

A SZELLEMI ERŐK ÁTVITELÉNEK TÖRVÉNYSZERŰSÉGE.

Valamelyes elért eredmény minden munka továbbfolytatásának előfeltételét képezi. A munka maga: a mi idegeink és izmaink rendszerint fájdalommal és kimerüléssel kapcsolatos megfeszítése, ezzel az eredménnyel együtt: az emberi élet legszébb gyönyöre. Ezt az örömet, ezt az új erőforrást megszerzi magának az anyagi munkák minden végezője. De a szellemi munkásnak rendszerint láthatatlan a hatás és mert nem kézzelfogható, mert nem mérhető, tehát kétségbevont is.

De mindenképp nem eléggé construált azon folyamat és azon törvényszerűség, a melylyel minden szellemi erő a társas és egyéni élet ható tényezőjeként szerepel. Azaz hiányos a szellemi erők átviteli törvényeinek ismerete, gyér és gyenge a létezésükbe és kényszerű érvényesülésükbe vetett meggyőződés, a szellemi munkák végzésének ezen leghatalmasabb rugója.

I.

Kiindulási pontul a lélektan egy tétele kínálkozik, mely ma már a legellentétebb lélektani constructiók hivei közt sem vitás, hogy t. i. az agynak képzetei mint erők jelentkeznek, melyek súlyuk, cselekvési energiájuk, úgyszintén tartalmi minőségüknek (objectivitas, subtilitas) különbözősége szerint máskép és máskép alakítják az eredményt, melyben az egyén akaratképződési folyamata kiforr. Mint a tudatos tevésnek és nem tevésnek közvetlen ható tényezői, motívumai ilyképen elsőrendűleg befolyást gyakorolnak az illető egyén helyzetének alakulására. Az egyén cselekvése vagy mulasztása, helyzetének ezekkel kapcsolatos alakulása azonban nemcsak egyénileg jelentős, hanem kihat mindazon közületekre és azok tagjaira is, melyekbe az illető egyén tartozik. Ez a kihatás pedig kétirányú. Fenforog először az által és annyiban, amint azt a kölcsönhatások kényszerűsége

és az esetenként fenforgó kölcsönös feltételezettség involválják. És fenforog másodszer az által, hogy az egyéni cselekvés és helyzet minden más egyénre a természeti világ jelenségeként szerepel, mely az érzékek útján való észlelés folytán minden észlelőnek képzeleti közé illeszkedő szellemi tartalmává válik, minden jövődő tudati processusában, melyben az eszmetársulás iránya e képzeten vezet keresztül, már mint ható erő szerepel.

Az egyéni élet e kétirányú kihatása azonban elszigetelten csak igen kevés eredményre vezetne. A mi által hatálya fokozódik, az a kettő között beálló kölcsönhatás, azon körülmény, hogy az egyéni élet minden jelenségénél a közérdekűség, a hasonló előnyök kivívása, hátrányok elkerülése utáni *vágy* az egyes esetek motívumainak és körülményeinek tüzetes kifürkészésére ösztönöznek. Így gyarapítja az élet az egyén képzeleit, így vájja ki újabb eszmetársulások útját, a minnek jelentősége az, hogy az egyik ember szellemi tartalma a másíknak is szellemi tulajdonává válik.

Azonban csak ritkán elég egyéni hivatásunk betöltésére az öröklött képzeteken kívül annyi, aminek hulláma akarva nem akarva eljut mihozzánk. Mert az élet sokoldalúsága, jelenségeinek változatossága ezen szempontból eredménytelen addig a fókig, a meddig hiányzik kifürkészésére és felfogására agyunk képessége.

Biológiai tény, hogy szerveink használat útján erősbödnök, használat útján jutnak teljes kifejlésükhöz. És biológiai tény, hogy szervek, ideg vagy izomcsoportok, a melyek nem gyakoroltatnak, ritkán vagy egyáltalán nem használtatnak, visszafejlődésnek vannak kitéve. Az idegrendszer, nevezetesen az agy funkcióinak teljessége is ugyanezen biológiai törvény szerint alakul és ennek foka minden agyműködést *alapjában* befolyásol.

Az agy egyirányú legteljesebb kifejltsége daczára másirányú szellemi tevékenységre teljesen képtelen lehet, ha ott olyan idegek és sejtek fokozott munkássága volna kívánatos, a melyek nem gyakorlás folytán *capacitasukból*, *rugékonyságukból* sokat veszítettek. A mindig egy irányban tevékeny agyvelő, a hol bizonyos sejtek és idegek állandó, egyoldalú izgalomban vannak, nem képes más természetű jelenségeknél hosszasan időzni, nem képes ilyenek iránt kellőképp érdeklődni és ezért azután nem tudja azokat mélyebben, csakis felületesen felfogni. Csakis fokról-fokra, egyszerűbből complicáltabb gondolatfolyamatra való reávitel, az agy sejtjeinek az egyéni és társadalmi

létre fontos képzetekkel való benépesítése útján tehető az ilyen agy képe arra, hogy világosságot nyerjenek előtte egyéni létének és azon közületeknek, melyeknek tagja, hivatásai és eszközei. Csakis így érhető el a társadalmi munka differentiálódása daczára, hogy mindenki egyirányú tökéletessége mellett lehető sokirányú jártasságra tesz szert, a mi ismét az agy degenerációjának máris széles körben elismert hathatós ellenszere.

Ennek a processusnak eszköze pedig az emberi szellemnek minden megnyilatkozása és az emberiségnek mai szellemi és erkölcsi fejlettsége mint eredmény legfényesebb bizonyíték a szellemi erőátvitel eminens fontossága mellett.

II.

A törvények, melyek szerint az életnek itt vázolt *anyaga*. és eszmetársulásaink lefolyását visszatükröző kifejtéseink minden eleme és láncolata mások lelki tartalmává válik, *nem különbözők a fizikai erőátvitel törvényeitől.*

Így kétségtelen, hogy a mint a fizikai világban minden erő, mely más erővel kapcsolatba hozatik, — kényszerűséggel — míg egyrészt az új erő hatása alatt maga módosul, addig másrészt az új erőt is, erejében fokozva vagy csökkentve, szintén módosítja; és a mint e módosulásnak foka az átviteli gép és azon gép szerkezetitől függ, melyben az erő hat: ép úgy a szellemi világban is minden motívum, minden képzet, a mit nyerünk, sőt már meglevő képzeinknek is valamely új, subtilisebb tartalma míg egyrészt minden vele összekötetésbe lépő egyéb képzeinket tartalmilag vagy intensivitásukban módosítja, az azokkal való kölcsönhatás folytán maga is azonkép módosul. Más szóval a fogalom, a képzet, a mit nyújtunk, nem azonos azzal, a mit benne azok kapnak, kiknek lelki világára az természeti törvényszerűséggel hat.

Egészen úgy továbbá, a mint az anyagi világ erőátvitelénél az átvitel módjától függ, hogy mennyi erő megy a közvetítés munkájába veszendőbe, a szellemi erők közvetítésének sikere is a közvetítés módjával kapcsolatos.

A tökély, melylyel valaki lelke tartalmának legsubtilisebb részeit mások szellemi tulajdonává tudja tenni: a közlés művészete analog a leggazdaságosabban konstruált átviteli mechanizmussal.

És egészen úgy, a mint a felvevő gép elemeitől, szerkezete sajátosságaitól függ az anyagi erőknek az új médiumban való

érvényesülése: a felvevő egyén ideg- és agyszerkezete és állapota irányadó a szellemi erők érvényesülésére is. Csakhogy míg az anyagi világban az alkotó maga választja a gépet, melyben valamely erőt működtetni akar, addig a szellemi világban ez esetleges.

Ez az esetlegesség az, a melynél fogva a szellemi világban az erőfenmaradás törvényének felfedezése és documentálása oly sok nehézséget okoz, mert a kifejtett erőnek számtalan, előttünk ismeretlen médiumban való, különböző fokú érvényesüléseinek matematikai összege adná azt, analógon a sugárzó hővel, a mely a sugárzási körébe eső valamennyi testen plántálódik tovább.

Az analógiát végigvezetni az anyagi és szellemi világnak ezen a téren is azonos törvényszerűsége között, nem lehet itt feladatomban. Könnyen továbbfűzhető az — úgy hiszem — minden vonatkozásban. Még a szellemi erőknek anyagiakká és viszont való átváltozása tekintetében is eléggé megvilágosító az anyagi erők minőségi változásainak chemiai folyamata. Csak egy, már fentebb is elemzett ténynek egyesekre tán lehangoló hatása kívánom ellensúlyozni egy újabb analógiával.

Igaz, hogy az egyén csak olyan képzetek, illetve olyan képzettartalomnak felfogására képes, a mely először az ő rendes idegútjain nagyobb nehézségek nélkül közlekedhetik ; másodsor, a melyet meglevő lelki tartalmával assimilálni tud. Számtalan megfigyelésből leszűrődött tapasztalat, hogy a művészeti képzetekkel csak hiányosan rendelkező ember hidegen áll meg a legnagyobb művészi technikával megjátszott classicus zene hallatára, de egy kontár cigánynak egyszerű népdala tombolásra bírja. A festő nagy conceptióját nem érti, de egy satnya olajnyomaton is elmereng az ábrázolt lónak formáin és élvez valamely suszterinasnak odamázolt csínyjén. Mert ezek az ő lelkének azonos húrjait pengetik, mert ezekben látta ő mindig a szépet és a szellemet. Valamely mélyebb kifejtés értelmét nem világosítja meg, legfőlebb félreérti, elferdíti vagy elfelejti meglevő képzeteinek tartalma szerint. És mégis úgy vagy, hogy ugyanazok a szellemi erők, a melyek az egyén psychikumában érvényre jutni nem tudnak, eszközei e psychikum fogékonyabbá tételének. Egy megragadt hangcsoport az egészében meg nem értett zenéből, egy felfogott színárnyalat az egészében meg nem értett festményből — ezek a transformatio eszközei.

Egészen úgy, a mint a vékony földréteggel borított sziklára ültetett fa, ha gyökeret verni mélyebben nem tudva, létének pár

éve után el is pusztul, eredménytelenül nem élt, mert rothadó szervezete javítójává válik a talajnak, mely ismételt kísérletezés útján mind nagyobb termelő erő kifejtésére képesül: azonkép a célszerű módon nyújtott tanítás is, ha először nem is, sokszoros próbálgatások után kivágja idegútját subtilisebb képzeteknek, bonyolultabb lelki processzusoknak, magasabb általánosításoknak.

A szellemi erők átvitele és így hatályosítása tehát nemcsak lehetséges, hanem természeti törvényszerűséggel, szükségképen beálló folyamat és így szorgalommal üzve kétségtelen hathatós eszköze az evolutionak s mint ilyen annak is, hogy az emberek saját és közületeik problémáinak öntudatosabb és messzelátóbb intézőivé váljanak. Folyhatik és folynia kell ennek a munkának számtalan, az erőátvitelre kiválasztott egyén intellectualis fejlettsége szerint ingadozó fokozatban.

Mert a rövidlátás egy a szenvedéssel, míg a tudás boldogulást jelent.

Weisz Jenő.

FIUME.

A most lefolyt néhány év eseményei újra actualissá tették Fiume közjogi viszonyainak kérdését. Egynémely, az utóbbi időkből hozott törvény nem tetszett a fiumeieknek; területükön az életbeléptetés módosítását kívánták, azt az álláspontot foglalván el, hogy az országgyűlésen hozott törvények nagy része nem hajtható végre közvetlenül Fiumében; azok a törvények csak a rappresentanza hozzájárulásával érvényesek, a mi kifejezést is nyer az egyes törvények úgynevezett fiumei szakaszaiban* a melyek által a ministerium külön felhatalmazást nyer arra, hogy a törvényt az ottani viszonyokhoz mért módosításokkal léptesse életbe.

A vitába beleszóltak a horvátok is, régi vetélytársaink Fiume kegyéért, és újra szóba került és pedig mint komoly védelem (vagy legalább bosszantás) eszköze, hogy Fiume a horvát országgyűlésbe képviselőket küldjön.

Mind e kérdések politikai oldalát nem érintem. Czélszerű-e, méltányos-e, hogy Fiumének külön sajtóügyi esküdszéke legyen vagy nem; czélszerű-e, hogy a közigazgatási bíróság intézményével kapcsolatban ott némely régibb törvényeinket is életbeléptessék és mi módon; czélszerű-e, hogy a fiumei képviselőtestület a törvények életbeléptetésénél meghallgattassék; hálátlannok-e a fiumeiek vagy nem, hogy e kérdések miatt lármáznak és fenyegetődznek: mindezt nem kutatom, azt sem, hogy politikai súlyukat emelné és helyzetüket javítaná-e az a két képviselő a horvát országgyűlésen. A kérdéseknek tisztán közjogi részével akarok foglalkozni, az érvényes jog körét és értelmét megvizsgálni.

I. Előzetesen is a Zágrábba való képviselőküldés jogáról szóljunk pár szót.

A jelenleg is tartó confictus kezdetén volt róla szó többször úgy Fiumében, mint Horvátországban, hogy Fiume csak

ugyan elküldi képviselőit a horvát országgyűlésbe az 1881. évi július 15., illetőleg 1888. évi szeptember 29. horvát törvények alapján, melyekben Fiume város és kerülete két képviselő küldésének jogával ruháztatik fel.

Volt-e joga Horvátországnak ily törvényt alkotni s van-e joga Fiúmének oda képviselőket küldeni?

Két elsőrangú jelentőségű magyar factor, az 1870-iki ministertanács és az 1884. évi regnicolaris deputatio úgy tartották, hogy igen. A ministertanács 1879. szeptember 28-án kelt határozata szerint: »minthogy provisoriumnak nem lehet feladata a közjogi kérdéseket véglegesen megoldani, Fiume képviselői *egyelőre* mind a magyar, mind a horvát-szlavón országgyűlésre meghívandók.« És az 1884. évi magyar országos küldöttség, melynek jelentésében e *határozat* idéztetik, szintén ilyen felfogást táplál. Csak »visszás állapotnak« tartja, hogy Fiume képviselői a horvát országgyűlésre meghivatnak, csak »elméleti ellentétet« lát e tény s Fiume különbeni helyzete közt s azzal nyugtat meg, hogy gyakorlati jelentősége nincs, mert Fiume tényleg nem küld oda képviselőket »s így gyakorlatilag megoldotta ama kérdést, melynek jogi megoldása Horvátország nélkül a fennálló törvények értelmében nem eszközölhető«.¹⁾

Mindezekkel szemben könnyű kimutatni, hogy e megoldás az 1868 : XXX. t.-cikkbe ütköző.

A dolog így áll: Horvát-Szlavonországok jelenlegi autonómiaja az 1868 : XXX. t.-cikken alapszik«. E törvény 47. és 48. §-ában megállapítja az autonómia tartalmát, mely »Horvát-, Szlavon- és Dalmátországokat« illeti, úgy a *törvényhozás*, mint a végrehajtás körében, az 54. §-ban pedig megállapítja, hogy az autonóm országkormányzat *további* tervezését (mert némelyeket maga a 68 : XXX. t.-cz. szabályoz az előző szakaszokban) a bán előterjesztése alapján a király legmagasabb hozzájárulásával a horvát-szlavón országgyűlés állapítja meg.

Itt az »országkormányzat további szervezése« alatt kétségen kívül a horvát országgyűlés részletes «szervezete is értendő, vagyis az autonómiának a maga körében a teljes organisatorius jog is megadatott.

A főkérdés már most: ki az alanya ezen autonómiának, kit illet ez az autonómia? A felelet csak egy lehet: Horvát-Szlavonországot; ezt egészében, de rajta kívül senki mást» Ez egy szigorúan körvonalozandó tétel. A magyar állam az 1868: XXX.

¹⁾ 1881—4-iki képvh. irományok XXII. köt. 88 lap.

törvénycikkkel a maga egy részét bizonyos autonómiával ruházta fel, részben külön szervezkedését engedte meg és ezen külön szervezetében a főhatalom részesévé is tette (1868 : XXX. t.-cz. 70. §.). Midőn így a magyar államnak ezen viszonylagos önállóságú része ily fontos jogokkal ruháztatott fel, nem lehetett közönyös, hogy a magyar állam területének s ezzel együtt népességének mely része öntessék e külön szervezetbe és vegyen részt úgy ezen külön rész külön autonóm életében, mint ezen *különleges szervezet útján* az összállam életében. Ennek meghatározása végett a 68 : XXX. törvénycikkben részletesen és kimerítően meg van állapítva Horvát-Szlavón- (és Dalmát-) országok területe, vagyis az államterület azon része, a melyre az 1868 : XXX. törvénycikkben megállapított autonóm különélet kiterjed és ezzel együtt az állam népességének azon része, mely a községi illetőség által ezen területhez fűzetvén, az autonóm élet részesévé lesz.

A 68 : XXX. t.-cz. 66. §-a határozza meg Horvát-Szlavon-Dalmátországok területét s itt nemcsak hogy Fiume nem sorolatik fel azon területrészek közt, melyek Horvát-Szlavón- és Dalmátországok területét kiteszik, hanem azok közül *expressis verbis* ki is vétetik: »Az előbbi szakasz értelmében Horvát-Szlavón- és Dalmátországok területéhez tartozóknak ismertetnek el: 1. Mindazon terület, mely jelenleg Buccari városával és kerületével együtt Fiume vármegyéhez tartozik, *Fiume város és kerülete kivételével*...« etc. Miután tehát Fiume város és kerülete kifejezetten kivétetik azon területek közül, melyek Horvát-Szlavón- és Dalmát országokat kiteszik, kétségtelen, hogy Fiume és kerülete épen az 1868 : XXX. t.-cz. alapján, Horvát-Szlavónországok autonóm életének és szervezetének részesévé sem tehető. Az az autonóm hatalom csakis azon területre terjedhet ki, melyet az 1868 : XXX. t.-cz. 66. §-a Horvát-Szlavonországok területének megállapít és az autonóm szervezetet is csak ezen területből álló Horvát-Szlavonországok alkothatják meg.

Mindezek *alapján* már most kétségtelen, hogy Horvát-Szlavón- és Dalmátországok országgyűlése választási rendjéről szóló fentidézett törvények azon rendelkezése (2. §.), hogy a horvátországi 90 választókerületből kettő Fiume városára és kerületére esik, az 1868: XXX. egyezményes törvénybe ütköző és az akkori m. kir. horvát-szlavon-dalmát ministert súlyos kötelességmulasztás terheli, hogy ő, kinek egyik főkötelessége az autonóm törvényhozás egyezményi törvényszerűségét ellenőrizni és biztosítani, ezen pontnak törvénynyé válását meg nem akadályozta.

De ha autonóm törvénybe is jutott Fiume képviselőküldési jogának megállapítása, az sem lehet jogalap Fiume számára és nem mentené fel a központi kormányt azon kötelessége alól, hogy Fiumében a zágrábi országgyűlésre való képviselőválasztást megakadályozza. Fiumével szemben mindazon tekintetek állnak, melyek a horvát országgyűlésben való részvételét az 1868: XXX. t.-cz. alapján kizárják és így egyáltalában nem Fiume tetszésétől függ az, hogy vajjon Zágrábra képviselőket küld-e vagy nem; azt neki ép oly kevéssé szabad tenni (sőt még kevésbé), mint képviselői által teszem Szepes vármegye közgyűlésén szerepelni, ha a vármegye őt oda meg is hívná és pedig egyszerűen azért, mert mindkét eset az állam közjogi rendjébe ütköző és e közjogi szabályok cogens természete folytán a közvetlenül szereplő felek azokról nem disponálhatnak.

II. A mint fentebb láttuk, az 1868 : XXX. t.-cz. 66 §-a Horvát-Szlavón- és Dalmátországok területéből expressis verbis kirekeszti Fiume városát és kerületét. Ez egyike azon kevés szilárd pontnak, melyet a fiumei kérdésre vonatkozó tételes joganyag nyújt s a melyhez további okoskodásunkat fűzhetjük.

Lássuk a 66. §. ide vonatkozó részét egészen: »Az előbbi szakasz értelmében Horvát-Szlavón- és Dalmátországok területéhez tartozóknak ismertetnek el:

1. Mindazon terület, mely jelenleg Buccari városával és kerületével együtt Fiume vármegyéhez tartozik, *Fiume város- és kerülete kivételével, a mely város, kikötő és kerület a magyar koronához csatolt külön testet (separatum sacrae regni coronae adnexuni corpus) képez s a melynek mint ilyennek, külön autonómiájára s erre vonatkozó törvényhozási és kormányzati viszonyaira nézve, Magyarország országgyűlése s Horvát-Szláv on- és Dalmátországok országgyűlése és Fiume városa közt kiüldöttségi tárgyalások útján, közös egyetértéssel lesz megállapodás eszközölendő.*«

Fiume tehát nem tartozik Horvát-Szlavón-Dalmátországokhoz, hanem a magyar koronához csatolt külön test. Ezen alapul az a felfogás, melyet hosszú idő óta vallanak az összes magyar irányadó tényezők, hogy Fiume hovatartozása, közjogi állása nem nyílt kérdés, az 1868: XXX. t.-cz. 66. §-a által végleg el van döntve, Magyarországhoz tartozik. Már az 1869-ben azt mondja a Fiumei ügyben kiküldött országos küldöttség jelentése: » . . . Ő felségének Fiumét és kerületét a magyar koro-

nához kapcsolott külön testnek nyilvánító kegyelmes kir. leirata s annak a kiegyezkedési törvényben mind magyar, mind Horvát-Szlavonországok részéről történt elfogadása után ama kérdés : hová tartozik Fiume? államjogi szempontból megszűnt vitás kérdés lenni . . . « Ettől kezdve az országgyűlés naplói is irományai az ily értelmű nyilatkozatoknak egész sorát tartalmazzák, s ezt a sort rekeszti be Széll Kálmán miniszterelnöknek f. é. febr. 14-én tartott beszéde, melyben kijelenti, hogy Fiume városa közjogi helyzetét és hovátartozandóságát közjogi törvényeink és alkotmányunk által teljesen tisztázottnak és kétségtelennek tartja. E kijelentést, valamint Horánszky Nándornak ugyanazon ülésen tett hasonló értelmű nyilatkozatait az egész Ház helyeslése kísérte, az hát communis opinio-nak mondható.

Az én szerény véleményem erre nézve az, hogy a kérdés ilyen megoldásának túlságos fontosságot tulajdonítanak, az így megállapított eredményt túlságosan nagyra becsülik. Mert közelebbről tekintve a dolgot, mi van itt megállapítva? Egyrészt az, hogy Fiume a magyar állam kiegészítő része, a magyar államhoz nem mint Horvát-Szlavonországok része tartozik, hanem külön, másképp.

Az alap tehát az, hogy Fiume a magyar államhoz tartozik. Ezt senki kétségbe nem vonta. Akkor is oda tartozik, ha Horvátország része, akkor is, ha nem része Horvátországnak.

A második kérdés: milyen része, hogyan része a magyar államnak? A magyar állam sajátos szerkezete mellett a priori kétféle eset lehetséges. Mert a magyar államnak az a sajátos szerkezete van, hogy egy része, melyet Horvát-Szlavonországoknak neveznek, daczára annak, hogy alkatrésze a magyar államnak, bizonyos ügyekre külön törvényhozással és kormányzattal bír, a mit az ő autonómiájának nevezünk, és a többi ügyekben is, melyekben együtt éli az állam többi részeivel az állami életet, sok tekintetben különleges módon vesz részt az együttes állami életben. Ennélfogva Fiume, ha alkatrésze is a magyar államnak, a priori kétféle módon lehet alkatrésze: ha Horvátországhoz tartozik, akkor részese az autonóm ügyekben Horvátország külön életének, a nem autonóm (a 68: XXX. szerint úgynevezett közös) ügyekben pedig az összállam életének olyan, fentebb érintett eltérő módon, mint általában Horvátország. Ha nem tartozik Horvátországhoz, akkor beletartoznék a magyar állam rendes, közönséges organisatiójába, élné azt az életet, a mit a magyar állam közönséges közjogi rendje alkatelemei számára megállapít. És

ha a famosus 66. §. 1-ső pontja ama szavakkal végződnek, hogy: Fiume város és kerülete kivételével . . . a dolog igen egyszerű volna, sok harmadik, negyedik és ötödik felvonás megíratlan maradna; mert akkor Fiume, miután a magyar állam alkatrésze, de Horvátországhoz nem tartozik, eo ipso beletartoznék a magyar állam közönséges jogrendjébe, mint Kecskemét vagy Kún-Félegyháza. Ámde a törvény a meghatározást tovább tüzi, Fiúmét a magyar koronához csatolt külön testnek declarálja, újra fölelevenítvén Mária Terézia 1779-iki leiratának hasonló értelmű latin meghatározását, és a mi még sokkal jobban complicálja a dolgot, ennek a külön testnek külön autonómiát biztosít, s ennek megállapítását az ott emiített három factor egyetértő megállapodására bízva, tehát ezen autonómia körének, szervezetének megállapítására mérvadó befolyást enged Horvátországnak is, végleges megállapítását ennek beleegyezésétől is függővé teszi. Ezen megállapítások által: hogy Fiume külön test, mint olyannak külön autonómiája legyen s ezt ne a magyar állam rendes törvényhozó szerve, hanem az a három factor állapítsa meg, összedől a java része azon eredményeknek, melyeket abból vezethettünk le, hogy Fiume része a magyar államnak, de nem része Horvátországnak. Mert miután Fiume külön test és mint ilyennek külön autonómiája legyen, bizonyos, hogy nem alkalmazható rá egyszerűen a magyar állam közönséges közjogi rendje a maga egészében, s miután az autonómia végleges megállapítása Horvátország beleegyezéséhez is van kötve, ennek tér nyílik a külön test autonómiája megállapításánál a horvát autonóm szervek valamelyes részvételét is igényelni vagy a végleges rendezést megakasztani. Mert azon kijelentése a 68. §-nak, hogy Fiume nem tartozik Horvátországhoz és külön autonómiája van, csak azt zárja ki, hogy Horvátország jogilag kívánhassa, hogy Fiume autonóm ügyei mit Bausch und Bogen bekebeleztessenek a horvát autonómiába, s horvát szervek által végeztessenek. De más-különben tisztán alku és megegyezés terére utalja a három factort.

Igaz, hogy e tekintetben figyelembe lehetne venni a következőket: Miután Fiume Horvátországtól kifejezetten elkülönítettik, a magyar koronához csatolt külön testnek nyilvánítatik, s mint ilyennek autonómiája s szervezése kívántatik a törvényben, azt, hogy ott a horvát autonómiának, vagy autonóm szerveknek tér engedtessek, maga a törvény látszik a fentebbiek által kizárni. A magyar államnak megvan a maga közönséges közjoga, a sze-

rint való közönséges szervei vannak és csak *külön* Horvátországra az ottani autonóm szervezet. Mikor tehát a törvény Fiumét ezen *külön* horvát szervezetből kifejezetten kivesszi, kirekeszti, az állam közönséges jogi rendjével szemben pedig csak azt a cautelát használja, hogy Fiume külön test s mint ilyen, külön autonómiával bíró legyen: akkor az, hogy az autonómia úgy rendeztessék, hogy a hozzá tartozó ügyekben a csakis Horvátország számára megállapított külön szervek is szerepeljenek, e szabályozás egész gondolatmenetével ellentétben állónak látszik.

Azt hiszem, ez egészen plausibilis érvelés volna, de jelentőségét lerontja az, hogy a 66. §. végre is a három tényező egyetértő megállapodását kívánja meg az autonómia rendezéséhez, úgy, hogy semmi jogi eszköz nincs a horvátok beleegyezését valamely rendezéshez kikényszeríteni, vagy őket a tárgyalásnál bizonyos korlátok közé szorítani. Továbbá figyelembe veendő az is, hogy a 66. §. a három factor egyetértő megállapodása által tartja rendezendőnek nemcsak autonómiáját, hanem »erre vonatkozó törvényhozási és kormányzati viszonyait« is, a mit a mi részünkről nem igen szoktak figyelembe venni, a mi pedig tág tért, sőt teljesen szabad tért enged mindenféle conceptionnak: Fiume önálló törvényhozói jogának a javasolásától kezdve, a horvát országgyűlésnek s kormánynak abban való részvételén át egész addig, hogy a törvényhozás és végrehajtás tekintetében Fiume autonómiája egy közönséges magyar törvényhatóság autonómiáját ne haladja túl.

És hogy a Horvátországhoz való nem tartozás törvénybeli kimondása az autonómia szervezésével a Horvátországgal való esetleg részleges kapcsolatot mennyire nem zárja ki, mutatják az első fiumei regnicoláris tárgyalásokon történtek 1869-ben. Andrassy miniszterelnök, ki a tárgyalások kezdetén Deákkal együtt hangsúlyozta, hogy Fiume hovatartozása az 1868: XXX. t.-cz. által már el van döntve, a tárgyalások folyamán, az ötödik ülésben maga tesz olyan közvetítő indítványt, hogy tartozzék Fiume törvénykezésileg a zágrábi főtörvényszék alá s a törvényhozás is a magán és büntetőjog tekintetében a horvát országgyűlést illesse, s azért Fiume oda is küldhessen követeket. E javaslatot a magyar és fiumei küldöttségek elfogadták s csak a horvátokon múlt, a kik kévéseitek, hogy ily alapon a végleges rendezés meg nem történt.

Bizonyára feltűnő dolog már most, hogy ha a törvény szerint Fiume Horvátországhoz nem tartozik, sőt eszmemenete

szerint a véglegesen rendezett fumei autonómiában se szerepeljen Horvátország, az autonómia végleges szabályozásában Horvátországnak mégis döntő szerep biztosítatik a magyar állam és Fiume mellett.

Ennek magyarázatát az 1868: XXX. t.-cz. megalkotásának történeti előzményeiben találjuk. Mióta Mária Terézia 1776-ban Fiumét a magyar koronához csatolta s akkor a horvát helytartótanács és báni táblától hozta függésbe, a horvátok soha sem szüntek meg Fiume iránti igényeiket hangoztatni és érvényesíteni próbálni. Tudjuk, hogy 1848-ban egyszerűen erőszakkal foglalták el Fiumét és csakugyan az abszolút uralom Horvát-Szlavonországokhoz csatolta s itt találta őt az újabb alkotmányos aera kezdete, a mikor is a Magyarország és Horvát-Szlavón- és Dalmátországok közt fenforgott vitás közjogi kérdések egyik legfontosabbika éppen Fiumének hovatartozandósága, ezutáni közjogi állása volt, elannyira, hogy a mikor a két országos küldöttség már minden kérdésben megegyezésre jutott, ezt a kérdést egyetértéssel megoldani nem tudta. Ennek folytán a bizottságok által az országgyűlések elébe terjesztett egyezmény-javaslat 66. §-ának a maitól eltérő, következő szövege volt: »Az előbbi szakasz értelmében Horvát-Szlavón- és Dalmátországok területéhez tartozóknak ismertetnek el: 1. Mindazon terület, mely jelenleg Buccari városával és területével együtt Fiume vármegyéhez tartozik, Fiume város és kerülete kivételével, *a melyre nézve az országos küldöttségek közt egyezés nem jött létre.*«¹⁾

A dolgok ilyen állapotában a király lépett közbe. 1868. nov. 7-én kelt leiratával felszólítja úgy a magyar, mint a horvát országgyűlést, hogy Fiume iránt azon alapeszmében állapodjanak meg, mely már a Mária Terézia-féle diplomában is ki van fejezve, »hogy t. i. Fiume városa, kikötője s kerülete a magyar koronához csatolt külön testet képez és egyezzenek abba, miszerint Fiume közreműködése mellett barátságos úton közöttük mindaz megállapíttassék, mit az illetők méltányos kívánalmi és a magyar szent korona országainak közös érdekei követelnek.« Ezen leirat folytán került bele a 66. §-ba a mai szöveg, s lett a törvény így megállapítva. Ennek is érdekes a története. A magyar országgyűlésen a magyar-horvát egyezmény, mint egyezmény (nem mint törvénycikk) még a 66. §. első, fent közölt szövegében lett elfogadva. Már a törvényjavas-

¹⁾ L. 1865—63. képvh. irományok, V. köt. 244 1.

lat (364. sz. törvényjavaslat) a mai szöveg szerint lett beterjesztve s szó nélkül elfogadva. Horvátországban meg egészen furcsán ment a dolog. Ott országgyűlésileg csak az eredeti, a meg nem egyezés konstatálását magában foglaló szöveget fogadták el; királyi szentesítéssel pedig a leirat értelmében való, tehát mai szöveg láttatott el és pedig — úgy látszik, a nagy sietség miatt — eredeti okmányoknál kissé szokatlan módon úgy, hogy ez a változtatás egy kis papírszeletre íratott s ez az eredeti helye fölé ragasztatott. E papírdarabka a híres horvát »Krpica«, melyben vérmesebb horvát hazafiak hamisítást szimatoltak; a különös az egészben nem is annyira az az irodai hanyagság, mint maga az, hogy más szöveg lett szentesítve, mint a mely felterjesztett. Igaz, hogy az előzetes bizalmas megbeszélések után történt, a horvát országgyűlés utólagos belenyugvása bizbiztosítottnak látszott, és az csakugyan jó ideig hallgatott is róla: mégis a horvát közjogászok, így Pliveric, az előzetes szentesítés constructiójával, etc. igyekeznek e szépséghibát kijavítani, a mi különben nem pusztán szépséghiba, hanem érdemlegesen is nagyban gyöngítette a horvát álláspontot. Láttuk, hogy az eredeti szövegben e kitétel: »Fiume város és kerülete kivételével« csak bevezető része a továbbiak: »melyre nézve az országos küldöttségek közt egyezés nem jött létre.« Itt tehát Horvátország nem mondott le Fiuméről, nem állapítja meg, hogy az területéhez nem tartozik, csak konstatálja a meg egyezés létre nem jöttét. Már most a törvényszövegben benmaradt, hogy »Fiume város és kerülete kivételével«, de egészen más értelmű folytatást kapott, úgy, hogy ott más megállapodás jellegével bír s azt jelenti, hogy Fiume a horvát területhez nem tartozik. És épen ez a leglényegesebb, a legkézzelfoghatóbb az egész 1868-iki szabályozásban.

Világos már most a 66. §. létrejöttének e történetéből, hogy a horvátokat a fiumei ügyben való további részvételből kihagyni nem lehetett és hogy a 66. §-nak ily módon való megszerkesztése nem volt egyéb, mint a fiumei kérdésnek a magyar-horvát többi kérdések közül való kikapcsolása a végből, hogy e közös egyetértéssel megoldásra alig juttatható kérdés a többiekben való megegyezés becikkelyezését ne akadályozza.

Az eddigiekben sok szó volt külön testről s annak külön autonómiájáról, mi e szavak értelme?

A mi mindenekelőtt a magyar koronához csatolt külön, test, separatum sacrae regni coronae adnexum corpus kifejezést illeti,

azt hiszem, felesleges fáradság értelme kibontásához nagy jogi apparátussal hozzá ülni. A *separatum corpus* fogalmának semmi pontos, határozott jogi értelme nincs, még ma sincs, mikor már több mint száz esztendő közjogi múlt és magyarázat áll a kifejezés mögött; annál kevésbé volt akkor, mikor először használtatott Mária Terézia királyunk 1779. ápr. 24-éről kelt kegyelmes leiratában, a hol azt egyébnek, mint szemléltető erejű hasonlatnak alig tekinthetjük, a mit a *tamquam* szó használata is valószínűvé tesz.

Úgy hiszem, a goethei mondás illik ide is:

Denn eben, wo Begriffe fehlen,
Da stellt ein Wort zur rechten Zeit sich ein.

Bizonyos az, hogy azt akarták vele kifejezni, hogy nem Horvátországhoz tartozó, hanem *separatum corpus*, hiszen a mondatfűzés: »és a másik buccarii területtel, mint elejétől fogva Horvátországhoz tartozóval össze ne zavartassák«, világosan erre utal. Hogy bizonyos autonom külön szervezetet akart neki meghagyni a királynő, az is bizonyos, de az nem e kifejezésből következik, hanem azon szabályozások egész tartalmából, melyek Fiume tekintetében 1776-tól fogva hoztattak. De a-zon autonómiának sem köre, sem tartalma magának a *separatum corpus* szónak értelméből ki nem hozható.

Mikép áll azon autonómia tekintetében, melyet neki az 1868 : 30. t.-cz. akar adatni, A 68 : 30. t.-cz. megállapította azon ügyeket, a melyek tekintetében egységes állami törvényhozás és kormányzat legyen Horvátországra kiterjedőleg is; a többi ügyek pedig Horvátország autonómájába utaltattak. Az előbbi, úgynevezett (magyar-horvát) közös ügyek tekintetében aztán egységes szervekül a királyon kívül a közös országgyűlés és a központi kormány (a magyar felelős minisztérium) ismertettek el. Ezen szabályozás már most természetesen Fiumére is kiterjed, ezek Fiumére nézve is végleg elintézett szabályozások, a mint ezt maga a már emiített nagyfontosságú 1868. évi nov. 7-éről kelt királyi leirat is megállapítja. E leirat szerint: » . . . azon közjogi egyezményben, a melyet már mindkét törvényhozási testület elfogadott, (az 1868: 30. t.-cz.) világosan ki van mondva, hogy a hadügyi, pénzügyi, tengerészeti és kereskedelmi ügyek, mint a magyar szent korona országait közösen érdeklők, törvényhozás tekintetében a közös országgyűlésen intéztessenek el, a végrehajtást illetőleg pedig a közös magyar-horvát minisztérium alá

tartoznak. *Ugyanez áll Fiuméra nézve is; és így azon nézet különbség, mely Fiumét illetőleg Magyar- és Horvátország közt jelenleg létezik, csak azon tárgyakra vonatkozhatik, melyekre nézve a többször említett egyezmény szerint Horvátországnak is külön autonómiája, külön törvényhozása és kormányzata van.*

Ezen alapon folytak az első regnicoláris tárgyalások is, a miből következik, hogy annak az autonómiának köre, mely Fiumét, mint külön testet illeti, azon tárgyakra vonatkozik, melyekre Horvátországnak van autonómiája, vagyis összefoglaló megjelölésekkel a belügy, vallás és közoktatásügy és igazságügy körére. Hogy azután e tárgyokban, hogy legyen az autonómia szervezve, hogy legyen e tárgyakra nézve a törvényhozás, a kormányzat szervezve, azt teljesen a három factor megállapodására bízta az 1868: 30, t.-cz. 66. §-a. S erre nézve állanak azok, miket fentebb Fiume államjogi helyzetének méltatása kapcsán mondtam. Azonban az autonómia lehető körének ily megvonásából még egy fontos következtetést vonhatunk le. Miután láttuk, hogy Fiume Horvátországhoz nem tartozik, s azon külön állás és esetleges eltérő szervezet, a melyet neki »külön test« minősége és ebből folyó autonómiája biztosítani fog, csak azon ügyekre vonatkozik, a melyekre Horvátországnak is autonómiája van, kétségtelen, hogy az úgynevezett (magyar-horvát) közös ügyekben egyszerűen az állam közönséges jogrendjébe illeszkedő része az államnak, nemcsak annyiban, hogy a közös törvényhozás és központi kormányzat reá is kiterjed (hiszen ez Horvátországra is áll), hanem, hogy az összállam szervezetében úgy vesz részt, mint az állam egyéb külön állással nem bíró része; és semmi azon különállásból, mely e körben is Horvátországot részben megilleti, (gondoljunk csak az országgyűlésen való részvételének módjára, a pénzügyekre, a nyelvre, jelvényekre) reá ki nem terjed.

Ha már mostan az eddigieket összefoglaljuk a következő főbb eredményeket kapjuk; Fiume a magyar állam alkatrésze, a nélkül, hogy Horvátországhoz tartoznék, ennél fogva az u. n. magyar-horvát közös ügyekben egyszerűen mint az állam egyéb, különállással nem bíró alkateleme szerepel s a mi legfőbb, reá nézve a közös országgyűlés törvényhozói s a központi kormány kormányzati illetékessége fennáll. Azon ügyek körére azonban, melyekre Horvátországnak is autonómiája van, Fiume helyzete véglegesen megállapítva nincs, s ez oly factorok egyetértő megállapodásától van függővé téve, a melyek — nevezetesen egyrészt a

horvát, másrészt a másik kettő — a közel jövőben egyetértésre e tekintetben jutni nem is fognak.

Előáll tehát az a kérdés, és most már világos, hogy szinte fontosabb kérdés, mint a végleges rendezés módozatainak megállapítása, hogy mi a jogi állapot addig, míg az az egyetértés a három factor közt létre jön?

Ha a három factor közt egyáltalában nem jött volna létre semmi egyetértő megállapodás sem 1869-ben, akkor vissza kellett volna menni arra az 1848. XXVII. t.-cikkre, a mely Fiume jogállását szabályozza. E törvényczikk érvényes és hatályos volt egész addig, míg a 1868 : XXX. t.-cz. 66. §-ában kívánt megállapodás létre nem jön, s így Fiume jogi állásában belső szervezetét s autonómiáját illetőleg is jogi vacuum nem állhatott volna be, annál kevésbbé, mert a 1868: XXX. t.-cz. egész rendszere azon alapszik, hogy az eddigi jogállapot csak annyiban változik az ott érintett tárgyak tekintetében, a mennyiben azok azon törvényvel ellenkeznek (68. §.), s így addig, míg a 66. §-ban provideált új szabályozás meg nem történik, érvényben kell maradnia a réginek, a 48-iknak. Azonban az egyetértő megállapodás létre jött 1869-ben; bár csak egy provizórium iránt.

E provizóriumot egy következő czikk tárgyalja.

Dr. Jászi Viktor.

EGYÉN ÉS TÁRSADALOM.

2. Okosság, törvény és erkölcs.

Elmúlt események emlékezete nem egyes megtörtént részletek szervezetlen conglomeratumából áll: csak úgy, mint a hogy azok a részek egymásra hatottak és ezen egymásra hatásból szervezkedett egy összefüggő esemény, éppen úgy fűződnek össze az általuk keltett érzések is az agy *syntheticus* működése által. Egy észlelt esemény emlékezete csak olyan szervezett, mint volt maga az esemény. Valamit észlelünk és hasonló események egész emléksorozata ébred bennünk, de nem hasonló mivoltukban rejlő rokonságuk révén, hanem a tartalmukat képező részletek egy némelyikének teljes azonossága miatt. Az *általában* divó *psychologiai* felfogás a társítások fundamentális törvényét az egyidőben és időben egymás után álló, a hasonló és az ellentétes érzések egymásra ható erejében kereste, tényleg azonban valahányszor csak jelen észlelés elmúlt észlelések emlékét ébreszti, ezen társítások kiindulási forrását mindig jelen és elmúlt érzések azonossága képezi. Az egymás mellettség és utániság, a hasonlóság és ellentétesség törvénye, mely a társítások genesisét akarná magyarázni, tulajdonképen csak a kész társítások külső formájára nézve áll helyet, akár csak, mintha a különféle fák fejlődési törvényeit kutatva nem a magvak és csirák különféleségéről beszélénk, hanem a kész fák különböző alakú lombkoronáiról. Hasonlóság és ellentétesség csak az abstractiókban léteznek, de azok még ott is csak relatív értékűek. A parancs és tilalom oly ellentéteknek látszanak, mint a plus és minus, azonban ezen antagonismus hasonlósággá, szinte azonossággá válik, a mint mindkét fogalomban csak az ember akaratán felül álló hatalom különböző beavatkozási módjait szemléljük.

Azonos részleteik révén nemcsak egy esemény emlékezete ébred fel, de azok egész sorozatáé. Minél több és minél külön-

félébb események emlékphotographiájában szerepelnek azonos tényezők azonos időbeli egymásutánban, annál erősebb társítási kapcsolat létesül közöttük, mely ezen összefüggéseket mint valami magasabb, vagy mélyebb törvényszerűség példáit mutatja az abstractióra hajlamos emberi elmének. Több különféle esemény azonos részleteinek törvényszerű összefüggéséből keletkezik az okozati viszony abstractiója. A törvényszerű relatiók ezen fölismerése eleinte csak meddő, legfeljebb arra teszi alkalmassá az embert, hogy complicált emlékezetei között könnyebben találja meg az azonosságokat, melyek criteriumát most már nem izolált érzések, hanem kész érzésassotiatiók képezvén, ezen utóbbiak magasabb értékét látjuk kifejezve, hogy az ember bennök a részleteikben annyira különböző események azonos lényegét látja. Az ok és okozatok fölismert correlatiója, mely eleinte a meddő észlelés kísérője, majd a mélyrehatóbb szemlélet bonczoló kése, később kilép passivitásából és az emberi cselekvés iránytűjévé válik. Ezerszer és ezerszer észlelve azt, hogy a talajba hullott mag egy új vegetatio csirája, és hogy egy bizonyos növény magvából hasonló növény fejlődik, keletkezett azon correlatio felismerése, mely a csiraképes mag és a belőle fejlődő növény között bizonyos viszonyok mellett fennáll. Később ezen törvényszerű correlatio példákban való kutatása a növények fejlődésének ismeretéhez vezetett. Már ezen legegységesebb ismeret is két dologra tette alkalmassá az embert: ha növényt látott, analog emlékeire támaszkodva képzelődéssel egészítette ki szemléletét és sejtette vagy tudta, akár csak maga látta volna, hogy ezen növény is. egy földre esett magból fejlődött. A másik dolog, hogy ha egy jól ismert magot látott a földre hullani, szemléletét analog emlékekkel kiegészítve előre látta képzetében a növényt, sőt annak fajtáját is, mely belőle fejlődni fog. Ezen felhozott példából láthatjuk, mint válik az okozati viszonyok ismerete által rendezett emlékezeti töke a képzelődés forrásává, mely nem észlelt dolgokat foltoz a múlt emlékei közé és képet fest a jövőről, mely még nem realitás, csak az lesz. Az ok és okozati viszonyok hiányos vagy félben maradt észlelésének segítségére jövő képzelődés teremtette meg az emberi okoskodás alapját: *a következtetést.*

A legelső következtetések csak az erejében bizakodó elme tornajátékai. Később az ember emlékei egy elemmel gazdagodtak, többé nemcsak elmúlt ok és okozati viszonyokra emlékezik, hanem elmúlt következtetésekre is. Ha ily következtetések a

jövő képét festették előre, úgy sokszor erre vonatkozó emlékeihez sorakozott később a megjósolt jövő reális képének emléke is, mely néha meghazudtolta sejtelmét, sokszor annak emléke helyes voltát próbával igazolta. Az ily beigazolt következtetések újabb következtetéseknel a jövő illusorius képét annyi hittel erősítette, hogy azok realitások erejével hatottak az emberre, és ha ezen biztosnak hitt következmények rá nézve hasznosaknak látszottak, úgy vágyódott utánuk és az eléjük torlódó akadályokat elhárítani igyekezett, ha pedig veszedelmeknek, akkor igyekezett útjokból elkerülni, vagy azok bekövetkezése elé akadályokat torlaszolni. Mint látjuk, az evolutio ezen fokán a következtetés már az öntudatos és előrelátó cselekvés legfontosabb rugója.

Ha most a jós erővel előre látott következményeket mérlegeljük, úgy azok az egyénre nézve részben indifferensek, részben javára, egészségére, életére nézve fontosak, és minél fontosabbak, annál hamarább válnak cselekvések rugóivá.

Az emberiség társas csoportosulása nem véletlenség. A legprimitívebb társas közösségek a fajfentartási ösztönből következtek, ez hozta össze a férfit és nőt, és a mint gyermekek születtek, azok mindaddig, míg életküzdelemre képesekké nem váltak, szüleik védszárnya alatt maradtak. Ezen legprimitívebb család a második és további generációkban már népesebb és kevesebb benne az összetartás biológiai kényszere, és ha mégis együtt maradtak, vagy elszéledve újból összetorlódtak, úgy ennek egyéb, külső okainak kell lennie. Ezen külső okok javarészből az életküzdelem erőviszonyaiban rejlenek, melyek a különféle érdekszövetségeket évszázadokon át együtt tartva és fejlesztve a mai társadalmi csoportosulások ágát vetették. A társadalmi alakulások történeti fejlődését, valamint a meglévők külső és belső törvényeit kutatni a szakszerű társadalom-tudomány feladata, azonban mindezeket concret viszonyokon és alakulásokon felülemelkedve alaptörvényeikre visszavezetni inkább képes a természettudós psychologus.

Mindenféle társadalmi csoport összetartója az érdek. Az érdek maga a jelenben veti meg lábát, de célja mindig kedvezővé alakítani a jövőt. Pillanatnyi érdek és jövőre szóló érdekek állanak folytonos forrongásban : egyszer egymás mellett mint munkatársak, máskor egymással szemben mint ellenfelek. A természet három fegyverrel látja el az embert ezen érdekharczra, ezek a reflex, az ösztön és az okosság. A két első fegyver az emberi

nem veleszületett biológiai sajátossága, a harmadik fegyvert önmagának kell kovácsolnia. Syntheticus képessége alkalmassá tette, hogy a külső világ chaoticus impressioit lényegükre egyszerűsítve szemlélje és hogy ezen lényegek egymásra hatásait ismét törvényszerű alapformáira vezesse vissza. Az agy folyamatos syntheticus munkájából úgyszólván számtani kényszerűséggel kellett az abstractionnak fejlődnie, mely képzetek, fogalmak alakulásában és okozati viszonyok megismerésében nyer kifejezést. Láttuk, hogyan képes az emlékezés tartalma magát a múlttól, fogamzási talajától emancipálni, hogy képzelődéssé erősbödvé kiegészítse az észlelés hiányait, láttuk azt is, mikép válik a jövőt előre festő képzelődés tettek mozgatójává. Egészítsük ki ezen vázlatot azzal, hogy az abstraháló képesség, mely maga sem áll másban, mint a világszemlélet egyszerűsítésében, társult a jelbeszélés és jelmegértés képességével, és hogy tulajdonképpen egyik a másikból folyva, közös fejlődésükben egymásnak köszönhetik létüket. Míg azonban az abstractio egyedül a syntheticus működés productuma, addig testvére, a jelbeszéd és jelmegértés már csak társadalmi talajon fejlődhetett és nem fogunk; csalódnunk, hogyha ezen evolutio mélyében erőket keresünk, melyek tulajdonképpen a társadalmi tömörülés kényszerítő rugói, és hogy a beszédfejlődés csak ezen társadalmi evolutio egyik phasisa. A mint a syntheticus képessége folytán szemléletéből képzeteket, fogalmakat és okozati viszonyokat sublimáló ember az életküzdelen erőviszonyainál fogva társadalmi életre lett kényszerítve, egyúttal ki kellett fejlődnie a beszédnek is. Ennyi és ennyi ember egyenileg különféle érdekei a mechanikai együtthatók és csak a minden érdek hatását kiegyenlítő és összegező eredményes egy társadalmi csoport közérdeke. A társadalmi csoportok evolutioja egymagában bizonyítja, hogy az ember az ellentétes érdekek ezen társadalmi kiegyenlítődése mellett többet nyer, mint veszít. Ilyen kiegyenlítődések másképp nem létesülhet, csak ha az ember meg tudja érteni körülötte élő társainak érdekeit és amazok az övéit. A társadalmi tömörülés természetesen fejlődési kényszerét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a kölcsönös érdekmegértés, melyet most mint a tömörülés postulatuma ismertünk meg, tulajdonképpen megelőzte a társadalmi alakulást és valójában annak első csirája. Az első társas csoportosulás a kölcsönös érdek megértéséből fejlődött, mert az érdek kiegyenlítés ránézve hasznosnak ígérkezett, később pedig hasznosnak bizonyult. Az első cselekvés, vagy önként fakadó gestus,

melyből egy másik ember megértette, hogy amaz mit akar, volt az első emberi beszéd, és az első alkalom, mikor két vagy több ember egymás cselekvési szándékait megértette és azokat együttesen kivihetőkné, külön-külön pedig kivihetetleneknek ismerte fel, volt az első társadalmi csoportosulás. Az első ily csoportosulások csak ad hoc egy bizonyos cél érdekében történtek és csak azon cél eléréséig maradtak életben, később pedig az érdektársakból talán ismét ellenségek lettek. Az ily ad hoc érdekszövetségekből annyi mégis megmaradt, hogy az ember megtanulta, hogy legalább is bizonyos célokat csak szövetségben tud elérni, ebből pedig az következett, hogy időnként egymást felkeresték. Minél gyakrabban érintkeztek, annál több alkalmuk volt társaik különféle szándékait megösmerni és a jelbeszéd és jelmegértés fejlődésével szaporodott az ad hoc tömörülések czélja is; a társadalmi tömörülés gyakrabban állott be, de azért ad hoc jellegét megőrizte, mert közben még mindig ellenségek maradtak.

Az evolutio ezen fokán a közös érdek és az ellentétes érdek harcza az embereket folyton hol összehozta, hol szétbontotta. Miután az emberi előrelátás mindig gyakrabban talált oly célokat, melyek csak szövetségben érhetőek el, ezért, hogy egymást könnyen találhassák meg, egymás közelségét keresték, lakhelyeik tömörültek. Azonban minél közelebb éltek egymáshoz, annál inkább kellett számot vetniök azon körülménnyel, hogy míg ezelőtt az egyén azon külön érdekei, melyek nem olvadtak össze közös érdekeikkel, rajok nézve közömbösek voltak, mostan majd mindig vagy más egyéni érdekeket, vagy a közérdeket sértik. Az ad hoc érdekszövetségek fejlődésével együtt növekedtek az egymás közelében élés veszedelmei, mert alkalom kínálkozott, hogy épen az erősebbek kivonják magukat a közös célra törő munka alól, és maguknak hódítsák azon előnyöket, melyeket a gyengébbek munkaszövetsége teremtett. A mások által biztosított előnyök bitorlása a közel lakás folytán napirendre került és csakhamar szembe kerültek már a bitorlók is, mint egymás érdekellenségei. Így fejlődött a közös célok cultusával a külön érdek erőbeli hatalma, a társadalom összetartó erejével együtt a bomlasztó erő, és ha mégis az összetartás győzött, úgy ennek más oka nem lehet, mint hogy nagyobbak voltak előnyei, mint , hátrányai. A kétirányú erők ezen tusájában kellett, hogy a győztes ártalmatlanná tegye a legyőzöttet, azonban erő hatás nélkül el nem enyészhetik, ezért szükségképen csak oly módon állhatott

be egyensúlyi helyzet, hogy az ellenséges különérdekek összeegyeztessenek a közös érdekekkel. Ilyen egyezkedés csak úgy lehetséges, ha a társadalom összes uralkodó erői dinamikai egyenértékeseik arányában szervezkednek. Az előnybitorlás, ezen leghatalmasabb bomlasztó tényező, kellett, hogy erejének arányában a közösen elért haszon nagyobb hányadában is részesüljön, de ezen hányad nem lehetett oly nagy, hogy az érte küzdő gyengébbek kevesebbet érjenek el, mintha minden társadalmi segítség nélkül izoláltan küzdöttek volna céljaikért. A közös munkának és a bitorlásnak erőegyezkedése különféle politikai egyensúlyi helyzeteket teremtett, melyek az együttthatók erőbeli ingadozásai miatt időnként forradalmak vagy, lassú átalakulások által megváltoznak.

Ezen egyensúlyi helyzetek és egyensúlyingadozások vizsgálata nem tartozik hozzánk, mi csak a bennök szerepelő komponenseket vizsgáljuk.

A közös munka és a bitorlás társadalmi erői az egyén körül korlátokat építettek, melyek egyéni céljaira törekvésért bizonyos kényszerekkel, bizonyos tilalmakkal megszorították. Ezen korlátokat a társadalom tagjának eleinte önmagának kellett felismernie, tapasztalataira és következtető képességére, egyszóval okosságára volt utalva, hogy annyi összetorlódó érdek harcában megtalálja az ő céljaihoz vezető utat. A mikor az előnybitorló hatalom minden egyén érdekeiből valamit a saját hasznára lenyesett, többé lehetetlen volt, hogy a cselekvési szabadság korlátai még mindig ennyire bizonytalanok maradjanak ; a politikai szervezkedéssel egy időben születtek az első emberi törvények, mint az általános érvényű cselekvési kényszerek és tilalmak hatalmi enuntiatíói. A politikai szervezetek fejlődésével a törvényalkotás is mind több és több oldalról szabta meg a társadalom tagjának cselekvését, és míg előbb, ha az okosságára utalt egyén megszegett valamely kényszert vagy tilalmat, úgy a társadalom által lett büntetve, mely túlerejével elgázolta vele ellentétes érdekét, mostan a törvényalkotó hatalom az, mely átvette a büntetés szerepét, ily módon biztosítva szabályainak erejét.

Mint látjuk, a társadalmi erők politikai szervezkedése úgy a törvényt, mint a büntetést hatalmi eszközökké tette, de épen ezért csak arra terjeszkedik kényszerszabályaival, a mi ezen gépezet működésére nézve hasznos vagy ártalmas, e mellett az egyén ránézve irrevelans életnyilvánításait és céltörekvéseit teljesen elhanyagolja.

Ilyen viszonyok mellett is megmarad minden egyénnek saját külön életküzdelleme közelebbi és távolabbi célokért, és azt ereje szerint elérheti vagy eltévesztheti, vagyis önmagában boldogul vagy bűnhődik. Az egyéni és a közös érdek sokszor ellenmondó sphaerái a társadalom tagját amphybia életre kényszerítették: lényének egyik fele pusztán önmagáé, másik fele azonban a politikai társadalom tagja. Ha nem is ütközik az egyén a társadalom törvényeibe, azért elbukhatik saját külön életküzdelmében, azonban ha ezen politikai törvények valamelyikét megszegte, úgy bűnhődése bizonyos.

Ezen vázlatból látható, hogy a társadalmak közös léte-czéljaiból fakadó hatalmi törvények nem elegendők valakinek boldogulását, javát, életét biztosítani és ebből érthető, hogy az évezredek óta fennálló társadalmi szervezetek mellett, melyek mindig csak a közérdeket istápoliták, de mostoha gyámjai voltak az egyéni érdekeknek, ki kellett fejlődnie egy olyan cultusnak, mely ez utóbbit vette védelme alá. Míg az ember a társadalom hatalmi törvényei által fel lett oldva az alól, hogy saját tapasztalataiból és következtetéseiből merítse közcélokra alkalmas cselekvéseit, mert egyszerűen igazodnia kellett ezen enunciált törvényekhez, az alatt egyéni boldogulása túlságosan ki lett volna szolgáltatva saját providentiájának, ha századok tapasztalataiból ki nem alakultak volna az egyéni boldogulás alap-törvényei is. Miután azonban a társadalmi együttélés folytán az egyén boldogulása csak akkor lehetett akadálytalan, ha cselekvései igazodtak a társadalmi közérdekekhez, ezért ezen utóbbi törvények csak olyanoknak alakulhattak, melyek az előbbiekkal nemcsak nem ellentétesek, hanem inkább a melyek azokat magukba foglalják, és azokat mintegy magasabb vagy emberibb szempontból jóváhagyják. A kétféle szabályok ezen viszonyából következik, hogy habár közülök az egyéni boldogulást gyámolítók nélkülözik a hatalmi jelleget, mégis magasabb eredetűeknek látszanak, mert amazok felett állanak, amazokat magukba foglalják. Hozzájárult éhez azon természetes fejlődés, hogy miután ezen törvények nélkülöztek minden reális hatalmi kényszert, de az egyéni boldogulásra amazoknál mégis fontosabbak (hisz amazokat magukba foglalják) és így inkább követendőek is, hogy ezért a társadalmi szervezet mintájára valami hatalmi alapot kerestek és ezt meg is találták azon erőknél, melyek mint vismajorok a társadalmi erőknél hatalmasabbak. Az egyéni boldogulás törvényei lassanként a természeti erők hatalmára támasz-

kodtak, melyek az ő nagy arányaikkal úgy tűntek fel a gyenge ember előtt, mintha egy magasabb erőrendszer büntető és jutalmazó igazságszolgáltatását képviselnék.

Ezen pantheisticus világnézet az emberi szellem abstraháló és oknyomozó hajlama folytán természetes evolution ment át, melynek tetőpontja a monotheismus, azonban bármily alakban is megtartja kapcsolatát az ember egyéni boldogulását intéző törvényekkel, melyek ennél fogva magasabb, isteni eredetűeknek látszanak. Ezen a természet magasabb világréndjének hatalmára támaszkodó boldogulási törvények foglalata teszi ki az emberiség erkölcsszabályait, melyek a társadalmi törvényeknél magasabb hatalmat magasabb eredettel *magyarázzák*. Az erkölcs magasabb eredetének hite, mely valójában csak tetszetős indokolása a társadalom, az egyén és a külső világ erőviszonylataiból kényszerűen fejlődő boldogulási törvényeknek, ezeket nagyobb részt ugyanezen hit kultusainak, a vallásoknak alapjára helyezte. A vallások evolutiojával az emberi erkölcstörvények nemcsak hozzáférhetőbbekké váltak mindenki *számára*, de a társadalmi törvények mintájára — ha nem is a valóságban — de a hitben hatalmi alapot nyertek.

Az emberi társadalom, melyet közös érdekek fűznek össze, ezen érdekek védelmére önmaga teremtette a törvényeket, az egyéni boldogulás védelmére pedig ép oly természetes módon kellett az erkölcsszabályoknak alakulniok.

Társadalmi törvény és emberi erkölcs egyaránt a társaival élő ember okosságából, tudatos érdekeiből fejlődtek.

Dr. Hajós Lajos,
egyetemi tanársegéd.

TÖRVÉNY ÉS PROSTITUTIÓ.¹⁾

Föltéve, hogy a törvénynek beavatkozása ezen téren jogosult, kérdés támad, hogy a prostitúcióval szemben milyen, represszív avagy egyéb jellegű törvényes intézkedéseknek van-e inkább helye?

Erre a kérdésre szándékozom feleletet keresni azon elvek alapján, melyek e tárgyban döntő jelentőségűek; tehát nem a jelenleg érvényes törvények szempontjaiból indulok ki, hanem abból, hogy e törvényeknek milyeneknek kellene lenniök.

Mert való dolog, hogy léteznek oly »jogszabályok«, egy tisztán észszerű (rationalis) jognak — melyet az igazság eszméje hat át — oly alapvető tételei, melyekből a törvényhozónak — sohasem tévesztve szem elől, hogy gyakorlatilag mi megvalósítható — törvényalkotó munkájában az ihletet kell mérítenie. A feladat pedig nem más, mint az, hogy e tételeket burkaikból kihámozva, a kellő alakot részükre megtaláljuk.

Oly tény áll előttünk a prostitúcióban, mely két közreműködőt feltételez. Nem beszélhetünk a nő prostitúciójáról a nélkül, hogy abban a férfi is részt ne vegyen.

Egészen más itt tehát a viszony, mint egyéb körülmények között, mikor például csavargásról vagy egyéb ehhez hasonló és büntetendő cselekvényekről van szó, hol ugyanis a tettes mindig csak egy. A prostitúciónál szükségképen kettőnek kell lennie.

Nem venni már most figyelembe a férfi cselekvényét s csak a nőére szorítkozni: annyi volna, mint már kezdetben elhibázni az utat, kijutva oly végkövetkezményekre, melyek természetesen hamisak és végzetesen igazságtalanok.

Mi lehet tehát az oka, hogy mindig a nő az az egyetlen, a kit felelősségre szoktak vonni?

Oka első sorban az, hogy a nő cselekvénye sokkal inkább szemünkbe ötlük, mint a férfié.

¹⁾ *Louis Bridel* genfi egyetemi tanárnak a »Huszadik Század« részére írott eredeti közleménye.

Egyébiránt az »*iparszerű foglalkozás*« szempontját hangoztatva azt szokták mondani: »egyedül a nő az, a ki a prostitutiót hivatásos foglalkozáskép űzi«, s íme mégis ez az úgynevezett »hivatásos foglalkozás« a férfi közreműködése nélkül nem képzelhető.

Azonban a kizárólag a prostituált nőre hártott felelősségnek valóságos oka sokkal mélyebben gyökeredzik; a férfi tudniillik föntartott a maga számára egy bizonyos oly szabadságot, melyet társával, a nővel megosztani semmi körülmények között sem hajlandó.

Innen van az, hogy kétféle mértékkel mérünk. A nőre: anathema, számkivetés a társadalomból és törvényenkívülség. A férfira: nyájas türelem és tárt kapu mindenféle szabadosságnak. A »*kétféle morál*« alkalmazásának egyike ez; kétféle morál: egyik a férfi, másik a nő számára . . . Következményeiben buja termékenységű tévedés, souverain erkölcsi romlottság, mely gyászos árnyékát a két nem közötti viszony egész birodalmára ráveti. Halljuk a hivatkozást a két nem közti physiologiai különbségekre s az érvelés arra az eredményre jut, hogy a prostitutio szükséges, természetesen a férfivilág szempontjából, míg a nő, ki magát arra szánta, infamia alatt áll.

De ha a prostitutio a férfinemre nézve szükséglet számba megy, nem volna szabad sem az erkölcsnek, sem a törvénynek elítélnie azt a nőt, ki e szükségletnek megfelel . . . Sőt távol attól, hogy tette infamia volna, a közhaszonnak tett szolgálatot s ezért elismerést érdemelne.

S hogyan volna a férfi cselekvénye legitimálható a nélkül, hogy egyúttal ne tegyük ugyanezt a nőével is? Ép ellenkezőleg, ha a nő ténye nem menthető, nem ítélni meg kedvezőbbben a férfiét sem. Íme a kérdés dilemmája.

A logika és a méltányosság teljesen egybehangzanak. Szól azonban a prostituált nő érdekében még sok egyéb körülmény is.

A meddig a társadalom nem lesz képes mindenkinek biztosítani az életfentartásához elengedhetetlenül szükséges minimumot, a »kenyérvkérdés« mindig számításba lesz veendő. Mert ne felejtjük, hogy majd mindig a *szegények leányairól* van szó és arról a nyomorról, melynek közepette találják magukat, mikor mai társadalmunk tökéletlen organisatiójában létfentartásukról kell gondoskodniok. És ez a nyomor, ez a kényszerhelyzet bizonyára sokkal égbekiáltóbb, sokkal követelőbb, mint ama másik.

De tovább. A meddig a törvény nem veszi hatékonyabban oltalmába a kiskorúakat a férfiak sexualis merényletei és azoknak lesújtó következményeivel szemben, miért csodálkozunk, ha a prostitutio a még egészen fiatal lányok közül annyiakat tesz áldozatává? Itt volna legelőször helyén ez erélyes beavatkozás. Mindenki tudja ezt. De történik-e valami az állapotok orvoslására? Elcsábítatva már 16 vagy 17 éves korában — ha ugyan nem már jóval hamarabb — minden törvényes védelem és jogsegély híján, kegyetlenül elhagyatva, gyakran gyermekkel a nyakán . . . mihez fogjon a szegény leány? Mi marad neki mindezek után még hátra?

Ha számba vesszük mindazon alapokat, melyek napfényre jöttek: arra a következtetésre kell jutnunk, hogy az esetek legtöbbszörében a nő százszor inkább menthető, mint a férfi.

És mégis még mindegyre kísért a babonás elkoptatott refrain: »Cherchez la femme, c'est Éve la coupable!«

Állapotaink különös barbárságát azok a legkülönbözőbb orvosi és rendőri intézmények tanusítják, melyeknek éle a férfiak jóvolta kedvéért állandóan a nő ellen irányul. Ez intézmények egyetlen magyarázata a *nemi kiváltságok* fönmaradásában keresendő; gyűlöletes privilégiumok, melyek a gazdagok és erősek kedvéért állanak fenn; privilégiumok, melyeknek pusztulniok kell, a mint hogy annyi más után ezek is el fognak tűnni a földszinéről helyet adandó az *igazság* országának.

Kérdés, hogy a prostitutioval szemben — úgy, a mint azt az előbbieken vázolni próbáltuk — mi szerepe jut az államnak ?

A gondolat, melyből kiindulunk az, hogy a prostitutio *társadalmi baj*, azaz egy oly socialis betegség, melyből úgy az egyes egyénre, mint az összességre a legkülönbözőbb veszedelmek származnak. Forrása az elzüllésnek és visszafejlődésnek, fenyegeti a társadalmi test egészségét, melynek úgy physikailag, mint erkölcsi tekintetben életerejét ássa alá.

Az államnak tehát éppen nem volna szabad egyszerűen tudomást sem venni róla, hivatkozva a »laisser faire, laisser passer« elvére, mely elv azokkal az általános érdekekkel ellenkezik, melyeket hivatásához képest az államnak védelmeznie kellene.

De hogyan nyilvánuljon e társadalmi közbelépés? Melyek legyenek eszközei?

Az állam csak törvényhozási úton, világos és határozott rendelkezésekkel léphetne föl, melyeket minden közizgazgatási

jellegű bíraskodás kizárásával, kellő törvényszerű módon a bírói hatalomnak kellene alkalmaznia. Semmi kivételes ízű bíraskodás a prostitutiót illető ügyekben. Semmi »erkölcs-rendőri« hatóság.

Az állami közbelépés határait megszabják magának az állami beavatkozhatásnak természetes határai: védeni az egyéni jogokat, biztosítani az összesség érdekeit, a nélkül azonban, hogy az állam pusztán az erkölcs szempontjából ítélne meg s az erkölcs nevében tenne mindent. Ily messzire menni már nem feladata.

Közelebbről vizsgálva, a dolgot, a szükséges törvényi intézkedéseknek két kategóriáját lehet felállítani: 1-ször egyenes és repressiv jellegű intézkedések a prostitutio bizonyos nyilvánulásait illetőleg, 2-szor megelőző (praeventiv) intézkedések, vonatkozóan a prostitutio kifejlődhetesének megakadályozására, gyökerében sújtván annak egynéhány főokára. Ez utóbbiaknak különösen nagy a fontossága.

Mindenekelőtt foglalkozzunk az egyenesen *repressiv* jellegű törvényes intézkedésekkel. Vagyis lássuk, mely cselekvények lehetnek a prostitutio terén »büntetendő cselekvények«.

Az első kérdés: vajjon a prostitutio mint ilyen, önmagában véve tekintessék-e jogellenesnek, azaz oly cselekvénynek, mely a büntetőtörvények alá tartozik, úgy, a mint ez némely törvényhozás szerint ma van s mely álláspontot éppen egy oly szempontból szoktak leginkább támogatni, hol a nők érdekei legkevésbé lépnek előtérbe.

A kérdésre nemmel kell felelnünk.

Ha a prostitutio mint ilyen, már magában véve is büntetendő cselekvény volna: ez épp úgy sújtaná a férfit, mint a nőt, a kinek a férfi ekkép czinkostársa, illetőleg bűnrészeseként volna tekintendő. Ez állítólagos delictum ugyanis tényleg két tettet feltételez. Nem helyes tehát, hogy a törvény, mikor ketten vannak az esetben érdekelve, csak az egyiknek tenyérére szorítkozzék, a másikat pedig érintetlenül hagyja. Nincs tudomásom róla, hogy a régi régime egy pár elmaradt hívén kívül volna még valaki, ki új életre *akarná* kelteni a »bujálkodás« (fornication) büntetést, hol is nő és férfi egyaránt büntetteitek azért, hogy házasságon kívül folytattak egymással nemi viszonyt.

Hadd idézzük emlékezetbe, a mit e tárgyban a berlini »Reichsrath« egyik 1892. évi ülésén *Bebet* képviselő mondott: »Úgy vélem, ha kérlelhetetlen szigorral kívánunk eljárni azokkal a nőkkel szemben, kik a prostitutiora adják magukat: magától

értetődőleg kell hasonló szigort tanúsítanunk a férfiakkal szemben, kik abból hasznot húznak, sőt egyenesen szítják is a prostitutiót. Ez az eljárás igazságos volna és következetes. Mert ugyan mi értelme volna a társadalom minden szigorát csak az egyik nemmel szemben érvényesíteni, míg a másikat egészen büntetlenül hagyjuk?»

De hangsúlyozzuk ismételten : a prostitutio önmagában még nem tekinthető büntény avagy jogellenesség gyanánt; nem olyan tényálladék, mely okvetlenül a büntetőtörvényt provokálná.

Ahhoz, hogy valamely cselekvény büntetendő legyen, az szükséges, miszerint másnak jogát vagy a jogrendet sértse, akár az egyes egyén, akár az összesség érdekeit tekintve.

Az eset azonban nem ez.

Azt állítani, hogy az államnak a prostitutiót büntetnie kell, mert erkölcstelen: annyit jelent, hogy a jog és az erkölcs uralmi területeit összezavartuk; áldástalan eszmezavar a szabadság és igazi morál szempontjából, egyike azoknak a theocraticus eredetű eltévelyedéseknek, melyektől — nem kis fáradsággal — az újabb egészséges irányú bölcselkedés szerencsésen megszabadított.

Bármily erkölcstelen is legyen a prostitutio, elv, hogy a saját személyéről mindenki rendelkezhetik, az államnak ehhez semmi köze. A nagykorúakra gondolva mondom ezt, mert egészen más a helyzet a kiskorúakra vonatkozólag.

Saját személyéről mindenkinek joga van rendelkezni. Sem a prostitutio tényeinek ismételt elkövetése, sem az így szerzett keresmények, a fizetett összeg stb. nem oly természetűek, hogy a megengedett cselekmény törvénytelené és büntetendővé volna átalakítható.

Ha valaki azt állítaná, hogy az államhatalomnak le kell sújtania a prostitutiora, mert az a közrendet megmételtyezi: azt felelném reá, hogy a dolog éppen nem így áll, legalább is addig a határig, míg a prostitutio nagykorúak között és a nyilvánosság teljes kizárása mellett történik.

De ha a prostitutio önmagában véve nem is tekinthető büntetendő cselekvényképpen, megnyilvánulásainak egynémelyike oly természetű, hogy többé-kevésbé a közrendre vagy mások jogaira nézve sérelmes lehet; mikor is a törvény közbelépésének és visszatorlásának már igenis helye van.

Az ily esetek, szerintem, főleg a következők: erkölcstelen kicsapongások nyilvános üzése; nyilvános botránycsinálás éa a szomszédságnak e kicsapongásokkal való zaklatása; nyilvános provocatio az erkölcstelenségre.

Ehhez képest a büntetőtörvény körülbelül a következő — nőkre és férfiakra egyaránt vonatkozó — rendelkezéseket tartalmazhatná, úgymint:

»Büntetés alá (pénzbírság, szabadságvesztés, vagy javító-intézet) esik az, a ki 1-ször valamely szemérmet sértő erkölcstelenségével a nyilvánosság figyelmét magára vonja; — 2-szor az, a ki erkölcstelenségre adva magát, nyilvános botrányt okoz, úgy, hogy azzal szomszédságát zaklatja; — 3-szor. az, a ki bármelyik nemhez tartozó valamely személyt nyilvánosan és tüntetőleg bujálkodásra provokál vagy becstelen tolakodással üldöz.« A két utóbbi cselekmény csak magánpanaszra volna üldözendő.

És nem annyira a külső jogrend, mint inkább az ifjúság elsődleges érdekei szempontjából, melyek védelme az államot illeti s melyeknek oltalomban való részesítése tulajdonképpen elsőrangú államérendek is, a törvénynek még egy rendelkezést kellene tennie, körülbelől ilyenformát:

»Büntetik minden oly nagykorú (férfi vagy nő), ki bármely nembeli kiskorút pénzért való bujálkodásra csábit.«

A nagykorúak közötti prostitutio tehát — eltekintve a fenti esetektől, hol a társadalmi renden esik sérelem — oly cselekmény, melynek az állami beavatkozás alól ki kell vonva lennie; azonban ha kiskorúak között történt, nem így áll a dolog. A törvény, mely a minutiosítások netovábbjával örökdió a kiskorúak anyagi érdekei felett, nem kevésbé határozottan nemi tisztaságukat is védelmébe kell, hogy vegye; oly tőke ez, mely bizonyára föler amazzal, sőt úgy a társadalom, mint az egyén szempontjából végtelenül becsebb is.

A rendszabályozás rendszerét illetőleg bármily alakban és módszer szerint vitessék is az keresztül, magától értendő, hogy az az állam és attribútumai szerepével nehezen összeférhető. Ha az állam nem léphet közbe, hogy büntessen, még kevésbé teheti bizonyára, hogy favorisálja vagy ellenőrizze azt, a mi feladatai közé tulajdonképpen nem tartozik.

Hátra van még a kérdés, vajjon kell-e az államnak közegészségügyi szempontból bizonyos orvosi intézkedéseket tennie?

Voltaképen ez a kérdés a prostitution in specie nem vonatkozik. Jóllehet t. i. az itt számbaveendő betegségeknek egyik főfészke a prostitutio, mégis azok a prostitution kívül is kifejlődhetnek. A kérdést azonban hallgatással nem mellőzhetjük.

Úgy vélem, hogy bizonyos intézkedésekre e téren volna szükség. De csak két kifejezett fentartással, a sine qua non

kettős feltétele mellett, hogy t. i. ezek az intézkedések egyaránt alkalmaztassanak mindkét nemre nézve, s nehogy inquisitorius jellegű nyomozásokká fajuljanak.

A kérdés kielégítő megoldását különben csak jogászok és orvosok közös működésével képzelhetni, mert az utóbbiaknak bevonása nélkülözhetetlen feltétel.

Azon büntető intézkedéseken kívül, melyek egyenesen a prostitutio bizonyos megnyilatkozására sújtanak le: oly rendszabályokról is kell még gondoskodni, melyek főleg megelőző praeventiv jellegűek s melyekre az előbbieknél is nagyobb szükség van. Ezeknek célja: visszafojtani lehetőleg a prostitutio kifejlődését azzal, hogy legfőbb alapokai ellen indítunk hadjáratot.

Megelőzni a bajt mindig jobb, mint azt utólag nyomni el vagy meghajolni előtte. S bármily szükségeseknek is tűntek fel azok az intézkedések, melyekről az előbbieken szóltunk: az itt megemlítettök hordereje összehasonlíthatatlanul nagyobb.

Egyszerűen csak elősoroljuk, illetőleg jelezzük ez intézkedéseket, mert részletesen szólni róluk e helyütt alig lehetne. íme tehát a következőkről volna itt szó :

1-ször. Energicus elnyomása a *proxenetismusnak*, vagyis a »bujaság trafícjai«-nak és mindannak, a mi az ezekből származó becstelenséggel és nyomorral együtt szokott járnai, u. m.: bordélyházak, leánytartók., leánykereskedés.

2-ször. A *gyermekkor* védelme minden szemérem elleni merénylettel szemben. A jelenlegi törvények e tekintetben nem mennek elég messzire, a mennyiben a nyújtott törvényes védelem általában véve csak a 13—14 életévig terjed, miért is legalább a 15—16 életévig, vagy addig az időpontig való kiterjesztésnek volna helye, mikor *a nő a házasságképeség* korát eléri.

3-ször. Elnyomása a csábításnak, mely kiskorúakkal szemben követtetett el. Szigorúan volna büntetendő tehát az, a ki a kiskorú, fiatal leány tapasztalatlanságával — házasság vagy egyéb ígéretek révén — visszaélt.

4-szer. Büntetése annak, »a ki csalárdul fölhasználja valamely nő megszorult helyzetét vagy függőségi viszonyát a végre, hogy vele nemileg közösüljön«. — E szöveg az 1896. évi schweitzzi Code Penal előtervezetének 115. cikkelyével azonos.

5-ször. Büntető határozatok azon személyek ellen, kik az anya által, törvénytelen gyermekén elkövetett gyermekgyilkosság

esetében, a gyermekért hibáztathatók. Az 1892. évi június 18-iki norvég törvény például büntetéssel sújtja egyebek között »azt a férfit, a ki az általa házasságon kívül teherbe ejtett nőtől a terhességben, vagy lebetegedésnél szükséges anyagi segílyt megtagadja«, felelőssé tévén »ha a nő gyermeke élete ellen — nyomorba süllyedve, vagy elhagyatva — valamelyes büntetendő cselekvényt követne el«.

6-szor. A természetes apa magánjogi felelőssége. Az új német polgári törvénykönyv tartalmaz e tekintetben bizonyos intézkedéseket, melyek a nélkül, hogy az anyai és gyermeki jogok szempontjából kielégítőknél volnának nevezhetők, mégis igazságos alapelvekből indulnak ki, u. m. atyai tartási kötelezettség a gyermek és kártalanítás az anya javára.

7-szer. A nő törvényes és gazdasági helyzetének javítása. Azaz utat kell nyitni a nő előtt az életpályák és hivatásának lehető széles körében; jogait el kell ismerni és érdekeit biztosítani úgy a házasságban, mint azonkívül, a családban és államban egyaránt.

Íme, mint látható, egész programja ez a megvalósítandó reformoknak, melyek mint nagyjelentőségű és magasztos feladat hárulnak a XX-ik század törvényhozóira.

Bridel Louis,
a genfi egyetem tanára.

A MODERN POLITIKAI TUDOMÁNY.

A tudomány egyes *ágainak* apreciálása, megbecsülése maga is az időnkint átértzett közszükségletek változó iránya szerint igazodik. A természettudomány az újabb időben tapasztalt nagy fellendülését jórésben tagadhatatlanul a kornak a közvetlen hasznosra, értékesíthetőre kedvező, materialisztikus élvezeti irányának köszöni. Sőt a társadalmi tudományok egyes *ágainak* (*közgazdaságtan*, társadalomtan) nagyobb értékelése is mire vezethető vissza, ha nem arra, hogy oly kérdésekkel foglalkoznak, melyek kiderítése a kor közszükségleteinek szempontjából mélyen átértzett fontosságúnak mutatkozik.

Az állami élet azon nagy irányelveinek ajánlgatása, melyek ma már minden modern államban az összesség közkincsét képezik, melyek megteremtése érdekében azonban még csak félszázaddal előbb a könyvek légiója szállt síkra, ma már feleslegesnek látszik; ez eszmék hirdetése akkor a közvélemény által legerősebben átértzett szükségletnek felelt meg s ezzel arányban foglalt el az állam tudománya is a többiek sorában kiváló, vezető helyet. Azóta pedig kénytelen sokkal szerényebb helylyel megelégedni, sőt mintha már feleslegessé vált volna. Szerencsére a tudomány időnkénti értékelése a köz szemében, kevesebbre becsülése azért, mert nem tud oly elméleteket létrehozni, melyek a közvélemény eminens szükségleteinek felelnek meg, még nem mérvadó általában annak jelentőségére nézve. Az inkább erősen laicus ízű mondást, hogy »a politika nem haladt« is ebből a szempontból kell megítélnünk.

Az állam tudományának, a politikának napjainkban jelentőségével arányban nem álló méltatása főleg két körülményre vezethető vissza, Az egyik a régi, átkos ellentét az elmélet tanításai és a konkrét állami viszonyok alakulása közt. A politikai tudomány értékéből ez csak annyit vonhat le, a mennyire hátrányára lehet például az orvostudománynak, hogy az egészség-

tan a testi épség s a szervezet háborítlan functionálásának szabályait adja, mindezek daczára azonban vannak beteg emberek. A másik körülmény, mire utalhatunk, a társadalmi tudományok némely újabb ágának kifejlődése mellett a fokozottabb igény a politikával szemben is, hogy az emberi élet összes irányait egybe, foglalja, a mi azonban a politikának körén már kívül esik, mert ez az emberi életnek csak azon nyilvánulásaival foglalkozik, melyek az állami, nemzeti étellel állanak kapcsolatban. Egészen feleslegesnek tartom kiterjedni arra az ellenvetésre, hogy a politika tartalma nem oly megállapodott, szilárd, mint a tudomány más ágazataié, mert akkor a tudomány névre csak azok az ismeret-ágak tarthatnak igényt, melyek anyaga paragraphusokba, határozott tételekbe szedhető (tehát például a perrendtartás, váltójog stb.). Ha tehát a politikának, mint tudománynak, tárgya s feladata tekintetében némi zavar állott be, ez csak annak tulajdonítható, hogy tényleg a politika neve alatt igen eltérő jellegű tárgyalásait kapjuk az állami életnek még utóbbi időben is (történeti, vagy philosophiai, vagy sociologikus irány), sőt sokan még ma se látják egész feleslegesnek hangsúlyozni, hogy a politikának minden pártszemponton felülemelkedő, általános érvényű elveket kell megállapítania. Mintha a politika, ha tudomány akar lenni, hódolhatna ily egyoldalú szempontoknak.

Mivel foglalkozik a politika, mint tudomány? Az állam nemzet életével, tehát létének és fejlődésének törvényeivel. Az állam mindig bizonyos embereszmének, az ember bizonyos rationalis typusának megvalósítása. Az ember philosophiai eszméjének kívánalmái mindig s mindenütt ugyanazok, de az egyes korok felfogása változik arra nézve, mit tekintenek abban befoglaltnak. Az ó-korban s a középkorban egyaránt az ember eszméjének megfelelőnek hitték, hogy az emberek egy részére elismerjék az emberi méltóságot és értéket, a másokra nem; ma az ember eszméjét abban látjuk, hogy lényegét, összes szellemi s anyagi erőit szabadon kifejtheti, fejlesztheti, szóval szabadságában s egyenlőségében az emberi érték és méltóság tekintetében s a jövő helyezheti abba, hogy egyenlők legyenek az emberek nemcsak e tekintetben, hanem a javak megoszlása szempontjából is. Szóval az ember eszméje, concrét valóságában az állam által, mindig ama tulajdonságoknak, követelményeknek foglalata, melyek nélkül egy adott állam, egy adott korban az embert nem tudja elképzelni.

A nemzeti élet egészben az egyén életével hasonlatos. A mint az egyes ember életének tartalmát, célját valláserkölcsi, jogi, gazdasági, szellemi irányainak összesége adja meg, a nemzeti élet céljait is abban az összképben látjuk, a mivé az emberi élet e különféle irányait sajátosan egyesíti. Az egyesnek természettől adott érzései, gyöngéi vagy erényei csak hatványozottan nyilvánulnak a nemzet életében. A mi az egyesben önzés, az egészben hazaszeretet lesz; a nemzeteket is, mint az egyest, más hasonlókkal szemben érdekük, önzésük irányítja; ez érdeknek végső sorban érvényesítői az egyesnél az erőszak, a nemzeteknél a háború s az érdeknek és jognak, a jognak és morálnak az a conflictusa, mely megvan az egyes embernél, beáll a nemzet életében is. Beáll annál inkább, mert míg az egyes magatartásában a jog szigorúan körvonalozott szabályain kívül a közmorálnak paragrafusokba ugyan nem szedett, de azért a fejlettség magasabb fokát elért államban nem kevésbé kötelező elvei által korlátoztatik, az állam — nevezetesen a hasonlókkal való viszonyában — bizonyos közlelkiismeretnek, közetikának tilalmazólag kialakult szabályaival nem, vagy legalább nem oly mérvben találkozunk.

A politika a nemzeti élet önirányzó működéseivel foglalkozik. Miután pedig az ember állami életre van utalva, mert úgy általában az emberi eszme követelményeit, mint a maga sajátos énjét is csak ily élet mellett, annak keretében fejtheti ki; miután másrészt az állam tudománya az emberi élet nemzeti irányát tárgyalja s miután az emberi élet ezen iránya is általában amaz erők hatása alatt áll, melyek az ember életében érvényesülnek, kérdés mindenek előtt, hogy az egyes ember mily erők hatása alatt áll életében s hogy ezen erők a nemzeti életben, az állami viszonyokban is s mily mérvben érvényesülnek.

Az egyes ember élete, mint már fentebb ráutaltunk, a vallás-erkölcsi, jogi, gazdasági s szellemi, értelmi erők behatása alatt áll, mi mellett a múlt, a hagyományok (családi traditiók) alól szintén nem vonhatja ki magát. Ezek az erők érvényesülnek a nemzet, az állam életében is, de koronkint változó mértékben, már annál fogva is, mert az állam által elfogadott vezéreszmétől függ, hogy mily mérvben nyúl bele alattvalói, az egyesek vallási, erkölcsi, gazdasági, szellemi, műveltségi életébe. Az állami beavatkozás határai tehát változók, de az állam mindig csak annyiban fog az emberi élet e különböző irányába avatkozni, a mennyiben felvett eszméje, az általa elérni kívánt bizonyos összeredmény

elérése szempontjából azt szükségesnek látja. (így nem törődik tagjai vallásos meggyőződésével általában, de igen, ha ennek külső nyilvánulása az állam eszméjével ellentétben állna; egyesek magángazdasági tevékenységének sikere vagy sikertelensége közönyös reá nézve, de nem nézi tétlenül még a magánvagyonnak szándékos rongálását, kisebbitését sem, a pazarlást, mert saját anyagi erejét is csak tagjainak ily erejéből mentheti; elismeri a gazdasági szabadságot a javak forgalma, a termelés és fogyasztás viszonyában, de elfogadott erkölcsi eszméje szempontjából fel-lephet az immoralis gazdasági szerződések, tisztességtelen verseny, kartellek stb. ellen).

Hogy az állami élet maga is azon erők hatása alatt áll, melyek az egyes ember életében érvényesülnek, felesleges hosszabban kimutatni. Az állam az egyesek helyes magatartásának normáit állítván fel, az egyéni érdek által vezérelt individuális törekvéseket az összesség érdekével kiegyeztetvén, a jogot teremti meg; ez által gyakorol befolyást tagjai életére, azoknak úgy egymás közti, mint az állammal való viszonyaikban. Midőn azonban ezt teszi, vallás-erkölcsi, gazdasági, czélszerűségi szempontokból indul ki. A vallási elem nemcsak az egyház és állam viszonyának meghatározásában, nemcsak az egyházak alkotmányos állásában, nemcsak abban nyilvánul, mily fokig tartja szükségesnek az állam e szempontból az egyéni spherába belenyúlni (így mennyiben tekinti az egyéni véleménynyilvánítást és vallásgyakorlatot függetlennek az államhatalomtól; hanem érvényesül a magán (családi) és büntető jogban is, így nevezetesen hogy mennyiben tilt vagy büntet az állam oly tényeket, melyek a vallással szorosabb összefüggésben állnak. Erkölcsi tekintetek érvényesülnek az embernek javakat termelő, kicserélő és fogyasztó, vagyis gazdasági tevékenységében is. De különösen az erkölcsi szempontoknak még az által van nagy tere az állami viszonyokban, mert a jog csak eszköz az állam kezében, melylyel az emberi életviszonyokra nézve rendező, szabályozó tevékenységét kifejti, célját azonban: az emberit valósítani, egyedül a jog által nem érheti el. Míg a magánviszonyokban az erkölcsi követelményével már számolt az állam akkor, midőn jogát megalkotta s nem követelheti senkitől, hogy a szigorú jog szerinti magatartásnál mást mutasson, addig a közviszonyokban a jog nem képes azok tartalmát egyedül kitölteni, ezek a jognál magasabb erkölcsi elemet fogadják be. Az állami főszervek mindegyikének ténykedésében, a fejedelem, parlament és végrehajtó hatalom összhangjában e közület egészét

szem előtt tartó közethika érvényesül. Az állampolgár szavazata érvényes, tekintet nélkül arra, mily irányban használtatik fel s mégis azt kívánja az állam, hogy az egyes azzal nem egyéni java előmozdítására, hanem a közérdekben éljen; a parlament költségmegszavazási, újonczmegajánlási, a fejedelem parlament-felosztatási és szentesítési joga, a parlamenti többségek és kisebbségek viszonya a jog mellett egyaránt a közethika uralma alatt állanak.

Az egyes ember életében annak egyes irányai esetleg merev egyoldalúságra, a többiek rovására való érvényesülésre juthatnak. Az állam azonban az emberi életnek e különböző irányait összeegyeztetőleg akarja irányítani, a vallási, gazdasági, műveltségi közületeket, melyek céljuknál fogva mind egyoldalú érvényesülésre törnek, nem engedi kizárólagos túlsúlyra emelkedni; mert a mint az egyes nem egész ember, ha életirányainak egyikét a többiek rovására, kizárólagosságra való törekvéssel érvényesíti, úgy az állam is az emberi eszmét, mi feladatát képezi, csak úgy valósíthatja meg, csak *úgy* lesz valóban »perfecta societas«, ha az emberi életnek összes irányait, melyek át- meg áthatják egymást, egyszerre figyelembe veszi. Mily eredmény áll elő ennek folytán, mily fokban enged az állam ez erőknél, azok valamelyikének mégis nagyobb vagy kisebb érvényesülést irányzó működésében, ez adja meg éppen az állam alapjelleget; mert ha a nemzet az emberinek sajátos kinyomata s az emberinek a vallás-erkölcsi, gazdasági s szellemi műveltségi irányok képezik alkatelemeit, akkor az államnak, nemzetnek alapjellege abban az összképben áll előttünk, mely az egymást átható, egymásra módosítólag befolyó fenti alaperők bizonyos állameszmének megfelelő közös irányzása eredőjeként jelentkezik.

A fent előadottak folyamánya concrete véve abban nyilvánul, hogy az állam minden cselekvésében, intézményeiben ezeknek az emberi élet összes irányaira való hatását figyelembe veszi; az emberi élet minden egyes irányának szabályozásánál az összes többiekre is tekint, e különféle irányokat pedig annak mérvadása szerint hozza összhangba, oly osszeredményt állít elő az emberi eszme tekintetében, mely e részben elfoglalt álláspontjának, felfogásának az emberiről megfelelő.

Az állam modern tudományának, a modern politikának feladata ezek után adva van. Ha ugyanis a politika az állami lét és fejlődés törvényeinek tudománya, hogy feladatának megfelelően a fentebb érintett összes erők hatását kell kutatnia az állami

életben s az utóbbit abból a szempontból kell vizsgálódása tárgyává tenni, hogy az ember állami életében mikép módosítják egymást amaz összes erők s e tényezők egymásra hatásából mily törvényeket lehet levezetni.

A politikának ily felfogását nálunk Concha Győző alapította meg, ki az állam tudományában az emberi élet összes irányait átölelve, az állami viszonyokat ez irányok együtthatásából előálló eredmények szempontjából vizsgálja. Műve tehát (Politika), tekintve, hogy ily magas nézpontról való tárgyalásával az állam tudományának a külföldi irodalomban se találkozunk, az egész tudományban olyannak jelezhető, mint a mely annak színvonalat emeli s az államtudományi kutatásnak számottevő új eredményeket ígérő utat mutatott meg.

A politikának, mint konkrét esetbeni eljárás tudományának, mint államművészeti tannak már csak történelmi jelentősége van a tudomány fejlődésének történetében. Az emberi élet csak egyes főirányai, erői túlnyomó figyelembevételének hiányosságát pedig eléggé mutatják a Stahl s újabban a Roscher-féle művek.

Calker strassburgi tanár álláspontja (Politik als Wissenschaft), mely szerint az állam célja egy adott kor s adott nép ethikus nézetei szerinti tökéletesedése az egyesnek s az összességnek s ennél fogva csak az olyan állami cselekvés helyes, mely ezen tökéletesség követelményeinek megfelelő (pl. politikailag nem helyes, ha az állam gazdasági intézkedései által az egyesek jólétét ugyan emeli, de úgy, hogy azok belső tökéletesedését hátráltatja, miután csak amaz állapotára a jólétnek lehet törekedni, mely quantitative és qualitative alkalmas az összesség tagjainak tökéletesedését, nevezetesen az egyéni kezdeményezés és szabad energia fentartása által előmozdítani) — az állam mivoltára, az emberi eszmére nézve lényegileg fenti fejtegetéseinkkel megegyező, a nélkül azonban, hogy az állami életben, a politikai viszonyokban ezen tökéletességre való törekvés egyes irányait, azoknak egymásra hatását s a politikának ehhez képest feladatát kifejtene.

Dr. Balogh Arthur,
egyetemi magántanár.

LEX HEINZE.

Vitán felül álló tudományos tétel, hogy az erkölcs és a bűncselekmény országok és fajok szerint különböző történetileg fejlődő társadalmi fogalom. Az a cselekmény, mely az adott helyen és időben fennálló erkölcsi codexszel annyira ellenkezik, hogy a jogalkotó társadalom saját rendjét ellene csak büntetés segítségével tartja megvédhetőnek: criminalitás. Tehát alapeszme az, a mit egy angol író találóan így fejezett ki; strangeness is potentially criminal. Valamely emberi cselekmény tényleg azonban csak akkor lesz büntetendő, ha a jog által védett érdek, melyet támad, elég fontos s a támadás, akár gyakoriságát, akár módját tekintve annyira veszélyes, hogy a magánjog és közigazgatási jog eszközei vele szemben tehetetlenek. Ebből következik, hogy büntetőtörvény alkotására valamely felmerült konkrét bűneset nem elég biztos alap, a mire épen Németországban a vaskanczellár személyes politikájából fakadó Duchesne és Arnim-paragraphusok szolgáltatták a büntetőjogilag nem eléggé rosszalható példát.

E vezérlő motívum természetesen a szemérem elleni bűncselekményekre is kihat, melyek szabályozása a 19-ik századnak úgy a kanonjog szigorával, mint a felvilágosodási kor (Voltaire, Hommel, Loden) túlzásaival szemben tisztult felfogása szerint két elvet ural: az egyik a nemi élet tisztasága és szabadsága, a másik a szeméremérzés sértetlensége. A tételes jog s vele a német nyomon haladó magyar büntetőtörvénykönyv is a második elvnek biztosított túlsúlyt, sőt azt látjuk, hogy a mozgalom, melyet Liszt, Krafft-Ebing, Näcke és mások physioiogikus alapon a sodornia ratione sexus büntetlensége mellett indítottak, még csökkenteni kívánja a nemi élet tisztaságának védelmét. Az a sensatiós berlini bűnper, mely oly mélyen engedett az ottani prostitutio titkaiba pillantani, mint a P a l i Mail Gazette leleplezései annak idején Londonban, ugyancsak arra szolgált alkalmul, hogy 1892-ben a Lex Heinze néven ismeretessé vált törvényjavaslat

erélyesebben védje a nemi szabadság külső bástyáját, az erkölcsi szeméremérzetet.¹⁾

Ma azonban már nem az 1892-iki, hanem az ezzel csak névleg egyező 1899-iki lex Heinze az, mely felkelti a criminalpolitikus figyelmét és kritikáját. A javaslatban a socialisták által proponált emberséges indítvány nyújt kezét a sajtószabadságot nyesegető reactionak — desinit in piscem mulier formosa superne. Minthogy a német birodalmi gyűlés ez év február havában második olvasásban elfogadta a javaslat bizottsági tervezetét, nem indokolatlan, hogy annak két kimagasló intézkedésével behatóbban foglalkozom.

Az egyik a *Dienstgeberparagraph*, mely a sértett indítványára egy évig terjedhető fogházzal kívánja büntetni a munkavagy szolgálatadót, a ki a női munkások és cselédek gazdasági függőségét erkölcstelen cselekményekre használja. A szakaszindokolását megtaláljuk a *Simplificissimus* egyik utóbbi számában közölt képen, hol a gyáros magánirodájában kereveten ülő szegényesen öltözött munkásleány látható, pohár borral a kezében s mellette az édeskésen mosolygó gazdája, kihez a leány lesütött szemekkel így szól: »Nein, Welch eine Ehre Herr Prinzipal«. Treuenfels conservatív képviselő a birodalmi gyűlés nobile officium-ának nevezte a szakasz elfogadását. Az intézkedés egyébként csak poenalísálja a német polgári törvénykönyv 825. §-át, mely azt: »wer eine Frauensperson unter Missbrauch eines Abhängigkeitsverhältnisses zur Gestattung der ausserehelichen Beiwohnung bestimmt« kártérítésre kötelezi. A kérdés csak az — egészen eltekintve a német birodalmi gyűlésen felmerült pártpolitikai fogásoktól, hogy az esetek gyakorisága szükségessé teszi-e a büntetőjogi védelmet. Ez pedig kétségtelen, hisz még a javaslat ellenzője *Nieberding* államtitkár sem tagadta, másrészt pedig a német erkölcsmemesítő egyesületek kérvényeiből az tűnt ki, hogy a prostituáltak több mint egyharmad részét első ízben munkaadó gazdájuk csábította el. *Bebel* socialista vezér számos példával illusztrálta a helyzetet s többek közt Magdeburg vidékét említette fel, hol általában minden munkásnő

¹⁾ Nem érdektelen fényt vet a német alapoosságra, hogy F. giesseni tanár a Brockhaus-féle Lexikon 1896—97. évi pótkötetében »Lex Heinze« című alatt azt írja, hogy e javaslatot, mely az 1895-ben meggyilkolt Heinze nevű prostituálttól nyerte megjelölését, a német császár egyenes kívánságára nyújtották be, holott a *Zeitschrift für die ges. Strafrechtswiss.* 1893. évi kötetében (536 l.) már »Zur lex Heinze« feliratú cikk található Schmöldertől.

a földesúrnak vagy jószágigazgatójának esik áldozatul, ha ellenszegül, a legsúlyosabb munkával büntetik, az pedig, a ki e miatt helyét elhagyja, az egész vidéken nem kap munkát. Lehetséges, hogy Bebel példái egyoldalúan túlzottak, de az kétségtelen, hogy egész gazdasági rendünkben alapvető szerződési szabadság a természetszerűleg gyengébb fél e védelmét megkívánja s mondanom sem kell, hogy a mennyiben nálunk hasonló állapot bizonyíthatnák, a mit nem tartok valószínűtlennek, úgy épen nem volna helytelen büntetőtörvénykönyvünk 247. §. 2. bekezdésének hasonló irányú módosítása.

A lex Heinze veszedelmes méregfoga azonban az u. n. *Kunstparagraph*. A német birodalmi büntetőtörvénykönyv 184. §-a ugyanúgy, mint a magyar kódex 248. §-a azt bünteti, a ki fajtalanságot tartalmazó iratot, nyomtatványt vagy képes ábrázolatot nyilvános helyen kiállít, árul vagy terjeszt. Schauer, Hatzipetros, de különösen Binding¹⁾ igen alaposan kifejtették a fajtalanságra vonatkozó mai tudományos »standard view«-t s eszerint fajtalan az a nyomtatvány vagy kép, mely nemileg fajtalan cselekményeket ábrázol vagy ily cselekmények elkövetésére indít. A különbség a magyar és a német törvény közt az, hogy a németet végrehajtják, nálunk pedig az utcai kirakatok egész sora gúnyolja ki a rendőrség jóvoltából a büntetési sanctiót. Ez a sanctio azonban itt is, ott is elégséges a fiatalok erkölcsének megvédésére. Az új paragraphus ezenfelül hat hónapig terjedhető fogházzal vagy 600 márkáig terjedhető pénzbüntetéssel rendeli büntetni azt, a ki oly iratot vagy képes ábrázolatot, mely a nélkül, hogy fajtalan volna, a szeméremérzetet durván megsérti, 18 éven aluli egyénnek elad vagy »in ärgernisser-regender Weise« kiállít. Ha már most tudjuk azt, hogy mily könnyű a német rendőrség, sőt még a Reichsgericht szemében »közbotrányt idézőnek« lenni; hisz, — utóbbi még a Gänsemarschban vonuló diákokat is »grober Unfug« miatt ítélte el, úgy nem lehet eléggé hangsúlyozni az illetén generális praeventio veszélyességét. Tudvalevő, hogy Michelangelo VII. Kelemen pápa megbízásából festette meg az »Utolsó ítélet«-et a pápa személyes ellenőrzése mellett, de utódja IV. Pál pápa művészi toleranciája már csekélyebb volt s ezért parancsára Daniel da Volterra pótolta az egyes alakok fogyatékos ruházatát, a miért a pápa jutalmul

¹⁾ Szakvéleményében, melyet a lipcsei egyetem jogi karának megbízásából Bocaccio és Faublas emlékirataira vonatkozólag szerkesztett. Zeitschrift f. d. ges. Strafwiss. II. 464 1.

»il bracchiatore« (a megnadrágosító) gúnynevet nyerte. Ha tehát a pápák véleménye erkölcs és művészet dolgában ily homlok-egyenest ellenkező lehet, úgy a kérdés eldöntését a művészileg fogyatékosán képzett porosz Amtsrichtern bízni, nagyon kockázatos vállalkozás. Arról nem is szólok, hogy a stuttgarti rendőség állítólag két bajor Wadenstrümpflert is bekísért szemérem elleni vétség miatt és Münchenben megtiltották Böcklin egy képének kiállítását. A javaslat sem a pornográfia ellen irányul, hanem az irodalom és művészet oly termékei ellen, melyek szeméremszérmők, a nélkül, hogy fajtalanok volnának. Nézetem szerint ez *contradictio in se*. A mi nem fáj talán (*unzüchtig*), az nem sértheti a szeméremérzést sem. A javaslatra semmi szükség nem volt, mert repressziója azt támadja, a mi a művészetnek egyik elismert czélja: a természeteset és igazat. Hogy a művészeti igazság néha nincs nyakig begombolkozva, az talán mégsem criminalitás, sőt tovább megyek és aláírom azt is, a mit Binding mond: »die künstlerische Phantasie ist ohne gesteigerte Schönheitsempfindung, diese aber ohne grössere Erregbarkeit des Empfindungslebens überhaupt, der Sinnlichkeit in edlerem Sinne undenkbar.« Ha vannak éretlen felnőttek, a kik a képes bibliában Ádám és Éván is megütköznek, az még nem ok arra, hogy Dóré fenséges rajzát kipusztítsuk s ha a pornográfia veszélyeit a fiatalokúakra a legfokozottabb mértékben elismerjük is, az még nem szolgálhat mentésül arra, hogy az irodalom és művészet fattyúhajtásaival együtt álszenteskedő túlbuzgalomból a nemes élőfát is tövében kimessük.

Et venio nunc ad fortissimum. Ez t. i. a javaslat 184 b) §-a, mely szószerint így hangzik: Oly színházi vagy szónoklati előadások vezetői, intézői és művészei, kik a szemérem és erkölcsi érzés megsértése által közmegebotránkozást okoznak, egy évig terjedhető fogházzal vagy 1000 márkáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendők. A porosz színházi censura tudvalevőleg igen könnyen botránkozik s kezeiben a most előadott kaucukparagrafus csakhamar átfogná a világirodalom összes remekeit. Schiller Ármány és szerelem-ét, A rablókat, Shakespeare összes királydrámáit (1. különösen V. Henrikben a toborzó jelenetet) a porosz törvényesen szabadalmazott kir. ügyészi aesthetika csakhamar eltüntetné a német színpadokról, Sudermann és Gerhart Hauptmann pedig kár is említeni. Hisz a német censura Heine-kritikája óta (Das Buch le Grand. XII. fejt. Die deutschen Censoren . . . Dummköpfe . . .) alig változott és Börne jupiteri

villámmainak nem sikerült számukra világosságot gyűjtani. Egy Müller nevű képviselő a javaslat tárgyalásakor pompás példákat idézett annak bizonyítására, hogy a censori olló még mindig mily korlátolt módon garázdálkodik a szellemi termékekben. így pl. Rostand *Cyranójából* a II. felv. 3. jelenetében kihagyta a »nőm ismeri jól« szavakat, mintha Berlinben meg sem történhetnék, hogy valaki nejeének barátja legyen. Ugyanez okból maradt ki a »Íme a gascognei legények! Hej, csókhhoz is értenek ám! Aggódnak a férjek, a vének« strófa is, valamint Guiche e mondása (III. felv. 12. jel.) »a nászsj messze még«, mert hisz a nászsjét, házasságot és hasonlókat a berlini rendőrség oly erkölestelennek tartja, hogy azokról beszélni sem szabad. Úgy látszik, a boroszlói rendőrség mégis helyesen járt el, midőn — a mint a *Berliner Tagblatt* február 8-iki számában olvastam — betiltotta Dreyer »Próbajelölt« című darabjának előadását, melyben a darab befejezésekor ezeket mondják: »Hast Du mal von Preussen gehört? Dort hat jeder das verbrieftte Recht, seine Meinung durch Wort, Druck und Schrift frei zu äussern. Geh' Du nach Preussen!« — Ilyen szellemtől (a non lucendo) áthatott közigazgatásnak kezében a lex Heinze az irodalom és művészet hóhérpallosát jelenti.

Legújabbban (febr. 20.) a távirat azt a hírt hozta, hogy a Reichsjustizam t képviselője, a ki e szakaszt ellenezte, nem tudott a parlamenti többséggel a javaslat harmadik olvasását megelőző megbeszélésben megegyezésre jutni, ami a javaslatnak legalább e részben örvendetes bukását jelentené. Félő azonban, hogy a kormány a flottajavaslatra való tekintettel mégis enged a centrumnak, a mi újabb végzetes döfést adna az amúgy is gyengélkedő német sajtószabadságnak. De akárhogy áll is a dolog, kívánatos, hogy mi, kik a német birodalmi törvényhozást követni szoktuk, ne túlsókat tanuljunk tőlük. Ha tehát büntetőtörvényünk novellájában kívánatos is a kerítés és különösen a traite des blanches szigorúbb repressiója, a lex Heinze művészeti paragrafusaira semmi szükségünk nincs. A belügyi költségvetés tárgyalásakor az ellenzék egy szónoka jónak iátta a minister figyelmét a Lex Heinze-re felhívni, ugyanezt tette egy clericális napilap is. Elfelejtették azonban hozzátenni, hogy a közönség ízléstelenségéből fakadó színházi nuditásainknak a büntető paragrafus ép oly kevésbé lehet orvossága, mint a hogy nem sikerült azzal a morális felfogás egy másik fattyúhajtását: a párbajt kiirtani.

Vámbéry Rusztem dr.

ADALÉKOK A SANCTIO PRAGMATICA ÉRTELMEZÉSÉHEZ A MAGYAR KÖZJOG SZEMPONTJÁBÓL.

— Első közlemény. —

Három alapra helyezkedik a közjogi ellenzék kételye az 1723: L, II. és III. törvényczikkbe iktatott *sanctio pragmatica*t illetőleg.

1. Az a tétel állítottatott föl, hogy újabban tudniillik 1867 óta a magyar közjogi fölfogás az 1713. április 19-iki Hausgesetze-re van alapítva; 2. hogy a *sanctio pragmatica* tévesen és hibásan csúszott be az 1848. évi törvényekbe; 3. hogy vannak a *sanctio pragmatica*-ának bizonyos előzményei, melyeknek szárai Münchenbe vezetnek s még I-só Ferdinánd családi rendelkezéséig mennek vissza.

Az első kételyre és támadásra nézve 120 év jogfolytonossága adja meg a kellő magyarázatot. Kiindulva ugyanis az 1781. évi alkotmányellenes tényekből, melyek már akkor élénk vitákat idéztek elő, így állítom föl a kérdést: Mi nálunk a történeti jog? »Magyarországon a *pragmatica sanctio* képezi a közjog alapját, ez alap nem változott,« mondja a Pesti Hírnök 47-es irányú lap (1860.150. sz.) Majd egy más cikkben így magyarázza meg tételét a nevezett lap: »az 1790/91: X., XII, XIV. és XIX. L-cz., 1741: VIII. t.-cz. ezek azon sarkalatos törvények, melyek az ausztriai örökös tartományokkal szemközt, hazánk alkotmányos állását s a *sanctio pragmatica* valódi értelmét meghatározzák.« Teljesen hasonló fölfogásból indul ki b. Kemény Zsigmond a Pesti Naplóban. (L. 1861. márczius 6., április 30., május 3. és augusztus 28. számait.) Az 1848. elején megjelent »Ellenőr« politikai ellenzéki zsebkönyvben, melybe maga Kossuth Lajos is dolgozott s melynek létrehozásában tevékeny részt vett, ez áll: »itt van az ellenzék, mely a *pragmatica sanctio*t szentnek tartja s hazánk érdekeinek a birodalom érdekeivel kiegyenlítéséhez segédkezet nyújtani örömet kész, de országunk érdekeit az ausztriai zagyva birodalom érdekeinek alárendeltetni nem engedi s politikájában más kiindulási pontot el nem ismerhet, mint az 1790: X. sarkalatos törvényczikket.« (289. l.)

Tehát 47-es conservativ, Deákpárti s 47/48. évi ellenzéki alapon állók közt, az 1722/23: I., II. és III. törvénycikkettekbe iktatott sanctio pragmaticára s annak consequentiáira nézve, nincs semmi különbség, az a consequentia pedig semmi egyéb, más nem is lehet, mint a minnek a Pesti Hirnök így ad kifejezést: »a pragmatica sanctio által az osztrák monarchia összetartozására nézve újabb szerződésből *oly következtetést kivonni alaposan nem lehet, miszerint a magyar államiság, vagyis mi azonos lenne, a magyar szent korona fölségi joga, a közös monarchia eszméjében fölolvadt volna.*« (1863. 292. sz.) A terminológia nem helyes, de a felállított elv correct. De fölvethető a kérdés, hogy mindez esetleg, vagy véletlenből iratott-e, vagy tán van emez összhangnak valami igen is nyilvánvaló alapja, erre felelek azzal, hogy mindeme nyilatkozatok oly időben íródtak, midőn nagyon is helyén volt a fölállított tételeket szabatosan formulázni. Fölvethető a kérdés, van-e valami következetesség a magyar parlament többsége s a kormánynak állásfoglalásában? Erre nézve nyugodtan felelhetek, hogy 1781. óta a pragmatica sanctiót annak fölfogását és consequentiáit illetőleg semmi kikökenés nem tapasztalható.

Mikor mindezeket s majd még az újabb fölhozandókat egybevetjük, higgadtan s komolyan fontoljuk az előzményeket s következményeket, igazat kell adnom tárgyam tekintetében Freemannek, hogy: »mathematikai bizonyosságot nem érhetünk el, még a matematikai bizonyosságnál sokkal alacsonyabb fokú bizonyosságot sem érhetünk el. *De elérhetjük a valószínűség azon magas fokát, melyet erkölcsi bizonyosságnak nevezünk, a bizonyosság azon megközelítését, melyre támaszkodva járnak el az okos emberek az élet legfontosabb ügyeiben.*«

Ezen erkölcsi bizonyosságot a pragmatica sanctio magyar fölfogása tekintetében classicusan mutatja be id. Szögyény László a főrendiházban 1866. ápril 17-én mondott beszédében, a melyben a következők is előfordulnak: »az 1713. évi ápril 19-én kibocsájtott sanctio pragmaticát III. (VI. Károly), mint absolut uralkodó adta ki s azt a tartományoknak, tudniillik az örökösöknek tudomásul juttatta, de Magyar-, Horvát- és Erdély országok ban ezen szabályoknak érvényesítése csak egy lényeges és akkor közel jövőben gyakorlandott nemzeti jognak föladásával lévén keresztülvihető : *ennek pótlásául viszont a nemzet, a kölcsönös védelem mellett, az ország törvényes önállásának, alkotmányának és törvényeinek sérthetetlen föntartását biztosította magának, minden*

időkre, ünnepélyesen az uralkodóházzal. Így lőn a pragmatica sanctióból a magyar korona országaira nézve két oldalú ami szerződvény, mely a törvényhozás által a maga rendje szerint 1723-ban törvényesítettetett».

Mi ennek a háttere a magyar közjog szempontjából? Az, hogy III. Károly mint osztrák főherceg és német császár ily nemű rendelkezési joga az örökös tartományokat illetőleg kétségbe nem vonható. De ismerve az 1687 : II. és 1715. III. törvényezikket és tudva azokból, hogy a trónöröklés akkor még csak a fiágot illette s annak kihalta esetére a szabadválasztás nyíltan fenn volt az ország részére tartva, III. (VI.) Károly intézkedésének Magyarországot illetőleg semmi joghatálya nincsen. Az 1713. évi ápr. 19-iki *sanctio pragmatica* tehát tisztán családi jellegű okmány, kiválólag pedig Magyarországra nincs annak hatálya. Kiderül ez még a következőkből is: Savoyai Jenő herceg 1720. nov. 13-án Salm hg. birod. cancellárhoz irt levelében ezt olvassuk: »Németalföld elvesztése után Magyarország fogja az osztrák monarchia alapját (Grundlage) képezni«, ebben a levélben még az is előfordul: ő »*a pragmatica sanctio* voltaképen csak házi ügy (*Haus-sache*)« stb., és a levél keltének idején ez teljesen igaz is a magyar közjog szempontjából. De másként áll a dolog 1723. után. Ezt az éles *distinctiót* különben osztrák íróknál is találjuk: »Die Pragm. Sanction ist weder ein blosses Hausgesetz, noch ein einheitliches Staatsgrundgesetz, sondern sie setzt sich aus verschiedenen Urkunden zusammen, ermangelt einer alle Theile der Monarchie gleichmässig verpflichtenden Textirung und ihre übliche Benennung würde, insofern damit die Grundlage für den Aufbau der österreichisch-ungarischen Monarchie bezeichnet werden soll, weit besser mit einer anderen vertauscht.« (Biedermann alább id. mű 125. 1.)

Hanke (Ulbrich-Mischler Oest. Staatswörterbuch II. K. 837.) a *Hausgesetz* és a magyar 1723: I., II. és III. törvényezikbe iktatott *sanctio pragmatica* közti éles határvonalat fölismeri s a most idézett törvényezikelyeket így jellemzi: »Die Annahme-Artikel erweisen sich in der That als ein zwischen Dynastie und den Ständen geschlossener Vertrag . . . (id. mű 838. 1.) Luschin szintén megteszi ezt a megkülönböztetést s ezután ezt a következtetést vonja le: »Die Pragm. Sanction ist für die Länder der ungarischen Krone ein zwischen dem Herrenhaus und den Ständen als Vertretern des Landes abgeschlossener Grundvertrag, durch den das Erbrecht der weiblichen Linien in Ungarn

erst zur Anerkennung gelangte« . . . (Oest. Reichsgeschichte. 402.1.)

A történelmi igazság kedvéért meg kell jegyezmem, hogy az 1860. évi október 20-án kiadott diplomában Magyarországgal szemben is megkíséreltetett ezen éles megkülönböztetés elenyésztetése. A jelölt diploma az 1713. ápril 19-iki családi törvényre helyezkedik, mint kiinduló pontra, csak később a háttérben említi meg, hogy: »a mi különböző országainkban ezek törvényes országrendjei által elfogadtatva fennáll és mint Pragmatica Sanctio ismeretes«. Az 1722/23. I., II. és III. törvénycikkekre nincs utalás.

Pleonasmus volna azt fejtegetnem, mint utasítá vissza a magyar nemzet úgyszólván egyhangúlag az októberi diplomát s azt soha még kiindulási alapul sem fogadta el. Miért? Mert ama nagyon lényeges különbséget 1713. és 1723. közt át akarta teljhatalmú rendelkezéssel hidalni. Ez adott arra alkalmat azután, hogy az 1867: XII. törvénycikk bevezetése és 1. §-a *megmagyarázza* s megjelölje ama nagy különbséget, mely a két tény közt van a magyar közjog szempontjából.

Most már ha valaki az 1723. év előtti állapotokra helyezkedik és ha ezen az alapon állva a kormány részéről beszereztenék is a sanctio pragmaticának nevezett családi intézkedést tartalmazó jegyzőkönyv s bemuttatnék hiteles másolatban vagy eredetiben a magyar országgyűlésnek, az közjogunk miként alakulását sem most, sem jövőben nem érinti, valamint a múltban 1713 óta nem befolyásolta. Ebben az alakjában semmivel sem több az, mint a többi családi pactumok. Fournier Ágost ismert művét: »Zur Entstehungsgeschichte der pragmatischen Sanction« olvasva mindez kiderül, tudniillik, hogy 1703. és 1712. közt az összes öröklési projectumok csak a dynastia körén belől tárgyalatnak, mint p. o. a »Pactum mutuae successionis« (1703. 12/IX.), majd I. Leopold császár és király 1705. ápril hó 26-án kelt végrendelete. (1. Sybel. Hist. Zeitschrift 38 B. Neue Folge II. B 1877. 17—47.1.) Mindez a magyar közjog evolutiojába bele nem szövődik.

Magára a sanctio pragmaticának nevezett okmányra Marczali ezt írja: »német eredetije a bécsi titkos levéltárban van. Az egész egy igénytelen bőrkötésben levő összefűzött pergamenirat«. Bidermann pedig ezt írja: »Das vom Hofrefer v. Schickh darüber aufgenommene Protocol wurde von diesen als hiezu vom Kaiser ernannten notar-publicus durch seine Unterschrift beglaubiget und im Haus-Archive, wo es noch jetzt liegt, hinter-

legt. Authentisch abgedruckt erschien es zuerst in dem bis zum Jahr 1720 reichenden Supl.-Bande zum Codex austriacus, welcher im Jahre 1748 vom Wiener Buchhändler Paul Sträub unter dem Titel »Sammlung Oest. Gesetze und Ordnungen« editirt wurde. Es trägt dort (5.683) die Aufschrift »Sanctio Pragmatica über die Erbfolge des durchlauchtigsten Ertzhauses Oesterreich.« (140. 1. Biderman H. J. Entstehung und Bedeutung der Pr. Sanction. Grünhut. Zeitschrift für Priv. und Öff. Recht. II. k. 1875.)

Mindezekhez tehát bárki könnyen hozzáférhet, de mindennek ezek után volna-e gyakorlati haszna a magyar közjog szempontjából? Véleményem szerint nem. A helyes utat Salamon Ferencz mutatja meg a »Hon« 1881. évi 78. számában, a hol a többek közt ez is előfordul: »1606 óta több eset volt, hogy a nemzet forma szerinti szerződésekre lépett uralkodóival s róla ünnepélyes okmányt állított ki. De ez okmányokat nem heverteti súlyos pecsétekkel ellátva az országos levéltárban. Helyet talál neki a Corpus Jurisban, minden függő pecsét nélkül. Így van beczikkelyezve (hogy az aranybullát ne említsem, mert van nem magyar is) a »Pacificatio Viennensis« s néhány annak mintájára készült »pacificatio«. (Az 1722/23. évi törvények szentesített példánya az országos levéltárban van.)

Mit értek el ezáltal a rendek? Azt, hogy az így beczikkelyeztetett okmány több lett, mint szerződés, mert egyszersmind törvény, s több lett, mint közönséges törvény, mert egyszersmind ünnepélyes szerződés. Ilyen a »pragmatica sanctiónk«. is.

Most ennek a commentálására újból utalok id. Szögyény László idézett beszédére: »ezen szerződés léteget már most három főpont képezi, a fölséges uralkodóház tagjainak trónöröködési rendszere, a magyar és nem magyar és társországoknak kölcsönös védelem melletti elválhatatlan és szétbonthatatlan együttmaradása, — s a magyar korona országainak törvényes önállása és alkotmányos jogainak sérthetetlen föntartása.«

Ezek után nagyon természetes, hogy a sanctio pragmatica megszűnik egyszerű családi rendelkezés lenni, beleszövődik a magyar közjogba, beleszövődik az európai nemzetközi jogba, Magyarország ebben garantiákat keres, melyeket adott alkalommal az uralkodó-házzal szemben érvényesített is, mint p. o. az 1790. október 5-iki föliratban, az 1847/48. évi törvények bevezetésében, — az 1861. évi két föliratban, az 1866. föliratokban, s végül mint ilyen vonatott bele az 1867. évi XII. törvényczikkelybe.

E nagy horderejű beltartalmát s kölcsönös jogelismerő és jogalapító természetét tekintve a magyar közjogban állandósult gyakorlat az 1723 : I., II., III. törvényczikkbe iktatott sanctio pragmaticát bilaterális szerződésnek tekinti s annak megváltozhatatlan voltát s stabilitását alapelvnek ismerte el. Már a 1790. évi országgyűlés október 5-én kelt fölíratában ez áll: »successionis Pactis, quae partibus alterare integrum non est.« 1893. évi okt. 10-én Wekerle miniszterelnök így nyilatkozik: »az 1723-iki többször idézett törvényczikkek rendelkezése és azon alapelv, hogy Ő Felsége többi országai és királyságai a magyar állammal együttesen és elválaszthatlanul birtoklandók, politikai szükségessége és magának a szerződésnek lényeges határozmányai adják annak az egyezmény természetét, úgy, hogy a ki úgy tünteti fel, hogy itt nem lenne másra szükség, mint egy többségre, mely az ellenkezőt akarja és akkor mindjárt minden nehézség nélkül érvényre is lehetne juttatni azt, az saját álláspontjából oly rózsás színben tünteti föl a vállalkozást, a mit beváltani nem lehet. Mert . . . az ellenkezik nemcsak a politikai raisonnal, hanem a tényleges viszonyokkal is.« (E beszéd együttesen vitatja az 1723:1., II., III. s az 1867 : XII. törvényczikk maradandó jellegét.)

A magyar közjogban pedig bizonyos alapelvek, alaptételek, törvények tisztelete igen régi. Már 1667-ben így szól I. Leopold magyar királyhoz Széchenyi Pál kalocsai érsek: »igen veszélyesek a következtései oly kísérleteknek, melyek által az ország alaptörvényei s a szabadságáért kész népek alkotmányos jogai fölforgattatnak. Az 1790. évi országgyűlés szept. 5-iki fölírata kimondja, hogy azon jogoknak megváltoztatása, melyek az alkotmány alapját és lényegét képezik, még csak országgyűlési határozat tárgya sem lehet.« Történelmi phasisokon, catastrophákon keresztülhatolva, a viszonyok parancsoló kényszere alatt képződött, fejlődött s alakult meg a ma érvényben levő magyar közjog; így szövődött be abba a sanctio pragmaticának Deák Ferencz által interpretált fölfogása is. A magyar közjog jellemzésére, úgy fölismerésére pedig méltán el lehet mondani: »*hogy az emberek küzdelmei és fáradozásai, mikről a történelem szól, századról századra bizonyos tényékké alakulnak át, melyeket a nemzetek soha se adnak föl*«. (Kaiserfeld Mór 1864. XII/1. a Reichsrathban Magyarországra czéiozva.)

II. József trónralépte óta a magyar nemzetet a sanctio pragmaticára alapított politikájára nézve a tapasztalat arra tanította,

hogy: »a politikai legitimitás főjelleme az erőnek, mint hatalom forrásának megtámadása és ragaszkodni *egy erkölcsi eszméhez, egy erkölcsi erőhöz, a jog, az igazság, a józan ész elveihöz. Ez az alapelem, melytől a politikai legitimitás elve származott,*« (Guizot.) vagyis hogy ezt a magyar viszonyokra *alkalmaztam*, b. Eötvös József beszédjére kell utalnom, t. i. hogy: »a szilárd-ság miatt, melylyel a *sanctio pragmatica*hoz ragaszkodunk, az egységes Ausztria ábrándja nem létesülhet, hogy a dualismus, mely a birodalomban három századig létezett, nem szűnhet meg.« (1861. május hó 17-én.)

S mindezek után kérdehetem, helyes-e magyar szempontból az 1713. évi április hó 19-én kelt *sanctio pragmatica*t előhozni, a mely mint ilyen, reánk nézve nem létezik, vagy ha létezik, csak annyiban, a mennyiben annak egyes tételeit az 1722/23. évi idézett törvénycikkek átvették, *de már ekkor az nem a dynastia házi törvénye, hanem pactum conventum*, vagyis hogy id. Szögyény László igen finom definitióját használjam : »a *pragmatica sanctio* csak lényegben és természeténél fogva, nem pedig alakilag mondható államszerződésnek.« S ha ily szerződés a *sanctio pragmatica*, ha ily kölcsönös jogalap, nem értem, miért ne lehessen arra egy egész jogrendszert építeni, nem értem, miért ne legyen az államiságunk alapja s nem értem, hogy miért támadják meg ily fölfogásában és ily hatályában emez oly fontos jog-alapot. Ki a magyar jogfolytonosságot s az azért főleg 1780 óta folytatott küzdelmeket ismeri, annak teljesen tiszta és világos, hogy ily értelemben, de csakis ily értelemben szolgált alapul a *sanctio pragmatica*, mely mint ilyen az 1723 : I., II., III. *garantialis* törvényekbe van fölvéve az 1790/91 : X. törvénycikkeknek, az 1848. évi törvényeknek s az 1867. évi XII. törvénycikkeknek.

Dr. Horváth János.

TUDOMÁNYOS SZEMLÉK.

† Schvarcz Gyula,

Gyász ért bennünket.

Schvarcz Gyula halálával nemcsak egy lelkes munkatársat veszítettünk, de hazai tudományos világunknak külföldön is sugárzó fényességét. Egy lelkes embert, a ki az igazság keresésére áldozta fel életét s a kinek kiapadhatatlan munkásságából, örökké fiatal energiájából remény és biztatás áradt felénk. Támogatott bennünket az igazságszerető lélek idealismusával s lankadatlan fáradozásával példaként állt előttünk. De törekeny testére ráborult a halál örök árnyéka s mi a hirtelen kilobbant világosság után téveteg szemmel nézünk a jövő homályába és hasztalan igyekszünk meglátni azt az alakot, a ki az elhunytnak munkáját tovább folytatná. Mert az az épület, melynek alapjait Schvarcz Gyula rakta le, még korántsem kész, sőt még az alapvetés nagy munkája sem ért véget. Érezte ezt maga Schvarcz is és lázasan igyekezett elvégezni egy egész nemzedék munkáját, mintha csak tudta volna, hogy halálával majd félbemarad a mű, a mit elkezdett.

Külföldön már iskola támadt a nyomában, de a míg a kő, a melyet Schvarcz a régi teoriák elhínárosodó távába belevetett, már erős hullámozásba hozta a távolabb eső részeket, addig nálunk a hullámgyűrűk szinte nyomtalanul lebbentek el a tudományos élet felett s alig-alig hangzik egy gyenge szó a pusztaságba Schvarcz szavának távoli visszhangjaként.

A lapok és szemlék elsiratták Schvarczot lexikographikus adatokkal teletűzdelt czikkeikben, de nem akadt senki, a ki Schvarcz Gyula életéből levonta volna a jövő tanulságát. Nem tartozik nemzeti sajtóságaink közé, hogy példát vegyünk egy csendes és magamagát erőszakkal érvényesíteni nem akaró, tudós ember munkájából, csak a fény, hatalom és erő kápráztatja még egyre szemeinket. Nem vizsgálgatjuk magunkat, nem mérjük erőnket, nem akarjuk kivonni magunkat azoknak az eszméknek áramlata alól, a melyekkel magunk sem vagyunk tisztában. Lelkesedés a vezérünk s nem a megfontolt gondolkodás. Házat akarunk építeni s az alapot meg se vetettük; részleteken jár az eszünk, pedig magát a tervet se gondoltuk át.

Így gubanczolódik össze tudományos munkásságunk, így vet csomót a tervszerűtlenség sikereink fonalán. Alig-alig hangzik szó, a mely szemünkre vetné alaposságunk hiányát s gondoskodunk arról, hogy ha mégis hangzik, betömjük előle füleinket.

De a mire eddig alig vállalkoztak, vállalkoztunk mi, kitűzött czélunkhoz híven. Fényt akarunk vetíteni e pár sorral Schvarcz Gyula egyéniségére és munkásságára, hogy új irányt és elveket jelölhessünk

ki a jövő tudományos küzdelmeinek. Igazságot keresünk s az igazság keresésében elszánt akarat vezet bennünket, mely leszámolt azzal, hogy az igazság keresésében csak tervszerű és fokozatos munka ígér eredményt.

A mi ebből a szempontból Schvarcz Gyula munkásságában leginkább megragadja figyelmünket, az a gondosság, a melylyel régi, megcsontosodott teóriák belsejét és alapszövezeit vizsgálja. A gyakorlati téren oly nagy eredményekkel működött politikus figyelme egész érthetőleg a demokrácia eseményeire irányul s e téren szembe találkozik az athéni demokrácia körül fejlődött legendával. Kétely támad benne, vajjon ennek a demokráciának bálványozása nem az alapos kutatásnak hiányából ered-e? Óriási apparátussal indul a munkának s nem riasztja vissza az a gondolat, hogy ezredévek tudományos elméleteit kell a rendelkezésére álló eredeti anyagból revideálnia. Több mint tíz esztendei szakadatlan munkássága »Die Demokratie« című munkájában tárul a tudományos világ szeme elé. Ebben a bámulatos könyvben olyanra tisztázza Schvarcz a görög állami intézmények ismeretét, oly apróra feldolgozza a rendelkezésére álló anyag minden apró kavicszemetét, hogy alig képzelhető tudományos és elfogulatlan gondolkodó, a ki az ottani demokrácia eszményi voltában továbbra is hinne. E könyv Nemlich szerint a jelen század egyik monumentális műve. Schneider, Gneist, Schafte és Bonghi csodálattal adóznak Schvarcz theoria-felforgató törekvéseinek.

Schvarcz nem elégszik meg az elért sikerrel s Aristoteles ellen fordul s lerontja a »Politika«-nak tekintélyét, a mely két és fél ezredéven át nehezedett rá a tudományos gondolkodásra és ezzel új irányba tereli a gondolkodást. Majd az újabb idők egyik bálványát Montesquieu-t zúzza szét. Sorra kerülnek Thukydides, Xenophon, Herodotos.

Kivehető ezekből Schvarcz munkálódásának főiránya. Leszámolt a fennálló teoriákkal a maga politikai és történelmi tudománya terén, elfogulatlansággal vizsgálta jelenlegi eszményeink alapjait és bármennyit kellett is az anyag az eredeti anyag megrostálása és kritikája céljából más és más tudományágakkal foglalkozni, az alaposság és az a törekvés, hogy a maga szemével nézte a világot, maradtak fő erényei.

Schvarcz művei csodás mozaik munkák. Minden apró kis kö kicsiszolt és csillogó s az apró kövek összessége mégis egy új képbe olvad össze. Eredetisége, széleskörű tudása, a mely kiterjed a tudomány majdnem minden fontosabb ágára, a klasszikus irodalomnak s a görög nyelvnek bámulatos ismerete képessé teszik őt arra, hogy a legelrejtettebb szócskában vagy pénzdarabban felfedezze azt, a mi a tárgyára vonatkozik.

Nem nézi bár a világot a maga összefüggésében, nem keresi a jog- és államfejlődés alaptörvényeit, de a mire elméje ráveti a fényét, az tiszta világosságban jelenik meg előttünk úgy, hogy munkálkodásának a saját tudományában tisztító szerep jut. A tudomány jelenlegi tételeinek örökös kritikái vizsgálatata egy olyan szükséglet, a mely nélkül igazi tudományos haladás alig képzelhető. Annyiszor láttuk már nagy teoriák megdőltét s annyira fejlődik rövid pár esztendő alatt az az anyag, a melyet vizsgálnunk kell, hogy e kritikai vizsgálat a törvények kutatásának mintegy alapföltétele. Nem tévesztjük itt szem elől azt, hogy voltak nagy emberek, a kik apró tényekből közetkeztetve, új elméletekei tudtak alkotni, de itt már olyan véletlen játszik szerepet, a melyre egyenesen számítani botorság.

Hazai tudományos munkálkodásunk pedig ép ezt a kritikai vizsgálatot hanyagolják el s nagy elméletek alkalmazásában keresi azt az eszközt, a mely tudományos igazságokra vezet.

Szomorúan állunk szemben ezzel a jelenséggel, a mely nem kecsegtet biztató jövővel s hazánk elhunyt nagy emberének sírjára, mert kivétel volt ez alól a szabály alól, mély szomorúsággal tesszük le elismerésünk koszorúját.

B.

A magyar magánjog codificatioja.¹⁾

III. Személyjog. Említettük, hogy az általános rész elhagyása szükségképen azt hozta magával, miszerint »Személyjog« czíme alatt külön részben vétessenek szabályozás alá mindazok a kérdések, melyeket az eddig szokásos rendszer az általános rész »Személyekről« szóló fejezetébe sorozott be. A rendszer illetén kezelésére annak idején a leg-szükségesebb megjegyzéseket megtettük, ezáltal csak a főbb eredmények rövid registrálására szorítkozunk.

A teljeskorúság tekintetében a bizottság megtartotta régi jogunkat, mely a 24-ik életévhez köti a teljeskorúság bekövetkezését; nemkülönbön érintetlenül hagyta azt a tételt, hogy a kiskorú nőre nézve a házasságkötés nagykorúsító hatálylyal bír, még pedig oly értelemben is, hogy az esetleg még a 24 év előtt bekövetkezett elválás vagy özvegyiség a már egyszer megnyert teljeskorúságot nem érinti. Felmerült ugyan az az eszme, hogy a viszonyosság e tekintetben a férfi- és nőnem között teljes legyen, valamint hogy a 24. életév a teljeskorúság elérésére sok. A bizottság azonban — bár a kérdést teljes ülésén is megvitatta — csökönnyösen megmaradt jogunknak immár az *osztrák jogtól eltekintve* elszigetelten áltó álláspontja mellett, habár a conservatismusnak e helyen ennyire mereven nem lett volna szabad érvényesülnie, mert hisz régi jogunk szempontjai itt már teljesen elestek. Ha a nőnek házasság általi nagykorúsítása mellett tényleg ezer ok is szól, jogunknak egész szelleme, mely a nyugateurópai jogok valamennyiével ellentétben azt a magas erkölcsi niveaun álló tételt hirdeti, hogy a házasság hatása a nőre nézve jogkiterjesztő, a házasság intézménye a nő felmagasztalása, hogy az élet egészére kötött közösség igazi divini ac humani juris communicatio, mely egyenlőséget, megbecsülést igen, de a nemi alávetettségből mit sem ismer: úgy csak üdvözölhető a nemzeti gondolkozásmód e magas szatos hagyományának érintetlen fentartása, sőt a viszonyosság kizárását is mind indokoltnak vehetjük, de nincs ok a conservatismus túlhajtására a teljeskorúság magas korhatára tekintetében. Nem áll, mintha valamelyes faji degeneratio kényszerítene a 24 év megtartására« Hazánk fiatalsága semmiesetre sem tökéletlenebb, mint a külföld fiatalsága; a magas korhatár gazdaságilag nagyon káros; számos kiegészítő intézkedést tesz szükségessé, úgy, hogy a speciális esetekre szánt nagykorúsítás intézménye előbb-utóbb a tényleges állapotnak megfelelően általánosabb jellegű lesz, mint maga az ált. törvény. Semmi szükség sincs arra, hogy Ausztriával a teljeskorúság tekintetében is »közös ügyet« csináljunk. Az optk. számos és jogfejlődésünkre tagadhatatlanul jótékony hatása mellett az ellenkező is tapasztalható. Csak az öröklési jogra kell ugyanis utalnunk, hol a speciális s magyar jogi szellemtől áthatott ágiság tekintetében, mely intézményünk az ősiség gondolatsziráinak, a család vagy on-föntartás nagy elvének korszerű fejlődési formatióját képezi, a közfelfogás jórészben meg van már mételyezve s okvetlenül »modernizálni« akar. Ez is azt bizonyítja, hogy a magánjog egészen internationalis jellegű részein kívül a szomszédos jogterületekkel való anyagi jogközösségtől lehetőleg óvakodni kell, mert különben megfojtanak.

¹⁾ Az előbbi közleményeket lásd az 1. szám 56. lapján és 2, szám 146. lapján.

Nagyjelentőségű újítást szándékszik tenni a készülő tervezet az önjogúság megszüntetése és korlátozásáról szóló fejezetében. Letárgyalta e közben — kiterjeszkedve a kötetmi jogi vonatkozásokra is — a gondnokság alá helyezés különböző eseteit és kérdéseit. A tervezet újítása jogunk egységesítését tűzte ki feladatul, mit kellően csak úgy méltányolhatunk, ha mai pozitív magánjogunk zavaros állapotaival e tekintetben tisztában vagyunk. Manapság különböző hatályú és különböző fokú gondnokság alá helyezésnek van helye az elmeegyengéssel és külön az elmebetegekkel szemben, hogy az elmeegyengeség és elmebetegségnek melyek a határai, mikor az orvosi tudomány mai álláspontja szerint mindkettő ugyanazon egy, bár számtalan eltérő tünetben jelentkező kóros állapotnak két különböző fokozata csak: eldönteni úgyis nyilván lehetetlen. A bíró gondnoksági ügyekben teljesen ki van szolgáltatva a szakértői véleményeknek, melyek rendszeren ahányfélék, annyi különbséget tüntetnek fel egymással szemben, jóllehet a gyakorlati élet szempontjából nincs nagy jelentősége annak, hogy vajjon imbecillitas, idiotismus, cretinismus, búskomorság, dühösség, heveny butaság, időszakos elmezavar, nehézkes elmezavar, szerzett vagy veleszületett butaság, alkoholos elmezavar stb. stb. esetei forognak-e fenn, hanem igenis fontos az, hogy daczára ilyen vagy amolyan kóros állapotának, képes-e az illető egyén a saját maga legszemélyesebb jellegű ügyeinek s mindennapi étellel járó apró szükségleteinek ellátására, önálló igazgatására vagy nem? Ezt az elvi alapot fogadta el *dr. Sipőcz László* sokat ígérő javaslata is, s ha a tervezetből törvény lesz: nem az elmeegyengeség és elmebetegség határozatlan fogalmaival, hanem a saját ügyeinek ellátására képes és nem képes elmebelileg terhelt egyének kategóriáival fog a bíró operálni s jogunk nemcsak biztosabb, de egyúttal emberségesebb és méltányosabb is lesz. Ez pedig nagy vívmány. Sem helyünk, sem alkalmunk nincs rá, hogy további részletezésekbe bocsátkozhatnánk. Csak jelezni kívánjuk, hogy a kiskorúak *szerezési képessége*, a testi vagy lelki fogyatkozás, siketnémáság, tékozlás, iszákosság, vagy idegrontó szerek használata miatti gondnokság, a kiskorúság meghosszabbítása, gyámság és gondviselés és az ezekkel kapcsolatos hatásköri kérdések tekintetében a tervezet szerkesztő-bizottsága elvi álláspontját mind fixírozta. Általában véve a bizottság munkálatai a jogintézményeknek ebben a körében a legértelmesebb és legalaposabb körütekintést, törvényhozói kötelességet tüntetik föl.

Még csak egyet kell megemlítenünk. A bizottsági jegyzőkönyvek legutóbb megjelent VI. füzetének végén az egyesületek és alapítványok codificatorius előmunkálataiból találunk két alapelvi vázlatot s egypár »megállapodást« az ezekhez fűződött vitával együtt. Egy, a füzet 332. lapján látható subscriptum utal arra, hogy a személyjog ezen részeiben való eddigi előmunkálatok, a szakszerkesztő közreműködésének meghiúsulása folytán »munkafelosztási változáson« mentek át. Tudomásunk szerint a személyjog ez a része egészen újra fog átdolgoztatni s ezzel a legérdemesebb dolgot elmondtuk róla.

Családjog. A mi mindenekelőtt a házassági jogot illeti, ennek személyjogi része az eddigi megállapodások értelmében az 1894:XXXL házassági jogról szóló törvényzikk beillesztése útján nyerend szabályozást. Jogpolitikai szempontokból tekintve a kérdést, tagadhatatlanul ez a megoldás csak helyeselhető, mert nem zárja ki feltétlenül azt, hogy annak idején, mikor a polgári törvénykönyv megvalósulása küszöbön fog állani, a már is szükségesnek látszó javítások keresztülvitessenek. Egyelőre azonban nagyon indokolt, hogy a bizottság a házassági jog darázsfészkébe bele nem markolt. Gazdag eredménnyel járt a házassági

vagyonjog előkészítése. E körben a rendszer kérdése, a hozomány, közszerzemény, hitbér és házassági szerződések intézményei tárgyalattak le, minden tekintetben szerencsés *kézzel* és jövő jogunknak kétségtelen előnyére.

A házassági vagyonjogi rendszer kérdésében a megállapodások s az ezeknek megfelelő ministeri döntés a vagyonekülönzés alapjára helyezkedtek, határozottan kizárva minden egyéb rendszer, bár szerződéses kikötését is. Természetesen ez a megállapodás nem érinti azért a házasfeleknek egyéb, magánjogi alapon való szerződési szabadságát. A vagyonekülönzés csak egy ponton, t. i. a házasság tartama alatti szerzemények, az u. n. közszerzemény tekintetében van áttörve, a meny nyiben eddigi jogunknak ez annyira speciálisan fejlődött fundamentális intézményét a bizottság nemcsak hogy fentartotta, de mai dualisticus és rendi különbség szerinti szervezetét megszüntetve, társadalmi és gazdasági osztályokra való tekintet nélkül, törvényből folyó rendszerként általánosította. Olyan újítás ez, mely régi magánjogunk szellemének legmegfelelőbb továbbfejlesztését jelenti. Megemlítendő egyébiránt az a további és nem kevésbé lényeges jelentőségű újítás, mely a közszerzemény kiadására köteles házastársnak megengedi a halál utánra való halasztás kedvezményének igénybevételét s ezzel a közszerzemény intézménye ellen sok esetben nem ok nélkül emelt kifogásoknak útját vágja. A hozomány külön intézménykép fog szabályozást nyerni ; ebbéli minőségének megállapítására külön hozományrendelő ügylet, a vagyon hozománykép való lekötésére pedig közjegyzői okirat lesz szükséges. A törvényes hitbér intézménye a tervezetből kimarad; a szerződéses hitbér azonban külön intézménykép fog szabályoztatni. A bizottság álláspontja ez utóbbi intézmény tekintetében annyira érthető s méltánylást érdemlő, hogy az egyszerű ráutalásnál bővebb commentárt nem igényel.

A rokonság és sógorság köréből a codiflatorius munkálatok főbb eredményei a következők: Készen áll a tervezet szülők és gyermekek egymásközi viszonyáról szóló fejezete, nevezetesen az általános intézkedéseknek, az atyai hatalomnak, továbbá az anya természetes és törvényes gyámságának s a szülői vagyonkezelésnek részletes szabályozása. Megállapítást nyert ezek tárgyalása során, hogy mindazon esetekben, mikor az atya atyai hatalmát nem gyakorolja, helyébe a törvény erejénél fogva az anya lépjen, elvileg az atyáéval egyenlő tartalmú és egyenlően biztosított hatalommal. Szükségesnek mondta ki továbbá a bizottság, hogy az atyai hatalmat gyakorló atya mellett az anyát, gyermekei felett bizonyos s az atyai hatalmat korlátozó jogkör illesse meg. Nemkülönben tüzetesen megállapítandóknak vélte azokat az eseteket, melyekben mindkét szülő beleegyezése a gyermekeket érintő valamely jogcselekmény érvényességi kellékét kell, hogy képezze s végre hogy mily körben adassék hely az atyai hatalommal való visszaélések esetében a hatósági beavatkozásnak. A szülői vagyonkezelés tekintetében a tervezet álláspontja az lesz, hogy az atyai hatalmat viselő atya és a természetes és törvényes gyámsággal bíró anya is : kiskorú gyermekük vagyonának hasznélvezői s hogy ezt a hasznélvezeteket az atya újabb házasságra lépése után is megtartja, az anya ellenben másodszori férjhez menetele által elveszti.

A törvénytelen leszármazás kérdésében a bizottság elvileg megmaradt mai jogunk tétele mellett, mely szerint a házasságon kívül született gyermeknek apja, apai rokonsága nincs. Anyjához és anyja rokonságához, — mint jelenleg is — oly viszonyban fog állani, mint a törvényes gyermek; természetes atyjával és ennek rokonságával azonban házasságon kívüli születése rokoni kapcsolatot nem állapít meg. Újítani

e különben Európaszerte általános és egyáltalában nem humánus jog-állapoton csak annyiban újított a bizottság, hogy a gyermeknek a természetes atya általi elismerése — mely mai jogunkban nem egyéb (1894 : XXXIII. t.-cz. 41. §.), mint az utólagos házassággal való törvényesítés nyilvántartásának egyik előfeltétele — ezután magánjogi következményeket is fog maga után vonni, a mennyiben az ilyenképen elismert törvénytelen gyermeknek atyja után bizonyos öröklési jog biztosított. Nem mondható tehát, hogy a magánjogi *codincatio* a törvényien gyermekkel szemben a humanismusban valami nagyon megerőltette volna magát. Mennyire mélyen alatta áll elfoglalt álláspontja — az *exoticus* ellentét kedvéért említjük — a kis Montenegro jogától, mely a házasságon kívül született gyermek részére legalább az atya hagyatékában való öröklésnél teljesen egyenlő helyet biztosít a törvényes gyermekekkel.

Részletesen kidolgozta a bizottság jelenlegi jogunktól kevés eltéréssel a törvényes leszármazás elvi jelentőségű tételeit, a törvényes születés véelmét, a méhmagzat fejlődésének időtartamára vonatkozó fontos szabályokat a törvényes születés megtámadásának módját és eseteit stb. Nemkülönb a törvényesítésnek utólagos házasság és királyi kegyelem útján való két főesettségét szükségesnek jelentvén ki, hogy utóbbi esetben az anya beleegyezése is megkívántassék s ettől csak kivételesen a gyermek nyilvánvaló érdeke szempontjából lehessen eltérni. Az örökbecfogadás intézménye fejezi be a bizottság családjogi előmunkálatait, azaz hogy a kiváló szakértelemmel és sok törvényhozói bölcseséggel készült s a Jegyzőkönyvek legutóbb kiadott VI. füzetében foglalt »Alapelvei vázlatok« és a magas niveaun álló bizottsági tárgyalásokra való tekintettel mondhatnók nem is annyira előmunkálatokról, mint inkább már valóságosan kész javaslatok megvitatásáról volt szó. Az intézmény tervezett szabályozása megnyugtató rendelkezéseket tartalmaz azon visszaélésekkel szemben, melyekkel az örökbecfogadás kapcsán az életben oly gyakran találkozunk. A részletek tekintetében utalunk a bizottsági jegyzőkönyvek VI. füzetének 180—221. lapjára.

—t.

Egy londoni szakiskola.

Napjainkban, midőn politikai és társadalmi életünkben, könyveinkben és hírlapjainkban annyira szeretünk az angol nemzet példájára hivatkozni, kétszeres értékkel bír az angol szellemmel közvetlen megfigyelés révén megösmernedni. Ez mindenkoron csak jótékony hatású lehet, főképen mireánk. Nemzeti állam vagyunk mi is, s kell hogy annak tartsuk magunkat. Egy évezrednek öröme és bűja megtanított minket az alkotmánynak megbecsülésére, s nem vesztettük még el a szabadság és függetlenség iránti szeretetet és annak megbecsülését.

Angliában létemkor volt alkalmam megismerkedni több német egyénnel, kik hosszabb időt töltöttek ott, s volt alkalmam azt a megfigyelést tenni, hogy ezek nem képesek megérteni az angolnak nagy szeretetét és hajlamát a szabadság, függetlenség és önállóság iránt, nem képesek felfogni, miért helyez az angol oly nagy súlyt az individuális erők önálló kifejtésére, mondjuk az önmagára való utaltságra, s vagy egyáltalán nem érzik magukat jól s mozogni se mernek, vagy pedig elszédülnek attól a végtelen egyéni szabadságtól s úgy járnak, miként az a gyermekszobából kiszabadult ifjú, kinek egyszeriben megnyitják az egész világot.

Ennek a szabadságnak s független kifejlődésnek szeretete s tiszteletben tartása nyilvánul az egész élet legjelentősebb mozzanatától az egyéni szabad mozgás legkisebb parányáig, az állami függetlenség minden áron való fentartásától le egész addig az elvig, a hol néha szinte túlzásba s elfajulásba csap át, a hol már a mai napok politikusai veszélyt kezdenek látni az állami be nem avatkozásban, s ezért e tiltó elvet korlátozni próbálják addig az elvig, hogy az egyént szabad akaratában akadályozni még az ő saját érdekében sem szabad.

Az állami be nem avatkozás elve érvényesül a közoktatásügy terén is, hiszen csak 1870-ben hozták a legelső népoktatási törvényt, — mely szerint többek között a School Board (talán »iskolaszékkel« lehet fordítani) a gyermekeket az iskolába járásra készítheti —, a közép és felső oktatásügy pedig az egyház vagy a társadalom tevékenységének, áldozatkészségének, nagy alapítványainak köszöni a maga létét.

Eton, Rugby, Harrow, Christ's Hospital s az angol királyság többi híres középiskolája, avagy Cambridge és Oxford college-ei, London intézetei talán az egyetlen »University of London« kivételével a társadalmi élet erejének, egyesek nagylelkűségének teremtvényei s távol állanak az állami beavatkozástól, a minek következménye nemcsak ezeknek önállósága, morális hatalma, hanem az is, hogy mindegyik egy külön álló, külön fejlődő, bevégezett egész, saját eredettel, történettel és czállal, saját hagyományokkal és eszközökkel, s következménye az is, hogy az angol oktatásügy egységes rendszeréről, rendszabályairól beszélni nem lehet. Az angol nem szereti a gyámkodást, nem szereti az uniformist, az országban minden és mindenki igazán önálló életet akar élni.

A társadalom a legnagyobb érdeklődéssel kíséri Oxford és Cambridge életét, mondhatnám büszke szeretettel, féltő kegyelettel csüng e két ősi egyetemen, s ha pótolni való hiányt vesz észre, nem várva a gyenge nemzetek és emberek szokása szerint a felülről jövő kezdeményezést, maga segít azon s teremt új iskolákat. Ily módon alakult az »University College«, az volt oka s keletkezése a »Kings College«-nek, ily módon teremtette meg a társadalom egész sorát a közművelődési és jótékonyági intézeteknek, s így azt a szakiskolát is, melyről jelen soraimban óhajtok röviden megemlékezni.

1895-ben alapítottot; ifjú, de életerős, kifejlődött hajtása az angol kulturális élet fájának.

A politika és kereskedelmi tudományok az angol egyetemeken illetve collegekben nem részesültek kellő figyelemben; hisz tudjuk, hogy Oxford collegeiben a classikus kiképzésre fordítják a főgondot, Cambridgeben pedig a matematikaira. Oly intézetet óhajtott tehát az angol társadalom teremteni, mely a párisi »Ecole libre des Sciences Politiques« mintájára e tudományköroket egyetemi szempontból és egyetemi szinten tanítsa. Így született meg egyeseknek, a társadalomnak és a »Technical Education Board«-nak áldozatkészségéből a »The London School of Economics and Political Science«, mely a legszerencsésebb módon egyesíti és valósítja meg az egyetemi tanítás elveit a szaktanítás kívánalmaival, az angol oktatásügy eme vezérelvével, a mit találon jellemez az első tervezet e szavakban: »the special aim of the School would be, from the first, the study and investigation of the concrete facts of industrial life, and the actual working of economic and political relations as they exist or have existed in the United Kingdom and in foreign countries.« (Nagy-Britannia ipari, nemzetgazdasági és politikai élete mozzanatainak tanulmányozása és kutatása legyen ez iskola célja.)

Céljául tűzte ki a szakképzést és a választott tudománykörben való önálló, alapos kutatás, tanulmányozás lehetővé tételét. E feladatait a következő eszközökkel óhajtja elérni: 1. gazdasági, statisztikai, kereskedelmi, kereskedelmi földrajzi, kereskedelmi történeti, kereskedelmi és ipari jog, bank- és pénzforgalmi, pénzügyi és adó és politikai tudományokból vett nyilvános előadások ; 2. három évre terjedő, speciális tanfolyamok ; 3. ösztöndíjak, pályadíjak ; 4. szakmunkák kiadása; 5. szakkönyvtár létesítése és végül: 6. egy tájékoztató osztály (information department) szervezése által az angol tanulóknak avagy az Angliát tanulmányozás végett meglátogató külföldieknek érdekében. Az iskola céljául nem azt tűzte ki, hogy az átlagos készültséggel bíró emberek számát szaporítsa, hanem azt, hogy — bár kisebb csoportoknak — szakképzettségét fejlessze, a mint ezt 1899-ben kiadott »Brief report on the work of the school since 1895« című kiadványában kifejezetten említi.

Az előadott tárgyak általában véve két csoportba oszthatók: az egyikbe tartoznak azok, melyeket csak a beiratkozott rendes hallgatók hallgathatnak, míg a másik csoport tárgyaira beiratkozhatnak mások is bizonyos csekély díj lefizetése mellett. Továbbá a tudománykörök szerint alakuló felosztás, illetve csoportosítás az, mely nemzetgazdaságiam (Economics), statisztikai (Statistics), paleográfiai és diplomatikai (Palaeographic and Diplomatic), politikai (Political Science), pénzügytani (Public finance) tárgyakat különböztet meg, melyeket ismét a nemzetgazdaságtani és politikai tudományok nagyobb két csoportjába lehet egyesíteni, a mint erre az iskola címe, rendeltetésének két iránya is utal.

A tárgyak vagy három évre terjedő »course«-ban adatnak elő, úgy, hogy e három esztendő mindegyikében e tárgy más-más fejezete kerül magyarázat és tanulmányozás alá, vagy hasonló beosztással egy tanévet vesznek igénybe, a midőn a tanév három időszakának mindegyikét az előadott tárgy más-más részének szentelik, de vannak az iskola tanrendjében oly tárgyak is, melyeket csak egy időszakban kezdenek és fejeznek be, sőt olyanok is, melyeket a konkrét viszonyok és szükség, vagy az aktuális érdek szerint hirdetnek előadásra, s melyet egy-két heti rövid időtartam alatt heti egy-két órában adnak elő.

A tanárnak ilyformán módjában van foglalkozni oly kérdéssel, oly tárggyal is, mely, bárha nem elengedhetlen tartozéka az intézet tantárgyai összegének, mégis hasznos lehet, s illetve olyannal, melynek érdekes, hasznos volta később tűnik fel, a melyhez kedvet később, az iskolai tanterv egybeállításá után kapott, s teheti ezt monographiaszerű módon a nélkül, hogy az egész tanévhez vagy időszakhoz kötve lenne, az intézet pedig felkérhet ily előadási sorozat megtartására oly jeles kiváló erőket is, kik a rendes tanárok testületébe be nem állhatnak s kik szolgálataikat hosszabb időre nem bocsáthatják az intézet rendelkezésére.

Az iskola előadásai ismételten eszembe juttatják Felmérinek ama találó megjegyzését, hogy a nyilvános előadás nem erős oldala az angol oktatásügynek, de annál inkább előtérbe lép, a mire nálunk is nagyobb súlyt kellene fektetnünk, az iskola nevelő hatása, a tanár és hallgató személyes érintkezése. Egy-egy kis szeminárium mindegyik előadás, melynek végével hallgatói közé vegyül a tanár, kérdéseikre a legnagyobb készséggel megfelel, sőt maga kérdi tőlük, előadására mi megjegyezni valójuk van s velük eszmecserébe, olykor valóságos vitába ereszkedik, a mi bőven kárpótolja a tárgy iránt komolyan érdeklődőket nagyon természetes, hogy az iskola szakszerű jellegénél fogva csak ilyenek iratkoznak be növendékei sorába s nevezetesen olyanok, kik valamely

szakba vágó monográfia megírására végeznek tanulmányokat az előadás külső szépségének és vonzó erejének hiányáért.

Az iskola tanári testülete három elemből áll: 1. »regular lecturer«, azaz rendes tanárok, kik minden évben és időszakban hirdetnek és tartanak előadásokat, s egyúttal a felügyeletben és kormányzásban is részt vesznek; 2. angol és külföldi szakférfiak, kiket az iskola kormányzó-testülete időről-időre hív meg néhány előadás megtartására; 3. a politikai élet kiválóbbjai, avagy jeles hivatalnokok, kik néha egy-egy előadásra felkérhetnek.

Az iskola hallgatói a legkülönbözőbb nemzetiségűek; férfiak s nők egyaránt; legnagyobb részük egyetemi rangfokozattal bír. Ahhoz azonban, hogy valaki az iskola növendékei sorába felvétessék, sem meghatározott bizonyítványnak felmutatása, sem felvételi vizsgának letétele nem szükséges; közelfekvő magyarázata ez a növendékek életkora, kvalifikációja, rangja közötti nagy különbségeknek.

A tanulmányozás legbecsesebb eszköze az iskola értékes szakkönyvtára 12.000 kötettel, melynek értékes részét képezi a hatóságok, közigazgatási szervek kiadványainak, jelentéseinek gazdag gyűjteménye. A könyvtárt használhatják: az iskola beiratkozott növendékei, bármely egyetem tanárai, bármely állam tisztviselői és bárki, kit valamely tanár, külföldi követ, minister, konzul, ügyvivő vagy más tekintélyes egyén ajánlatára erre az igazgató feljogosít.

A beiratkozásnál az igazgató és a szaktanárok látják el a jelentkezőt útbaigazításokkal, a hallgató tárgyak és tanulmányozandó forrásművek megválasztásánál s — minthogy különösen a külföldiek főképp ily célból iratkoznak be, — a választott monographiák megírására való tanulmányozásnál.

Dr. Meliőrisz Béla.

Egy kép a jövőről.

Az emberi elme működésének mindig kedvencz tere az a regio, a melyben a tudás, a positiv alap megszűnt és a phantasia több-kevesebb szabadsággal építhet légvárakat.

Csapongóit az emberi ész ekként, az »ignoti cupido« hatása alatt, a föld fölött, a föld mélyében, az *Olympustól* a *Hadesig*, a be nem láthatónak vagy a legalább is be nem látottnak világában; hamarabb volt fogalma a *Cerberus* képzel alkataról, mint a közönséges, házi kutya anatómájáról.

Elménknek ezzel az ösztönszerű vágyával évezredes küzdelmet folytatott és folytat nagyrészt ma is az igazi, reális tudományra való törekvés.

A hypothesiseket alkotó phantasia könnyű munkájával izemben áll a tünetekből lassan inducáló törvényt kereső tudomány.

A két ellentétes irány közül ma, mondhatnók, hogy a tudomány a diadal; de ez a győzelem sem teljes, nem absolut, a hogy e földön absolut semminek a győzelme sem lehet.

A valótól egészen távol álló metaphysika világából a jövőbe terelte át a positiv, tudományos áramlat az emberi phantasiát és ennek a változásnak terméke az utópia, a »Zukunft-Roman«.

A mai tudományos phantasia munkája már nem teljesen légből kapott álom, hanem — mondhatnók — ábrándszerű deductio a múltból és jelenből a bizonytalan jövő felé. A jövőt magát ép oly kevésbé tudjuk, mint a hogy a mythosi alvilágról, a tündérországról, a boszorkány-

világról és sok más egyébről nem voltak határozott fogalmaink. Egy lényeges különbség azonban mégis van a képzelőtehetség e két tere közt, a jövő ábrándvilágának alapja a jelen, a jelent pedig ismerjük, tudjuk, az emberiségnek mai törekvéseit, ismerjük az erőket, a melyek a jövő világát föl fogják építeni és ismerjük, legalább részben, a fejlődés törvényeit.

Az utópista munkájának tehát mégis vannak a positivitást megközelítő alapjai és munkája, ha komoly, azt a szolgálatot teszi meg a társadalmi tudománynak, a mit a kísérlet tesz a természetbúvárnak. A tárgy, a melylyel foglalkozunk, maga az ember, mondhatnók, maga az emberiség, sokkal fontosabb — hogy frivol hasonlattal éljünk — a kísérleti anyag sokkal értékesebb, mintsem hogy a társadalmi fejlődés törvényeit reális kísérlettel próbáljuk kutatni.

Be kell tehát érnünk a phantasticus kísérlettel, — ha ugyan e két fogalom összefér — a *kísérletet elméleti* úton kell megtennünk. Hogy ez az álkísérlet maga sem nyugszik biztos alapon, az kétségtelen. De mégis jobbnak híján méltányolnunk kell ez irány munkáit és minthogy, kísérleti czélokból nem alkothatjuk meg az igazi jövőt, komolyan kell vennünk az utópiát.

Az utópista rendesen tendentious író, a ki a jövő képét úgy iparkodik olvasója elé tárni, hogy azzal vonzó vagy elretentő hatást érjen el. Munkájának positiv alapjai is sokkal lazábbak, mintsem hogy igazi, tudományos objectivitást várjunk tőle. Elvégre is, ha igazán objectiv akarna lenni, nem írná meg regényét, nem adná képét olyan viszonyoknak, a melyekről valódi tudomása nem is lehet.

A mai utópisták pro vagy contra a socialistikus eszmeáramlat hatása alatt állanak. Ennek a kérdésnek megoldását alkotja meg phantasiájuk, hol vonzó példákat, hol pedig elretentő ridegségű phalanstergépezet vagy commentár nélküli vértócsa alakjában.

A rendes hiba, a melybe e műfaj művelőit szinte önkéntelenül belesodorja, az irányzatos túlzás.

A ki a bizonytalanban dolgozik, nagyobb »poetica licentia«-t érez, többet merészel, mint az, a ki a tudomány reális körében mozog. Rendesen csodaszerű, — inkább a múlt mythos körébe, mint a — valószínűleg igen reális és fölvilágosodott — jövőbe illő technikai vívmányok, a törénémi alapok teljes negligálásával construált társadalmi és államviszonyok alkotják az utopisticus kép keretét. Az ilyen művek nem tesznek szolgálatot a társadalmi tudománynak, a mese csak mese marad, ha nem a múltrol, de a jövőről mesél is.

A »Zukunft's Roman«-t komoly, tudományos becsű műfajjáz azok teszik, a kik gondolati ugrásokkal akarják kipótolni, azt, a mi a valóságban évszázados processusoknak eredménye.

Egy ily munkával akarunk mi röviden foglalkozni. »*Planetenfeuer*« (ein Zukunfts-Roman von Max Haushofer, Stuttgart, 1899.) a mű czíme, a mely rövid tömör képet ad az 1999. évről.

Száz évvel viszi előbbre íróját a phantasia a nélkül, hogy ez az időbeli spatium elszakítaná őt egészen attól a szilárd alaptól, a melyen a mi napjaink tudományosan képzett emberének ismeretköre áll.

A jövőről alkotott ábrándjában Haushofer igyekszik igazolni, hogy miként hódíthatnak tért a legélesebb reformok, a legátalakítóbb ezélatú eszmeáramlatok, úgy, hogy nemcsak megkímélik, de a saját evolutiójuk szolgálatában fölhasználják azt, a mi megkímélést érdemel és a mi a jövő felépítésére fölhasználható a múlt maradványaiból és a jelennek társadalmi rendjéből.

Az első kép, a mely elénk tárul, egy 1999. évi istentisztelet. Tehát van Isten, van vallás, a Haushofer construálta jövő századvég embereinek lelkében. Ez az utópisták mértékével mérve, hallatlan conservativismus példa arra, hogy mily kímélettel bánik Haushofer a történelemmel.

A társadalmi kép, a melyet ezután nagy vonásokban elénk tár, egy, a társadalmi és gazdasági egyenlőséget megközelítő, ennek érdekében reformokkal átgúrt, áthatott, de alapjában mégis a mai világrend keretében mozgó monarchiát, nemzeti államot, czímet, rangot és vagyont ismerő társadalom, a mely humánus intézmények, technikai vívmányok, productió és vagyoneloszlás terén roppant haladt a mához képest, a mely azonban még csak nem is arrogálja a tökélyt, a melynek nemcsak vannak bajjai, de a mely saját maga érzi is, orvosolni is akarja e bajokat.

Hiányzik ebből az új világrendből, a melyet Haushofer phantasiája megalkotott, az, a mitől minden újítás küszöbén a régi status hívei legjobban megijednek, hiányzik a *szakítás a múlttal*. Haushofer a meglévő alapon, a meglévőt fölhasználva és átdolgozva alkotja meg képét a jövőről.

Ha soká tartjuk e képet lelki szemeink elé, szinte hajlandók vagyunk komolyan elhinni, hogy száz esztendő múltán — aránylag kevészarkódttatással — ilyen lesz a világ. Még pedig nem is új világban fogunk utódaink ekkor élni, a mai világot látjuk magunk előtt megjavult és fejlődött alakban.

Föltaláljuk a jövő századvég Haushofer-alkotta emberében a saját fajunk folytatását, a húsból és vérből való, az érezni és hinni tudó embert.

Egy vonás fontos és characteristicus különösen Haushofer könyvében, és ez épen az a kímélet, a melylyel ez a phantasticus újító a régi rend intézményeivel bánik.

Az a jövő, a melyet ő megálmodott, nem üzen hadat a régi világnak, hanem a »má«-nak fejlesztendő elemeit akarja fölhasználni, respectálva a kegyeletet, a hazát, nemzetet, osztályt, vagyont és családot, mindezeket fönn akarja tartani.

Haushofer tudja, hogy az ember elvégre is arra van hivatva, hogy küzködjék önlényének gyöngeségeivel, küzködjék a külső természetadta nehézségekkel, hogy e küzdelemben fejlődjék, tökélesüljön, de nem képes sem arra, hogy — mintegy szakítva önmagával, saját történetével — egyszerre teremtsen új világot, olyan világot, a mely nem függ össze a múlttal semmiben sem.

A kik képzeletükben ilyet próbáltak elénk tárni, azoknak a művei vagy rideg phalanstert, vagy állati vadságú anarchicus chaost tártak elénk. Ha a jövőnek ezek között az ijesztő képei közt tévelyeg lelkünk, jóleső pihenést, megnyugvást talál abban a — bár nem tökéletes — de legalább *emberi* jövőben, a melyet Haushofer remél.

Dr. Moskovitz Iván.

Újabb aesthetikai és erkölcsstudományi kutatások.

J. P. Durand (De Gros) : Nouvelles recherches sur l'esthétique et la morale. Paris, Félix Alcan. 1900.

A szerzőnek hazájában ismert neve van s az idősebb tudós nemzedékhez tartozik. Egy egész sereg philosophiai munkát adott ki, melyek, úgy látszik, nem értek el nagyobb sikert. (Jelen munka számos kissé keserű passusa tanúskodik róla.) Bár előbbi munkáit s azt a fogadtatást,

melyet a kritika és az olvasóközönség részéről nyert, nem ismerjük, mégis mostani könyve elolvasása után ezen sikertelenség (vagy talán csekély siker) okait tisztán látjuk.

Főoka ennek a philosophiai gondolkozók nem épen ritka hibájában áll, hogy t. i. már ismert dolgoknak nagy súlyt és rendkívüli eredetiséget tulajdonítanak. Ennek a gyakran jelentkező jóhiszemű önmagát túlbecsülésnek a psychosisa bonyolult és érdekes. Azt hiszszük, az eredeti szellemeknek korlátolt receptív képessége és az a körülmény magyarázza meg e jelenséget, hogy a philosophiában egyes dolgok egészen újaknak tűnnek fel s néha tényleg azokká is válnak bizonyos részleteknek a szokottnál erősebb kiemelése vagy megvilágosítása által.

Durand gyakran esik ebbe a csalódásba, mely mellett még egyéb és szigorúbb beszámítás alá eső hibák is róhatók fel neki: néha felszínes, ítéleteiben túlságosan subjectiv, ennél fogva ritkán meggyőző.

Egy »Causerie préliminaire«-rel kezd meg könyvét és munkája egész folyamán nem szabadulhattunk attól az impressiótól, hogy inkább »causerie«-vel, mint rendszeres tudományos munkával állunk szemben.

Az »újabb kutatások« elnevezés és a könyv tartalma is sajátosságok ellentétben állanak. Bár szerzőnk világnézete a modern természettudományi (a positiv természettudományokban igen kiterjedt és alapos ismeretei vannak), mégis munkájának valami anachronistikus ízt ad az a körülmény, hogy szerzőnk e művét a hatvanas évek elején írta meg s most mikor kiadta, rajta nem változtatott. Így fejtegetései során egyre olyan írőkkel és theóriákkal vitázik, melyek azóta részben vagy teljesen elavultak. Ez az anachronismus semmikép sem helyeselhető. Ha valaki »újabb kutatásokat« csinál, azok helyességét az »új kutatások« bírálásával mutassa ki (már a mennyiben ezt a módszert s nem az önálló alkotást választja), nem pedig már megdöntött irányok újból való megdöntésével. Daczára ezeknek a hibáknak és fogyatkozásoknak, a Durand könyve tanulságos és mindenképp érdekes munka. Nem ritkán igazán éleselméjű elemzésekkel találkozunk benne, melyek sok irányban ösztönzést (Anregung) nyújtanak. Így maga a kiindulási pont, melyhez szerzőnk a Kant-féle értelemben felfogott aesthetika fogalmából s a speciális természettudományi kutatásokból jut el, »le grand principe« — a mint nevezi — sok gondolatot kelt fel bennünk: Valamennyi alanyi váltakozás, vagyis mindaz, a mit a még túlságosan bizonytalan érzet (sensation) és érzelem (sentiment) elnevezés alatt értünk, egy közös törvényt ural: valamennyi egy alanyi módosítható erőt (une force subjective modifiable), továbbá egy objectiv módosító erőt (une force objective modifiatrice) s végül egy összekötő készüléket vagy szervet (un instrument ou organe de rapport) tételez fel. A lelki élet jelenségeinek ezen egyesítése, melynek világításában azonos természetűvé válnak az olyan különböző jellegűnek látszó dolgok mint szín, hang, izlés, szerelem, harag, hazaszeretet stb. első pillanatra meglepőnek látszik, ámbár azt hiszszük, hogy a »nagy elv« inkább csak kifejezésbeli praecizirozása a modern psychológia már régtől követett módszereinek és semmikép sem az a »csodálatosan termékeny« formula, a milyennek szerzőnk tekinti.

Szerzőnk vizsgálatai is, a melyekben a szép és az erkölcs jelenségeit formulája alapján bonczolgatja erről győznek meg, a mennyiben kutatásaiban kevés újat találtunk, legfeljebb a positiv philosophia némely eredményeinek újabb hangsúlyozását vagy élénkebb megvilágítását. Így különösen a szépnek a hasznossal való belső rokonságát s az aesthetikai érzelem relatív voltát igen meggyőzően elemzi. Egy E. Saisset nevű aesthetikussal vitatkozva, a ki a szép és a hasznos közötti össze-

függést kigúnyolja s például a sertések abszolút rútságát hozza fel, érvül szellemesen azt válaszolja neki: »Ezen formátlan lények láttára, melyek egy akadémikus philosophus számára egyszerűen utálatos szörnyőségek, a hízlaló, a mészáros, a hentes lelkükben a benső lelkesedés áramát érzik, a mely végre is a szép érzékének ép olyan reális indulatja, mint az, melyet Saisset úr érezne — úgy képzelem — Phidias olympusi Iupitere előtt.«

Igen szépek azok a fejtegetései is, melyekben a női szépség eredetét a fajra nézve hasznosból és a görög férfi testek szépségét a létért való küzdelemben czélszerűből vezeti le.

Nagyon tanulságos az a fejtegetése is, melyben annak a jelentésnek keresi okait, hogy némely keleti művészi termékeikben miért ábrázolják a férfialakokat a mi aesthetikai érzékünkkel annyira sértő módon: renyhén, zsírosan, elhízottan? Egyszerűen azért, mert az ilyen természet ott hatalmat, befolyást és posztitót jelentet és a metaphysikusok által absolutnak tekintett szépérzék sohasem tudott a társadalmi conventióktól, előítéletektől, a mindenkorai erkölcsi és tudományos képzetektől elzárkózni.

És midőn e jelenségben a szépérzéknek — és pedig jogosan — aberratióját látjuk, ez csak azért van, mert a szép és a hasznos közötti normális kapcsolat egy ostoba társadalmi előítélet által, mely az elő kelőséget a restségben kereste, megzavartatott.

Az »ízlés eltérései és anomáliái« fejezetében is sok találó dolgot mond el, melyek közül kiemeljük a »conventionális szépről« való észrevételeit, hol a tekintély és a traditiók befolyásáról a szépre beszél.

A művészet és az erkölcs egymáshoz való viszonyát kevésbé szerencsésen világosítja meg. Midőn egyrészt a *l'art pour l'art* jel-szavát joggal visszautasítja, másrészt — azt hisszük — az ellenkező végletbe esik bele. Így pl. a »művészi meztelenséget« csak úgy volna hajlandó megengedni, ha azt az illető környezet indokoltta teszi, pl. Évát a paradicsomban, szóval hol a szemérem tudatos megsértése nem forog fenn.

A Michel-Angelo utolsó ítélete például szerzőnk szerint bűn »az erkölcs és aesthetikai harmónia ellen«.

Ezeknek a fejtegetéseknek legnagyobb hibája az erkölcsnek csaknem kizárólag a nemi szempontból való felfogása és figyelmen kívül hagyása annak körülménynek, hogy az u. n. erkölcstelenség ezen a téren igen gyakran a férfi és a nő közötti viszony helytelen szabályozásának a reakciója s mint ilyen a haladás szükséges tényezője. És a mi ezeknél még nagyobb hiba: figyelmen kívül hagyása a művészet alapfunktiónak, mely nem socialis, hanem egyéni, az élvezetnek, melyet az a munkában kifáradt embernek ad s mely élvezet a dolog természeténél fogva individuális egyénenként, koronként, társadalmi osztályonként s műveltségi fokonként különböző.

Az a meggyőződésünk, hogy az »erkölcstelen művészet« elleni félelem túlságba vitt s a nemi morál törvényes védelme nemcsak indokolatlan, de káros. Az emberi boldogság és erkölcsi világrend számos erő összehatásán alapszik, szükségleteink helyes kielégítésének egyensúlyán. Ha a rend megbomlik, az attól van, hogy bizonyos szükségletek helytelenül s rosszul elégítetnek ki. Az erkölcsi rend ingadozásáért a művészetet vádolni s ezt megrendszabályozni ép oly ferde dolog, mint a pálinkás boltok vagy a prostitutió betiltásával a socialis kérdést megoldani akarni.

Dr. Jászi Oszkár.

Agrárpolitika.

Buchenberger: Grundzüge der deutschen Agrarpolitik. Zweite Auflage Berlin, Verlagsbuchhandlung Paul Parey, S. W. Hedemannstrasse 10.

A minap egy gazdákból álló küldöttség járt a vallás- és közoktatásügyi ministerium államtitkárjánál, mint a távollevő minister képviselőjénél s megkérte őt, hogy a budapesti egyetemen mielőbb agrárpolitikai tanszéket szervezzen. Az államtitkár a küldöttségnek megadta azt a választ, a melyet ministerek és államtitkárok minden küldöttségnek adni szoktak, megígérte, hogy tanulmányozni fogja a kérdést s ha csak lehet, tekintetbe fogja venni. A küldöttség, hogy, hogy nem, úgy fogta fel ez ígéretet, mintha az államtitkár az új tanszék felállítását kilátásba helyezte volna. A dolog feltűnést keltett s mint a lapok írják, egy tekintélyes képviselő a képviselőház folyosóján kérdőre is vonta az államtitkárt ez ígérete miatt, kijelentvén, hogy az agrárpolitikai, tanszék felállítása ugyanannyit jelentene, mintha a néppárt kérésére külön tanszéket állítanának fel oly czélból, hogy arról a magyar közjogot clericalis szellemben adják elő. Még aznap este megjelent a czáfolat, a mely szerint az államtitkár ily ígéretet nem tett és nem is tehetett.

Nem tudjuk, hogy az ügy most hogyan áll, de nyíltan kijelentjük, hogy azzal a felfogással, melyet ama »tekintélyes« képviselő az agrárpolitikáról hangoztatott, nem érthetünk egészen egyet. A clericalismus pusztán bizonyos szellemet, bizonyos tendenciát jelent, a melyet a tudomány, a politikai, társadalmi, sőt gazdasági élet minden ágában keresztül lehet vinni, de nem tudomány önmagában, mert nincs anyagi tartalma, egyszerűen irányt fejez ki, mint akár a liberalismus, akár a conservatismus. Talán lehet az agrarismust is bizonyos esetekben mint ilyen irányt felfogni. De az agrárpolitika mint tudomány ez iránynyal nem téveszthető össze. Hisz beszélünk adópolitikáról is, a nélkül, hogy ez alatt csak az adócsavar minél eredményesebb működtetésének tudományát értenők, ép úgy beszélhetünk tehát agrárpolitikáról is, a nélkül, hogy ez alatt azt a törekvést értenők, mely a közgazdasági életben a mezőgazdaság érdekeit még az ipari és kereskedelmi érdekek rovására is védelemben akarja részesíteni. Ellenkezőleg, az adópolitikának és az agrárpolitikának talán legfontosabb része az, mely megszabja a határt, a melyen túl sem az adóztatásban, sem az agrár törekvésekben nem szabad mennünk. Az agrárpolitika, ha helyesen fogjuk fel, nem egyéb, mint a mezőgazdasági érdekeknek és törekvéseknek nemzetgazdasági szempontokból való vizsgálata, tekintettel egy adott ország viszonyaira. Ennélfogva tanai túlnyomó részben befoglalvák ugyan a nemzetgazdaságtanban is, de ez nem zárja ki, hogy ott, hol a nemzetgazdasági érdekek különös fontossággal bírnak, azok számára, kik e kérdések iránt különösen érdeklődnek, külön tanszék állíttassék fel, feltéve, hogy a róla előadott tanok nem egyoldalúak.

Buchenberger agrárpolitikájáról el lehet mondani, hogy nagyban és egészben betartja azokat a határokat, a melyeket a többi termelési ágak érdekei az agrárpolitikának megszabnak. Az agráriusok túlzásait hiába keresnök e munkában. *Buchenberger* agrár szempontokból kel melegen védelmére a tőzsdének, agrár szempontokból fejti ki a határidőüzlet jótékony hatásait, óv a gabonavámpolitika túlságba vitelétől, erőlyesen argumentál az agráriusok bimettalista törekvései ellen és a hitbizományok tekintetében is igen mérsékelt álláspontot foglal el. Előadása teljesen tárgyilagos s nézeteit csak azokból az érvekből ítéltetjük meg, a melyeket a különböző szempontok mellett felhoz.

A könyv első sorban *német* agrárpolitikával foglalkozik. Ez azonban a nem-német közönség előtt sem szállítja alá értékét, hisz e körülmény jobbára csak abban jelentkezik, hogy a felhozott példák s statisztikai adatok a német mezőgazdaság köréből vannak véve. Különben is a német mezőgazdasági viszonyok sok tekintetben, — hogy egyebet ne említsünk, pl. a földbirtok megosztása tekintetében, — megközelítik a mintaszerűséget, úgy, hogy mindenütt példányképpül szolgálhatnak. Más dolgokban ismét a német viszonyok feltűnően hasonlítanak a magyarországi viszonyokhoz. Így pl. azt, a mit Buchenberger a poseni telepítésekéről mond, igen jól meg lehet szivlelni nálunk is, még a nemzeti szempont is ugyanaz ott is és nálunk is.

A munka kiindulási pontul a földbirtokviszonyok és a mezőgazdasági üzem történeti fejlődését veszi s azután behatóan tárgyalja azokat a módszereket, a melyeknek segítségével a törvényhozás a birtokviszonyokra befolyást gyakorolhat, különösen a telepítést és az örökösödési jogot. A földbirtokhitel különféle fajainak világos ismertetése után a könyv röviden foglalkozik a mezőgazdasági üzem technikai részével és az üzemi kiadásokkal és végül igen mérsékelt, az agráriusok túlzásait kerülő tárgyilagos előadásban egy hosszú fejezetet szentel a mezőgazdasági termékek áralakulásának.

Az oly agrármozgalmat, mely a Buchenberger által megrajzolt kereteken belül marad, csak örömmel üdvözölhetjük. Az ilyen agrárpolitikától a többi termelési ágak érdekeit nem kell féltetni. E kötetet ki lehetne egészíteni egy iparpolitikai kézikönyvvel, a nélkül, hogy csak egy betűt is változtatnunk kellene rajta. Nem érdekpolitikát véd, de igazságos politikát akar. És ez különösen nálunk, a mi egyoldalú gazdasági fejlettségünk mellett, fontos. Nekünk kiváló súlyt kell fektetnünk a mezőgazdaságra, mert ez jelenleg a legfontosabb termelési águnk és kiváló súlyt kell fektetnünk az iparra és kereskedelemre, mert ez nálunk még oly szörnyen jelentéktelen. Amannak a virágzásától függ jelenünk, ennek fejlődésétől jövőnk.

Felhasználjuk ez alkalmat arra, hogy olvasóink figyelmét pár szóval egy nemrég megjelent magyar munkára is irányítsuk, mely e tárggyal némi összefüggésben van. A »Köztelek« egyik pályázatán díjat nyert *Wiener Moszkó* »Az Ujlaki uradalom berendezése« című munkája, mely a Patria irodalmi és nyomdai részvénytársaság kiadásában most nyomtatásban is megjelent. A pályázat egy, a hazai mezőgazdaságok üzleti berendezését ismertető munkának megírását követelte s e feladatot a pályanyertes munka szerzője igen szerencsés módon oly formában oldotta meg, hogy egy tényleg létező, sokoldalú uradalom üzleti berendezését vázolta. Különösen becessé teszi a munkát, hogy szerzője nagy gondnal mutatja az egyes üzemi ágaknak egymásra való hatását is. Csatlakozunk ahhoz, a mit az Országos Magyar Gazdasági Egylet az e munkához irt bevezetésben mond, hogy e dolgozat a magyar mezőgazdasági irodalomra valóságos nyereségnek mondható.

Gazdag és szegény gyermekek.

Dr. Kármán Samu és dr. Bauer Lajos: Gyermekhygiene. Útmutató anyák számára a gyermekápolásban. Budapest 1899.

A mű speciális része e folyóirat olvasóit nem érdekli. Bevezetése azonban megérdemli, hogy itt is megemlékezzünk róla. A szerzők őszintén

bevallják, hogy »gyermekhygiene«-t csak a vagyonos osztály gyermekei számára lehet írni; az övük is csak ezen osztálynak szól, mert szegény ember lakásában nem lehet szó gyermekszobáról, beteg gyermek elkülönítéséről, jó levegőről, czélszerű ápolásról és táplálásról stb. Sok anya, kivált a törvénytelen csecsemő anyja, kénytelen gyermekét rokonokra vagy éppenséggel idegenekre bízni és dajkának szegődni. Hogy e gyermekből azután mi lesz, azt szerzők egy mindennapi példával illusztrálják: »Nézzünk csak két csecsemőt. Az egyik jómódú család sarja, ki gyöngye szervezettel jó a világra, a másik az ezen gyermek mellé felfogadott szoptatósna pompásan kifejlődött szerelmi gyermeke. Hasonlítsuk csak össze ezen két újszülöttet hat hónap múlva. Az elsőből a dajkatej (a rationális táplálás) és a szülő gondozása következtében gömbölyű arcú, telt idomú, tömött izomzatú, életvidám gyermek lett; a másikkól, a hatalmas kis szerelmi gyermekből, halavány arcú, ránczos képű, satnya, örökké nyöszörgő kis nyomorék lett a czélszerűtlen táplálás és a hiányos gondozás következtében.« Hogy az ilyen szerelmi gyermekek legnagyobb része elpusztul, ezek után érthető. Ilyen szomorú ellentéteket teremt a mai társadalmi rend már az első életévben!

Dr. Schein Mór.

Egy társadalmi veszély.

Prof. Dr. O. von Petersen und Dr. C. von Stürmer: Die Verbreitung der Syphilis, venerischen Krankheiten und der Prostitution in Russland. Berlin 1899. Verl. von S. Karger.

Ma már kevesen tudnak arról a rettenetes syphilisjárványról, mely a XV. században oly hatalmas pánikot idézett elő, a milyen a pestis vagy cholera-járvány újabb kitörése és elhatalmasodása alkalmával szokta megreszkettetni a világot. Később a syphilis elveszítette acut járványjellegét, de alattomos pusztításai ma sem csekélyebb jelen, tőségűek. A közelmúltban és jelenleg folyton növekszik azon adatok tömege, melyek e félelmes betegség eddig nem sejtett, titkos rombolásairól adnak számot. Bebizonyult, hogy a syphilis nemcsak kitörése alkalmával támadja meg az emberi testet, hanem káros hatása igen gyakran az élet egész tartamára, sőt az utódokéra is kiterjed; az új nemzedékek fejlődése elé gátat vet, a pauperismust és proletariátust fokozza, mert legelső rangú előidézője a degenerationnak.

A francia akadémia egy bizottságot foglalkoztat állandóan a syphilis kérdésével; méltán, mert azon discussiók folyamán, melyek Franciaország elnéptelenedésének okait kutatják, a syphilis rovására számos adatot jegyeztek fel.

A syphilis kérdése nemzetközi congressusokat is foglalkoztatott. Legutóbb Brüsszelben folyt le egy tanácskozás (1899. szeptember 4—8.), melynek célja közös megállapodás lett volna a syphilis elleni védekezésben. Sajnos, e tanácskozmány gyakorlati szempontból nem mondható eredményesnek az abolitionisták (a prostitutio törvényes rendszabályozásának és ellenőrzésének ellenzői) heves obstructioja következtében. Mégis meglepéssel mondhatjuk, hogy e congressus alkalmából olyan adatok és olyan mennyiségben hoztattak szőnyegre, hogy a későbbi végleges megállapodás felé haladásnak nagy szolgálat van téve ezáltal. E célzt akarták szolgálni Petersen és Stürmer is, midőn az egész orosz birodalomból egybegyűjtött adatokat feldolgozták.

Az orosz kormány a több mint 50 év óta alkalmazott rendszabályok átdolgozásának lehetővé tételére 1895 és 1896 alatt összegejtette a syphilis elterjedtségét és a prostitutio állapotát feltüntető adatokat. Azon szempontok megállapítására, melyek szerint a gyűjtött adatok felhasználásával a syphilis ellen új rendszabályok volnának alkotandók, Szent-Pétervárott, 1897. január 15-ére (ó-hítiek szerint) congressust hívtak egybe. A congressusi bizottságok által összeállított anyagot (Arbeiten des Allerhöchst bestätigten Congresses zur Berathung von Massregeln gegen die Syphilis in Russland, abgehalten beim Medicinal Departement vom 15 bis zum 22 Januar alten Styles 1897) a congressus megbízásából Petersen és Stürmer dolgozták fel.

Azok a nehézségek, melyekkel az óriási orosz birodalom területét felölelő kutatás küzdött, Petersen munkáján is nyomokat hagynak. A magánorvosok kezelése alatt álló syphilis esetek alig jöhettek számitás alá, mert a magánorvosok nem kötelesek betegeikről jegyzéket vezetni és betegeiket bejelenteni. A kórházi adatok meglehetősen egyoldalúak, mert majdnem kizárólag a szegény néposztályról adnak számot. Igen sok város van Oroszországban s köztük elég tekintélyesek is, melyeknek nincs kórházuk. Több helyen a betegek a katonakórházakat keresik fel, a hol azonban csakis bizonyos összeg (15 Rubel) előzetes lefizetése után veszik fel őket. Olyan félreeső vidékek is akadnak, hol a nép még ideiglenes orvosi kezelésben sem részesülhet, mert még véletlenülből sem vetődik arra felé orvos.

A szamojédföldtől Tiflisig s Varsótól az Uraiiig terjedő óriási területet felölelő adatok nemcsak ethnographiai szempontból rendkívül érdekesek, de minden hiányuk daczára eléggé feltárják azt a szomorú képet, mint pusztít a syphilis Oroszország 108 millió lakosa között s mint terjed e néppusztító ragály napról-napra úgy a városokban, mint a legfélreesőbb pontokon.

A nagy városok forgalma a syphilis terjedésére egészen más viszonyokat teremt. A nagy forgalom megkívánja a munkássereg beözönlését s ezzel természetesen az illegális coitusok száma tetemesen szaporodik. Ezért nagy városokban a syphilis inkább a genitális utón terjed. A vidéken gyakoribb az extragenitalis fertőzés. A városokban nemcsak azért gyakoribb az alkalom a genitális fertőzésre, mert a férfiak általában nagyobb számmal vannak, hanem azért is, mert a házasodás későbbre marad, mint a vidéken. A korai házasodás mondhatni egyik ellenszere a syphilisnek. Bizonyítják ezt azok az adatok is, melyek muhamedan városokban gyűjtettek. A muhamedánok általában korán házasodnak. A statisztika azt mutatja, hogy köztük a syphilis megbetegedés igen ritka.

A társadalmi osztály különbséget ezen a téren is megtalálhatjuk. A művelt osztály aránylag nagyobb mértékben van fertőzve a városokban, mint a vidéki parasztság. Egy vidéki egyetem hallgatóinak 24%-a syphilissel terhelve távozik.

A nagy városok nagyszámú syphilis-megbetegedések által tűnnek ki. Első helyet foglal el e szempontból is Szent-Pétervár. Öt év alatt (1889—93) Oroszország 238 városának 7,208 ezer lakosa között 111 ezer syphilisest jegyeztek össze; ezek között 24 ezernek belső szervei is meg voltak támadva. Szent-Pétervár, Moszkva és Varsó 2,400 ezer lakosa közt 31 és fél ezer syphilises volt található. Mindezek a számok csupán a kórházi vagy kórházi ambuláns kezelésre jelentkezett betegetek tüntetik fel. Ha tekintetbe vesszük, hogy a kórházat teljesen vagyontalanok, vagy kevésbé módosak keresik fel, nyugodtan tehetjük e számot hozzávetőlegesen kétszeresére. Petersen egybevetette a fel-

sorolt adatokat s hozzávéve a bonczolási eredményeket is, úgy találta, hogy Szent-Pétervár lakosságának 5,4%-a syphilissel van fertőzve.

E valóban, rettenetes kép előidéző okát kutatva rájövünk, hogy nagy része van benne a prostitutionnak. Nem szabad kicsinyelnünk azt a körülményt sem, hogy a kórházügy meglehetősen el van hanyagolva. A kórházak nem tudják ellátni a kezelésre jelentkező syphilises betegeket, pedig ez az összes betegeknek csak kis részét alkotják. A meglevő kórházak hiányosak (a szentpétervári Ochta-kórház 1895-ben naponta 80 (!) syphilises beteget volt kénytelen helyhiány miatt elutasítani), több nagyobb városban egyáltalán nincsen kórház.

Az óriási Oroszországban 108 milliónyi lakossága daczára csupán egy helységet, Goroduját lehet találni, hol a patriarchális erkölcsök lehetlenné teszik a prostitutiót. A nép a bűnös nő házkapuját befesti, haját rövidre nyírja. Egyebütt, ha nyilvánosan elismert prostitutio nincsen is, de primitív formái feltalálhatók. Egyes vidékeken annyira fejlett a titkos prostitutio, hogy a nyilvános prostitutio egészen visszafejlődik mellette. Egyáltalában mindenütt, a hol az ellenőrzés fogyatékos, vagy hiányos a nyilvános prostitutio csakhamar titkossá alakul át. Ezért sehol sem lehet az ellenőrzett prostitutióból következtetést vonni a prostitutio méreteire. Stürmer időleges prostitutoról is ad számot. Minden nagyobb városban, hol időközönként nagyobb néptömeg gyűl össze, felburjánzik a titkos prostitutio. Ilyen alkalmi okok a nagy vásárok, katonai beszállások, nagy hajók kikötése, nagyobb vasúti állomások forgalma. A híres nisni-nowgorodi vásárok alkalmával tömegesen özönlenek oda prostituáltak s e mellett a helybeli prostituáltak is jelentékenyen megsaporodnak. Irbitben rendszeres körülmények között 25—30 prostituált tartózkodik, vásár alkalmával ezek száma 264-re emelkedik. Ezeknek nagyrésze titkos prostituált, kik csak vásár idejére adják magukat e szomorú kenyérkeresési módra.

Érdekes az az összeállítás az adatoknak, melylyel Stürmer felderíti azokat a körülményeket, melyek a prostitutio elhatalmasodásának különösen kedveznek. Közönségesen az alkoholismust szokták emlegetni. Az alkoholismusnak csakugyan elsőrangú szerepe van e tekintetben. A városi prostitutio tápláló talaját azonban a socialis viszonyokban kell keresnünk. A nehéz megélhetés, a gyors vagyonosodás utáni vágy és az élvezethajhászat mellett nem szabad lényegtelen tényezőnek tartanunk azt a visszaszexualis életet, a mely a városokban a pauperismus fejlődésével arányosan létrejött. A nehéz megélhetési viszonyok miatt a házassodás mindinkább későbbre szorul. Szerit-Pétervárott 190 ezer nőtlén férfi és 204 ezer férjetlen nő él (összesen 394 ezer); tehát a lakosság harmadrésze sexualis életképességének birtokában házasságon kívül él. Azonkívül 203 ezer házias férfit s ezzel szemben 136 ezer férjes nőt találunk. 67 ezer férfi tehát felesége nélkül él a városban, pusztán kenyérkeresés céljából. Igen természetes, hogy ilyen viszonyok mellett az illegális coitus igen nagy számú. Tényleg a syphilis betegek nagyrésze a városba telepedett családok munkások közül kerül ki.

A társadalmi viszonyok sikeres javítása lassú folyamat. Ezért ott kell első sorban közbelépni az államnak, a hol legégetőbb a szükség. A kórházak elégtelenségének megszüntetésével legalább azon visszás állapoton lesz javítva, mely miatt eddig sem lehetett kezelés alá venni az összes jelentkező betegeket. Még azokat is fel kell kutatni, kik betegségüket titokban tartják s így akarják az ellenőrző szemek figyelmét kikerülni. A prostitutio rendezése a másik sarokkö. Ennek főbb alapelveit Stürmer 56 pontba foglalta s rámutatott az eddig érvényes rendszabályok hiányaira. Ajánlatai között nem egy túlzott s így felesleges. A legtöbb azonban igen czélszerű. Ohajtandó volna, hogy Stürmer elveit minél több állam törvényhozása figyelmére méltassa.

Dr. P. F.

KORTÖRTÉNETI SZEMLE.

Ha a beszédek tettek volnának, a mi nemzetünk méltán igényt tarthatna a legtevékenyebb nemzet nevére. A jó ég tudja, mi bújta a mi nagy és apró államférfiainkba! A nélkül, hogy erre valami különös ok fenforgott volna, mindenki egyszerre csak kötelességének tartotta, hogy a költségvetési vita keretében elmondja nézeteit a *nemzetiségi kérdésről*. Hisz bizonyos, hogy ez a kérdés fontos. De vannak kérdések, a melyekkel leghelyesebben akkor bánunk el, ha hallgatunk róluk és ha valami, hát a nemzetiségi kérdés tartozik e csoportba. Ha a vita még sokáig tartott volna, még sikerülhetett volna a nemzetiségeket jelenlegi nyugalomukból fölrázni és aspiratióik újabb hangoztatására bírni.

A vita különben érdekes és tanulságos volt. Az alaphangot a miniszerelnök beszéde adta meg, ki a ház minden oldalának helyeslése mellett ékes szavakban fejezte ki azokat az örök igazságokat, a melyek a magyar nemzeti politikának évszázadok óta alaptételeit képezik. Hisz az állam ellenes törekvések erélyes elnyomásáról és a nemzetiségek kulturális törekvései iránt tanúsítandó tolerantiáról nem most első ízben beszélnek úgy, mint a magyar politika vezéreszméiről. A többi szónok is csak ezeket az alaptételeket variálta és illusztrálta, azzal a különbséggel, hogy az egyik chauvinistikusabbnak mutatkozott és az erélyre fektette a fősúlyt, míg a másik a kérdés szabadelvű elintézését óhajtván, inkább a tolerantiát hangsúlyozta. Mindenki tisztában volt azzal, hogy mit nem szabad a magyar államnak a nemzetiségi törekvések terén megtérni. A baj csak az, hogy ezzel a kérdéssel is úgy vagyunk, a mint az angol író mondja:

what to avoid, does not great knowledge need,
but what to follow is a task indeed.

Egyetlenegy szónoknak sikerült a magyar nemzetiségi politikának nemcsak külső formáit és céljait, de anyagi tartamát is feltüntetni és a kérdést azon nagy általánosságok keretéből kiemelni, a melyekben annak tárgyalása nagy részben mozgott. Egyik legkiválóbb politikusunk, *Pulszky Agost*, adott kifejezést azon meggyőződésének, hogy ha majd nemzetiségeink be fogják látni, hogy nálunk gazdaságilag jobban fejlődhetnek, hogy nálunk tevékenységünknek nagyobb tér nyílik, mint másutt, hogy nyelvüket itt is ápolhatják, hogy vallásukhoz itt is hűek maradhatnak, akkor a nemzetiségi kérdés következményeitől nem lesz mit tartani. A magyar nemzeti politika célja tehát oda törekedni, hogy nemzetiségeink Magyarországon jobban érezzék magukat, mint a hogy külföldi fajrokonaiak közt éreznék magukat. Ez világos beszéd és tán nincs senki, ki nem helyeselné azt. Azok a szép szavak az erélyről és tolerantiáról, — vagy a mint ezeket a miniszerelnök utolsó beszédében variálta; az erőről és szeretetről, — nagyon is bizonytalan értelműek s nem oszlatnak el minden félreértést, Azt, a mit Pulszky mondott, a

nemzetiségek szívesen el fogják fogadni, az, állam összes érdekei pedig jobban meg lesznek óva, mint a hogy ez egy pusztán erélyre és toleranciára támaszkodó, de különben tartalmatlan politika által lehetséges volna.

A költségvetési vita eddigi lefolyásában két mozzanat ragadta meg különösen figyelmünket.

Az egyik »szász kérdés« felfedezése, a melyet a »román-kérdés« analógiájára konstruáltak egyes nem épen elfogulatlan szónokok. Létezik-e tényleg ilyen kérdés? A szászok szónoka, Mészáros Vilmos, de egy kiváló, elfogulatlan magyar politikus is, Vészi József, kereken tagadásba vették ezt. A szász képviselők mindig, még mikor ellenzéki magatartást is tanúsítottak, hangsúlyozták azt, hogy ők a nemzet hű fiai és hogy azok is akarnak maradni. Azok a symptomák, a melyekből egyesek azt következtették, hogy ez állítások nem voltak egész őszinték, könnyen megmagyarázhatók. A német fajban igen erősen ki van fejlődve az az érzés, a melyet egy szász képviselő »Heimathsgefühl«-nek nevezett. A szász a francia költővel azt tartja, hogy »la petite patrie vaut mieux que la grandé«, a mi nem zárja ki, hogy »nagy« hazájához is az utolsó vércseppig hű ne maradjon Ugyanez az érzés az, mely egyszer Moltkét arra a sóhajtásra bírta, hogy a németek sohasem németek, hanem mindig csak poroszok, svábok vagy bajorok, sőt még nem is szász-koburg-gothaiak, hanem mindig csak szászok vagy koburgiak vagy göthaiak. Annyira nem pangermán törekvésekről van itt szó, hogy az utóbbi időben a szászok körében igen mérvadó helyről oly hangok hallatszanak, melyek azt követelik, hogy a szászok az iskolai oktatást és az isteni tiszteleteket még csak ne is a mívelt német nyelven, de a megszokott szász dialectusban végezzék és a melyek igen sajnálatosnak tartják, hogy a német irodalmi nyelv a dialectust mindinkább háttérbe szorítja. A szászok szeretik fajukat, de ebben államellenes tendenciát csak azok láthatnak, kik minden áron magyarosítani szeretnének mindent, a mi nem magyar. Hisz utóvégre ez is lehet politikai cél és elismerjük, dicséretes politikai cél, csak egy hibája van, az, hogy — elérhetetlen.

A költségvetési vita második fontos mozzanata az, hogy egy rövid eszmecsere a *fiumei kérdéstről* előkészítette azt a kedvező hangulatot, a mely e kényes kérdés megoldásához okvetlenül szükséges. A kérdés közjogi oldaláról más helyen beszélünk, politikai előzményei ismeretesek, Tudjuk, hogy még az Andrássy-kormány alatt a provisorium kezdetén, Fiumével szemben oly politikát inauguráltak, mely majdnem kizárólag a fiumei olaszokra támaszkodott és ezeket dédelgette a horvátokkal szemben, kikről feltételezték, hogy Fiumét egészen Horvátország kezére játszanak. Hogy ez a politika magyar szempontból helyes volt, az kétséget nem szenved, csakhogy e politika conceptiója szerencsésebb volt, mint keresztülvitele. Az olaszokkal jól kellett bánni, de semmi szükség sem volt arra, hogy elkényeztessük őket. Ha e dédelgetésnek az volt a célja, hogy a fiumeieket barátainkká tegye, akkor e politika Fiume népessége psychológiájának alapos félreértésén alapult. A fiumei olaszok kereskedők s hajótulajdonosok leszármazottjai. Ez a kalmárnép évszázadok folyamán hozzászokott ahhoz, hogy nyitott szemmel mindenben saját érdekét keresse. Nem is sikerült őket igaz barátainkká tenni, a helyett azonban sikerült mesterségesen nagyra növelnünk önzetüket, elhíthetnünk velük, hogy ránk nézve mekkora fontossággal bírnak. Ez hiba volt. De ha e hibát már elkövettük, még nagyobb hiba számba ment, a midőn a múlt kormány évtizedek mulasztását egy egyszerű »sic volo sic jubeo«-val akarta jóvá tenni. Ebből oly általános zűrzavar következett be, a melyből elég jókor ki nem szabadulhatunk. Ez Magyarország érdeke, de még sokkal nagyobb mértékben Fiume érdeke is. És mivel e belátás

elől ma már sem a magyar politikusok, sem a fiumei helyi nagyságok nem zárkóznak el, remélhető, hogy a kérdés mielőbb megoldást fog nyerni.

Ausztria politikai viszonyaiban radikális változás, fájdalom még nem következett be. A különböző pártok képviselői összeültek ugyan, hogy újból, — alig van valaki, ki meg tudná mondani, hogy hányadszor, — megkíséreljék a parlamenti béke létrehozatalát, de három heti tanácskozás után sem tudtak eredményre jutni. Talán hiányzott bennük a jóakarát is, mindenesetre azonban hiányzott bennük a kellő mérséklet és engedékenység, a mely bizonyos körülmények közt politikai erény számba megy. Lehetséges lesz-e, a nemzetiségeket kibékíteni, — ki tudja? Valamikor, az 1848-as események után *ezt* könnyűszerrel meg lehetett volna tenni, akkor, a mikor a kremsieri országgyűlésen csehek és németek egy és ugyanazt az ügyet, a haladás és a szabadság ügyét védelmezték, a mikor a cseh Rieger és a német Fischhof egy sorban küzdöttek. A reactio bajnokainak azonban ez nem volt ínyére és hogy az országot a liberalismus ellen megvédjék, mesterségesen lángokra szították a nemzetiségi gyűlölködés paraszát, a mely már kihalófélben volt. Hogy mennyire államférfias tett volt ez, arra bizonyosság Ausztria mai állapota.

Közben különben összeült az osztrák Reichsrath is és az új ministerium gyönyörű programmal lépett a parlament elé. A programnak csak egy hibája van ; megvalósulása ahhoz az előfeltételhez van kötve, hogy előbb ismét helyreálljon a pártok közti béke. Egyelőre azonban a csehek obstructióval fenyegetőznek s az ily obstructiók már sok fényes programot kárhoztattak arra, hogy örökre papíron maradjanak. Bár melegen óhajtjuk ellenkezőjét, félünk, hogy Koerber úr programja is e sorsra fog jutni. A mi pedig Ausztriát illeti, hogyan is mondta annak idején a mi jó Péchy Tamásunk? »Valahogyan csak lesz, mert hát sehogy sem úgy se lehet.«

A *délafrikai* harcztér képe e hó folyamán alaposan megváltozott. Mikor utolsó szemlénket lezártuk, az angolok veszteségei tetőpontjukat érték el. A főfigyelem akkor azokra a kísérletekre irányult, a melyeket Buller tábornok a Ladysmithben körülzárt angol csapatok felmentésére tett. Első kísérlete, melylyel megpróbálta, a Tugela folyón annak Ladysmith-hez legközelebb eső pontjánál, Colenso-nál átkelni, még december 15-én eredménytelenül végződött. Második kísérleténél bal felől igyekezett megkerülni a boerok posícióját, a midőn január 24-én a Spionskop birtokába helyezte magát, de nem lévén képes e hegy birtokát megtartani, pár nap múlva teljesen visszavonult. Február 5-ikén újból felmentési kísérletet tett. Átkelvén a Tugelán, elfoglalta a Waalkrantz nevű dombot, de mivel ezt a boerok útegei uralták és mivel belátta, hogy a további előnyomulás ez irányban óriási felesleges emberáldozatokba kerülne, ismét visszahúzódott a Tugela másik partjára. A midőn pár nappal ezelőtt Buller negyedik, még be nem fejezett felmentési kísérletét tette meg sokkal kedvezőbb viszonyok közt, sokkal gyengébb ellenséggel szemben, a figyelem már nagyrészt elterelődött Ladysmith környékéről és a nyugati harcztér felé fordult, hol e hó második felében döntő jellegű hadi események folytak le.

Február 6-ikán a délafrikai hadseregek fővezére, *Roberts* tábornok és tábornoki főnöke, *Kitchener* lord elhagyta Fokvárost és Lord *Methuen* hadosztályához vonultak, mely a Modder folyó mellett december közepén vivott szerencsétlen ütközetek óta teljes tétlenségben töltötte az időt. Február 11-én Roberts megkezdte az előrenyomulást Kimberley felé, hol angol csapatok a háború eleje óta körül voltak zárva, 13-án átkelt a Modder folyón és French tábornok vezérlete alatt egy lovassági divíziót küldött Kimberleybe, mely még a 15. és 16-ika közti éjjelen céljához

ért. A *Cronje* vezérlete alatt álló boer csapatok az Oranje-államba vonultak vissza, hogy ez állam fővárosát, Bloemfontein-t megvédjék. Útközben Roberts serege utólérte a boerokat, az angolok Paardeberg mellett körülfogták Cronjet és mivel ez megadni nem akarta magát, táborát ágyúkkal lövöldözték. A 8000 főből álló hősies elszántságú boer csapatnak iszonyú veszteségeket kellett szenvednie, de mindaddig nem adta meg magát és máris elérte célját, hogy az angolokat előnyomulásukban pár napig feltartsa és ezáltal időt adjon a boeroknak arra, hogy új csapatokat gyűjtsenek Bloemfontein megvédésére.

Egy-két hónap előtt még különösen a külföldön általános volt az a meggyőződés, hogy a szerencsétlen ütközetek egész sora el fogja söpörni azt a kormányt, a mely e háborúért felelősséggel tartozik. A kik az angol szellemet jobban ismerték, elejétől fogva tagadták ezt és a következmények igazat adtak nekik. Tagadhatatlan, hogy ez a háború az angol nép széles köreiben egyenesen népszerű s a »Greater-Britain«-nek, annak a szoros kapcsolatok által összefűzött világbirodalomnak, a mely magába ölelné Angliát és összes meglévő és még megszerzendő gyarmatait, sohasem volt annyi híve, mint most. Az ellenzék is mérsékelt volt támadásaiban. Van az angoloknak egy közmondásuk, a mely szerint nem jó lovakat váltani, mialatt a kocsi sebes folyón halad keresztül. Ez a belátás és ama körülmény, hogy a közvélemény mindenütt a háború mellett nyilatkozott, önmegtartásra bírta az angol ellenzékét is. Benyújtotta ugyan bizalmatlansági indítványát a kormány ellen, de miután azt leszavazták, a kérdés el volt intézve. Nem foglalkoztak többé vele.

Franciaországban a múlt hó utolsó napjaiban választások voltak. A senatusba kellett 97 kilépő tag helyébe, kiknek megbízatásuk lejárt, új senatorokat választani. Némi kíváncsisággal néztek a választások elébe. Hisz a Dreyfus-ügy óta, mely oly mély nyomokat hagyott hátra a francia közéletben, ez volt az első alkalom, a melyben a közvélemény nézeteit kifejezésre juttathatta, habár csak az a közvélemény, melyet a meglehetősen magas censust fizető senatorválasztók képviselnek. A választások a köztársaság fényes győzelmével végződtek és a győzelem a mérsékelt pártok javára dőlt el. A nacionalisták és reaktionáriusok az összes szavazatoknak alig egy hatodrészt nyerték el.

Hogy azonban e pártok még sem oly csekély jelentőségűek, hogy ellenkezőleg igen öntudatosan működnek a köztársaság ellen, arra e hó eseményei is bizonyosságot nyújtottak. Januárban a párizsi bíróság az assumptionista rend feloszlását rendelte el, mert e rend tisztelendő tagjai reaktionárius és antirepublicanus izgatásokkal véltek Istennek tetsző dolgot cselekedni. A francia episcopatus néhány tagja erre kötelességének tartotta a kegyes páterek előtt részvétét kifejezésre juttatni. A kormány ezt nem tűrte, néhány egyházfejedelmet, köztük a párisi érseket, Richard bíborost is, komolyan megintett, több másnak pedig egyszerűen beszüntette az állampénztárból húzott fizetését. A nevezett püspök urak erre goromba levélkéket írtak a francia miniszterelnök címére, a melyben fizetésük megvonását lopásnak minősítik. Nem lehetetlen, hogy e levélkék miatt fizetésükön felül még állásukat is el fogják veszíteni. Egyelőre a kormány törvényjavaslatot nyújtott be, a mely szerint egyházi személyeknek államellenes agitatója fogházzal büntetendő. Semmi kétség, hogy a törvényhozás e javaslatot el fogja fogadni.

A köztársaság hívei azonban ez esetekből levonhatják azt a tanulságot, hogy még most sem veszítette el jelentőségét Gambetta jelszava: le cléricalisme, c'est l'ennemi!

Budapest, február 24.

gg.